

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 827

Ahmet Paşa

Prof. Dr. Ali ALPASLAN

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 827

Ahmet Paşa

Prof. Dr. Ali ALPASLAN

Kapak Düzeni: Saim ONAN

ISBN 975-17-0085-X

© Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987

Onay: 6.10.1987 Tarih ve 928.1 - 4083 Sayı

Birinci baskı, 1987

Baskı Sayısı: 15.000

Gaye Matbaacılık Sanayii ve Tic. A.Ş. ANKARA

İÇİNDEKİLER

Önsöz	VII
Ahmet Paşa'nın Hayatı	1
Ahmet Paşa'nın Sanatı ve Edebiyatımızdaki Yeri	8
Kaynaklar	19
Kasideler	21
Gazeller	45

Ö N S Ö Z

XV. yüzyılda, Şeyhî ile Necâtî arasında yetişen ve büyük bir şöhrate ulaşan Ahmet Paşa'nın Osmanlı-Türk edebiyatında önemli bir yeri vardır. Bu yüzyılda yazılmaya başlanan ve eski devrin bir çeşit edebiyat tarihi sayılan şuâra tezkirelerinden (şairler tazkireleri) başlayarak Tanzimat'ın önemli şairlerinden **Harabât** yazarı Ziya Paşa'ya kadar hemen herkes onun, Türk şiirinde bir merhale olduğunu, edebiyatımıza yeni bir ses ve renk getirdiğini kabul eder. Ahmet Paşa, Türk divan şiirinin Fars dil ve edebiyatının kuvvetle tesiri altında kaldığı bir çağda yaşadı. XV. yüzyılın ortasında Bizans, Fatih Sultan Mehmet tarafından alınmış; büyümekte olan devletin başkenti Edirne'den İstanbul'a nakledilmiş; girilen imâr faaliyetleri neticesinde memleketin her tarafında cami, medrese, okul kütüphane, hastahane, han, hamam, kervansaray, çeşme ve su tesisleri yükselmeye başlamıştı. Bu arada Fatih, Avrupa'da yeni gelişmeye başlayan Renaissance hareketlerinden de istifade ederek İtalya'dan sanatkarlar getirtmişti. Bu imar hareketleri yanında, ilim ve sanat faaliyetlerinin de devamlı surette ilerlediğini görüyoruz. Padişah'ın şiirle meşgul olması, bilgin ve şairlerle görüşüp konuşması şiirin de gelişmesine yardımcı olmaktaydı. Bu sahada İran etkisinin artmasına, dilde Arapça ve Farsça kelimeler ve terkiplerin çoğalmasına rağmen, klâsik Türk şiiri ahenk ve ifade bakımından Farsçadan aşağı kalmayacak dereceye gelmişti. Bunda şüphesiz Şeyhî, Ahmet Paşa ve Necâtî gibi dile hâkim sanatkarların da rolü olmuştur.

Türk edebiyatını bir bütün olarak düşünürsek bu çağda İstanbul'da Ahmet Paşa'nın şiirleri okunurken, Orta Asya'da Çağatay edebiyatı, Ali Şîr Nevâî, Hüseyin Baykara, Lütî ve Emirî gibi şairlerle altın devrini yaşıyordu. Gene aynı devirde Azeri edebiyatı sahasında ise Fuzulî üzerinde etkisi bulunan Habîbî hayatta idi.

İşte Türk dünyasının böyle önemli bir devrinde yaşayan Ahmet Paşa, Türk şiirinin Anadolu ve Balkanlarda gelişmesinde etkili olmuş ve şöhreti devamlı olarak Tanzimat'a kadar ulaşmıştır. Devrin icabı olarak kullandığı Arapça ve Farsça kelimeleri, terkipleri ve bunlarla işlediği konuları anlamak zor olduğu için şiirlerinin bugünkü dile çevrilmesi gerekmektedir. Bu nokta göz önünde tutulduğu için bu kitaba alınan iki kaside ve otuz beş gazel önce nesre çevrilmiş; bunlar hakkındaki gerekli açıklamalar parantez içinde gösterilmiştir. Seçmeler,

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan tarafından on beş yazmanın karşılaştırılmasıyla hazırlanmış olan Ahmet Paşa Divanı'ndan alınmıştır. Şairin gazelleri, umumiyetle uzun olup bazıları on altı beyte kadar yükseldiğinden bazı şiirlerde bizce fazla önem taşımayan beyitler çıkarılmıştır. Yalnız "bilmedüm" redifli gazeli güzelliğine binaen olduğu gibi alınmıştır.

ALİ ALPASLAN

A H M E T P A Ş A ' N I N H A Y A T I

XV. yüzyılın en usta divan şairi sayılan Ahmet Paşa, II. Murat devrinin büyüklerinden Kazasker Veliyüddin bin İlyas'ın (İlyas oğlu Veliyüddin) oğludur. Bu aile hakkında tarihi kaynaklarda verilen bilgiler çok azdır. Şekâik tercümesinde bu ailenin Hüseyinî seyyidlerine mensup olduğu bildirilirse de bunun tarihi bir hakikatten ziyade ananevi bir alışkanlık olduğu muhakkaktır. Yine aynı eser, Edirne'deki Muradiye Camii'nin ve imaretinin 830/1426 tarihli vakfiyesinin Veliyüddin tarafından kaleme alındığını; Bursalı Safi adlı şairin onun kadıaskerliği hakkında güzel kasideler yazdığını bildirir. **Sehî Tezkiresi**'nde, bir iftira üzerine, rakiplerini yeren şiirler yazdığı için hapse atılan (yukarıda adı geçen) Bursalı Safi'nin, Veliyüddin'e takdim ettiği bir kaside sayesinde hapisten kurtulduğunu beyan eder. Bu verilen bilgilere göre Veliyüddin'in, şiirle uğraşması bile şiirden anladığı, san'ata ve san'atkarlara karşı alâkasız olmadığı anlaşılmaktadır. İşte Ahmet Paşa, daha küçük yaşta iken kendini, edebî istidadını ileri götürecektir böyle bir muhit içinde bulmuştur.

Ahmet Paşa'nın ne zaman doğduğunu bilmiyoruz. M. Fuad Köprülü, İslâm Ansiklopedisi'nde Ahmet Paşa maddesinde "Edirne'de yaptırılan cami ve imaret vakfiyesinin, Veliyüddin tarafından tanzim edildiği ve şairimizin memuriyet hayatı hakkındaki kayıtlar düşünülürse, bu tarihten (830/1426) biraz evvel veya biraz sonra doğduğu" fikrini ileri sürmektedir.

Lâtîfî, tezkiresinde ve tarihçi Âli de, **Künhü'l-ahbar** adlı eserinde, Ahmet Paşa'nın Bursa'da doğduğunu ileri sürerlerse de yanlıştır. Daha eski kaynaklardan olan **Sehî Tezkiresi** ile **güldeste** sahibi Belîğ, onun Edirne'de doğduğunu söyler. Önemli tezkirecilerimizden Âşık Çelebi de tezkiresinde, Ahmet Paşa'nın vârisi olan amcazadesi Edirneli Nâzır Çelebi ile görüşüğünü, ondan bilgi aldığını ve şairin Edirneli olduğunu yazar. Ayrıca son zamanlara kadar Edirne'de Veliyüddin oğlu adını taşıyan bir mahalle ve mesicidin bulunması, şairin bu şehirde doğduğunu gösteren kuvvetli delillerdir. Fâik Reşad'ın ise şairimizin, kaynak göstermeden Dimetoka'da doğduğunu söylemesi asılsız bir rivayetten başka bir şey olmasa gerektir. Lâtîfî ile Âli'nin onu Bursalı göstermeleri herhalde ömrünün çoğunu orada geçirmesi ve orada ölmesinden ileri gelmektedir.

Ahmet Paşa, II. Murad zamanında Osmanlı devletinin merkezi olan, ilim ve sanat bakımından bir hayli gelişmiş bulunan Edirne'de

okudu. Devrin geçerli bilgileri yanında Arapça ve Farsça dillerini de öğrendi. Öğrenimini bitirdikten sonra önce (herhalde babasının da yardımıyla) Bursa'da Sultan Murad Medresesi'ne (Muradiye Mèdresesi) müderris oldu. Daha sonra 855/1451'de terfi ederek Molla Husrev yerine Edirne'ye kadı tayin edildi. Fâtih'in tahta geçmesinden sonra, onun lûtuflarına mazhar oldu ve kazaskerlik makamına getirildi. Fikir ve sanat sahiplerini seven, onlar gibi şiirden anlayan ve bu yüzden iltifatlarını esirgemeyen padişah, bir müddet sonra zekâsının inceliğini ve şiirde kudretini gördüğü Ahmet Paşa'yı, kendine musâhip (sohbet arkadaşı) ve öğretmen tayin etti ve vezirlik rütbesi verdi.

Sakâik tercümesi, Ahmet Paşa'nın İstanbul muhassarasında padişahın daima yanında bulunduğunu ve muhasaranın son günlerinde Fâtih'in, Ahmet Paşa'yı, askerın mânevi kuvvetini yükseltmek için orduda bulundurduğu Akbıyık Sultan ile Akşemseddin'e gönderdiği ve onların fikirlerini aldığını yazar. (c.I.s.242-44). Bu rivayet diğer tarihî kaynaklarda da aşağı yukarı aynı şekilde geçer.

İstanbul'un alınışından sonra sarayda büyük bir mevki ve nüfuz sahibi olan Ahmet Paşa, Avnî mahlasıyla manzumeler yazan Fâtih'e devrin birçok şairini tanıtmış, hatta onlara muayyen bir tahsisat bağlanmasını temin etmişti. Hâce-i şehriyârî (Padişahın hocası, öğretmeni) olan şair bu devrede padişaha muhtelif kasideler yazarak onu medh ediyordu. Bunlar arasında Kasr ve Gîneş adıyla meşhur olanlarına sonradan birçok nazire yazılmıştır. Bunlardan birincisinde Fâtih'i

Sultân-ı selâtin-i cihân Şâh Muhammed
Cemşid-i kader-kadr u Feridûn-i kazâ-râ

• • •

Lûtf u kerem u hulk u sehâvetle müzeyyen
Fazl u hüner ü ilm ü şecâatle muhallâ

sözleriyle, övüyor; ikinciisinde de

Gâzî-i sâhib-kıran öldür ki devrinde onun
Küfr dâru'l-cehlî şimdi ilm şehristânıdır

diyerek İstanbul'un cehâlet ve küfür yeri olmaktan çıkarak bir ilim ülkesi halîne geldiğini anlatıyordu.

Lâtîfî, bir gün padişahın İranlı şair Hâfız-ı Şîrâzî'nin meşhur

Ânân ki hâkrâ benazer kûmyâ konend¹

mısrarını okuması ve bunun alt tarafı nedir diye sorması üzerine hazır cevap olan Ahîmet Paşa'nın buna

Kuhlû'l-cevâhir-i kademet tûtyâ konend²

mısrarıyla cevap vermesinden çok memnun olduğunu ve şairin cevher saçan ağzını mücevherle doldurduğunu yazar. Sahi tezkiresinde de, ince zekâsından ve bilgili oluşundan dolayı sarayda ve orduda kendisine "Sipâhî müftüsü" dendiğini öğreniyoruz. Yine aynı tarihlerde İran'lı şairlerinden Tûsî, Kâtibî ve Kemâl-i Hocendî'nin divanlarını ve Taberî tarihini aşağıdaki manzumelerde göreceği gibi nükteli sözlerle ricâ edecek kadar padişaha yakın olması, saraydaki itibarını gösteren önemli tanıklardır.

Hüdâvendâ dün ü gün mihrün ile
Bezer tâkın bu çarh-ı âbenûsî
Güher togurdu âlem mâkiyânî
Per u bâl açalı adlûn horôsî

• • •

Kapunda çeşm ber reh dest ber dest
Turur devlet ki ide dest-bûsî
Kerem idüp kemâl-i lûtfumuzdan
Buyrun var ise Divân-ı Tûsî

• • •

Yazmış el kitâbına takdîr kâtibî
Kim nâmun ile zeyn ola devlet mekâtibî
Gam meclisinde bir gece mihmânım olmağa
Gönder bilence var ise Divân-ı Kâtibî

• • •

Sipâs Allâh'a minnet Zû'l-celâle
Oturdun kürsî-i izz ü celâle
Bilürsin derdin ehl-i ihtiyâcun
Ki hâcet yokdur ol derde suâle

• • •

1. Bakışlarıyla toprağı altın haline getirenler.

2. Senin ayağının cevherinin (tozunun) sürmesinin gözlere tütiye gibi sürerler.

Buyur var ise Dîvânı Kemâlun
Kitebdil ola noksanum kemâle

•••

Hasenâtundan umaruz ki bu gün eglenevüz
Şol tevârih ile kim yazmış İmâm-ı Taberî

Bir müddet sonra Paşa unvanını da alan bu nüktedan, bilgin şairin, devrinin Mehmet Paşa, Davut Paşa, Nişancı Paşa, Mesih Paşa gibi devlet adamlarıyla, büyük bilginleri ve şeyhleriyle sıkı münâsebetlerde bulunması onun bir cemiyet adamı olduğunu gösterir.

Padişaha ve Osımanlı devletine sadık olan; padişahıtan da iltifatlar gören Ahmet Paşa'nın bunca meziyetinin ve buna mukabil kendisine gösterilen teveccühün başkaları tarafından kışkırdığında şüphe yoktur. Selî, Lâtîfî, Şakâik, Hasan Çelebi, Beyânî Tezkireleri ile diğer başka kaynakların ifadesine göre, günün birinde Fatih'in hizmetkârlarından birine lâf atmak gibi bir hatada bulunması başını derde soktu. Bu kaynaklara göre, Ahmet Paşa'nın saraydaki genç hizmetkârlardan birine lâf attığını duyan Fatih, söylenitinin doğru olup olmadığını denemek için hizmetkârın, saçlarını külahının içine gizliyerek vazife görmesini emreder. Başka bir gün Ahmet Paşa, hizmetkârı bu durumda görünce hemen orada

Zülfin gidermiş ol sanem kâfirliğin komaz henüz

Zünnârını kesmiş veli dahi müselmân olmamış

beytini söyleyince bunu duyan Fatih gazaba gelerek kendisini vazifeden azleder ve sarayda Kapıcılar Odası'na hapsedtirdi. Kaynaklarımızdan Âşık Çelebi ise, Ahmet Paşa'nın birkaç fesatçının iftirasına uğradığını bildirir. Kapıcılar Odası'nda hapiste iken belki (Lâtîfî'ye göre Yedikule'de haps edilmiştir) öldürüleceğini düşünen şair burada

Ey muhî-i keremün katreşi ummân-ı kerem

Bâğ-ı cûd ebr-i kefünden tolu bârân-ı kerem

beytiyle başlayan ve Kerem kasidesi unvanıyla tanınan otuz beş beyitlik meşhur kasidesini yazarak padişaha yollar ve afv edilmesini rica eder. Bunun üzerine ölümden kurtulduğu tahmin edilen Ahmet Paşa, yevmiye otuz akçe vazife ile Bursa'ya tayin edildi. Orada Orhan, Muradiye ve Emir Sultan vakıflarının işlerini yürütmekle vazifelendirildi. Bu tarihten sonra bir daha İstanbul'a dönemedi. M. Fuad Köprülü, "şairin gözden düşmesinde saraydan uzaklaştırılmasında, Fatih'in bütün tarihçilerce tasdik edilen sert, titiz, mağrur tabiatının da âmil olduğunu

düşünerek bütün kabahati şairimize yükletmemek'' lazım geldiği fikrini ileri sürer. Ali Nilhad Tarlan da neşrettiği **Ahmet Paşa Divanı**'nın önsözünde şöyle yazmaktadır: "...Fatih gibi kadirşinas, ilim ve şiire bu derece düşkün bir padişahın ilim, şiir, zekâ ve zerâfet bakımından çok taktir ettiği bir vezirini sırf şahsî ahlâk bakımından bir anda öldürtmeye kadar gitmesi tasavvur dahi edilemez. Kaldı ki bu hadiseyi rivayet halinde birbirinden alıp nakleden tezkire müellifleri ''Kerem'' kasidesini lâyıkıyla tetkik etmemişlerdir. Bu kaside, mahiyetini bilmediğimiz bir sebeple ancak teveccüh ve alâkayı kaybeden bir insanın, onu tekrar kazanmak için yazdığı bir kasidedir. Yoksa ölüm korkusu içinde yazılmış bir kaside tamamen ayrı bir mahiyet arzeder. Gerek Fatih ve Ahmet Paşa'nın şahsiyetleri, gerek ''Kerem'' kasidesinin ruh ve uslûbu böyle bir hadisenin vukuuna ihtimal vermiyor''

Ahmet Paşa divanında ikinci bir kerem kasidesi daha vardır. Bunda geçen

Yanı kim Âsaf-ı devrân muîn-i fuzelâ
K'ayağı toprağıdır sürme-i a'yân-ı kerem

beytinden bu kasidenin bir vezire yazılmış olduğunu anlıyoruz. Tahir Olgun, nesre çevirdiği Ahmet Paşa Divanı'nın önsözünde bu vezirin muhtemelen Mahmut Paşa olduğunu ve şaire yardım ettiğini ileri sürer.

İstanbul'dan ayrıldıktan sonra sarayda geçirdiği günleri sık sık hatırlayan Ahmet Paşa'nın vaktini şiirlerle geçirdiğini görüyoruz. Divanında bulunan aşağıdaki gazel bunun güzel bir örneğidir.

Bîdilem dilsitândan ayrıldım
Âh ki ârâm-ı cândan ayrıldım
İşigi hasretinde hâk olsam
Yiridir ki âsumândan ayrıldım
Ne tan ülker gibi inerse yaşum
Meh-i nâ-mihribândan ayrıldım
Nola micmer gibi yanarsa içüm
Bezni-i Şâh-ı cihândan ayrıldım
Gemi gibi denizde sergerdân
Yürürem bād-bândan ayrıldım
Şeb-i mihnetde telh-ayş oluban
Şem'-i şîrîn-zebândan ayrıldım
Sındı seng-i cefâda sabr ayagı
Düşdüm uş kârbândan ayrıldım

Bende Ahmet gibi garibem kim
Gandan u hânümândan ayrıldum

Şâirin Bursa'da vazifelerden memnun kalmadığını anlıyoruz. Bu sıralarda bir gezinti maksadıyla Bursa'ya gitmiş olan Fatih'e fırsat bularak sunduğu bir şiirde buradaki vazifelerden avf edilmesini ister.

Cihâna lutf idersün her cihetden
Halâs it ben kulunı tevliyetden

Bunun üzerine Sultanönü (eskişehir) sancağına tayin edilir. Daha sonrada Tire ve Ankara sancak beyliğine getirilir. Bu vazifelerin hiç birinden memnun kalmayan şair, tekrar padişaha yolladığı bir şiirinde Ankara'dan ayrılma ricasında bulunur. Bu şiirin son iki beyiti şöyledir:

Müzevvirün kelimâtın benümçün itme kabûl
Ki dil marîzi helâk oldu ol müzevvereden
İki cihanda seni gamdan ide Hak âzâd
Eğer bu bendeni âzâd idersen Ankara'dan

Bu ricâsının herhalde padişahın ölümü dolayısıyla yerine getirilmediği düşünülebilir.

Fatih'in 1481'de ölümü üzerine tahta geçen II. Bayezid'e (1481-1512) de İstanbul'da geçirdiği günleri hatırlatan şiirler yazmaktan geri kalmayan şair onun zamanında tekrar eski itibarını kazandı ve himâyesine mazhar oldu. Ankara'dan ayrılma isteği sonradan II. Bayezid tarafından yerine getirilen şâir Bursa'ya sancak beyi olarak tayin olundu ve ölünceye kadar orada kaldı. Bir aralık padişahın emri ile Ali Şîr Nevâî'nin

Ol perî-peyker ki hayrân bolmuş ins ü cân anga
Cümle-î âlem menge hayrân min hayrân anga

beyti ile başlayan gazeline yazdığı nazîresinin sonunda Nevâî'nin, Hüseyin Baykara sarayındaki yerine işaret ederek "âşıkları hayrette bırakacak şiirlerini yazabilmek için padişah sarayında yaşamak lazım geldiğini" söylerken âdetâ saraydaki eski ikbal günlerini hatırlamakta ve belki de hatırlatmak istemektedir.

Sozde uşşâkı muhayyer eyledirsen Ahmed'e
Böyle bûlbûl olmaga kûyun gerek bostân ana

893/1488'de Mısır Memlukleri ile Hadım Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu arasında Ağaçayırı'nda yapılan cenge Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa mâiyetinde katılan şairin buradaki hizmeti hak-

kında bir bilgiye sahip değiliz. Herhalde sancak beyi olduğu için bu cenge iştirak etmiş olmalıdır.

Bursa'da idâri işler yanında edebî toplantılarla hayatını sürdürmüş olan Ahmet Paşa 902/1497'de vefat edince, daha önce Muradiye Camii yanında yaptırmış olduğu medrese civarına gömüldü. Daha sonra buraya bir türbe inşa edildi. Kapısının üstüne Bursa mahkemesi nâibi Eflâtûn oğlu Mehmed tarafından üç beyitlik Arapça bir târih kitâbesi yazılmıştır. Ölümüne söylenmiş olan diğer bir tarih de şudur:

Geçdi meded şâir-i Rûm

(902)

Ahmet Paşa'nın kendi ve âilesi hakkında bilginiz çok azdır. Ebû-bekir Çelebi adında bir kardeşi olduğunu ve 867/1462'de öldüğünü dîvanındaki Arapça bir tarih beytinden öğreniyoruz. Şekâik tercümesi, bu zâtın Ahmet Paşa'nın yeğeni olduğunu bildirir. Aynı kaynak şairini evlenmediğini söylerken Aşık Çelebi, Fâtih'in ona Tütî adında bir câriye verdiğini, bundan bir kızı olup yedi sekiz yaşında öldüğünü, karısının vefatından sonra da evlenmediğini bildirir. Şairin Bursa'da bir ev yaptırdığını şu tarih kıt'ası haber vermektedir.

Çü bünyâd oldı bu kasr-ı muallâ

Görüp reşk cyledi Firdevs-i a'lâ

Bakup Rıdvân bu kasa didi târih

Hemişe hûr ile olsun muhallâ

(841/1437)

AHMET PAŞA'NIN SANATI VE EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ

XV. yüzyılda divan şiirini hakkıyla temsil eden Şeyhî (öl: 1422) Ahmet Paşa (öl: 1497) ve Necâti (öl: 1508) adında üç büyük şairimiz vardır. Ahmet Paşa, şiirde Şeyhî kudretinde bir sanatkâr olup Türk şiirinin gelişmesinde adetâ bir merhale teşkil etmiş ve bu yüzden daha XVI. yüzyıldan başlayarak Tanzimat devri dahil bu arada yetişen tezkireciler ve yazarlar onun hakkında mübalağaya varan medihlerde bulunmuşlardır.

O., daha gençliğinde şiir ve sanattan anlayan bir aile muhiti içinde yetişti ve şiirdeki kabiliyeti bu uygun şartlar altında kısa zamanda gelişerek dikkatleri çekti. Kaynakların şairimiz hakkındaki görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

Sehî Tezkiresi, Onun fasîh ve belîğ bir şair olduğunu, şiirindeki akıcılık ve güzelliğin başka bir şairde bulunmadığını, bilhassa kasidelerindeki tatlılık ve metanet dolayısıyla emîr-i nazm (şiir emiri) diye tanındığını;

Aşık Çelebi Tezkiresi, Anadolu'da, şairlerin en üstünü olduğunu, şiire yenilik getirdiğini, gazellerini ve kasidelerini üstadâne bir eda ile yazdığını bildirir.

Lâtîfî Tezkiresi; Lâtîfî ise, şiirde kullandığı sözlerin bilgince ve üslûbunun büyük kimselere yakışır tarzda olduğunu, inceliklerle dolu beyitlerinin söz ve mânâ bakımından gayet metin söylendiğini, kasidelerindeki üstünlüğünün de herkesçe kabûl edildiğini anlatmakla birlikte Farsça divanları çok okuduğunu ve oradaki sanat ve özellikleri alarak kullandığını, Acem güzellerini Türk kıyafetine sokmuş olduğunu, bazılarının bunu hoş karşılamadığını söyler.

Hasan Çelebi Tezkiresi'nde de Türk şiirine câzibe ve inceliği onun getirdiği, daha önce şiirimizde akıcılık ve inceliğin bulunmadığı, Ahmet Paşa'nın ilk şiirlerinde câzibe ve tesir olmadığı ve dedesi, Mîrî Efendi'den naklen Ali Şîr Nevâî'nin otuz üç parça gazelini gördükten sonra üslûbunun güzelleştiği belirtilmektedir.

Riyâzî Tezkiresi de Anadolu'da, şiire güzellik ve parlaklığı ilk olarak onun verdiğini söyledikten sonra şu rivayeti nakl eder: Ali Şîr Nevâî'nin , bir hususi toplantıda Horasan şairlerinin diğer ülkelerdeki şairlerden daha üstün olduğunu söylemesi üzerine, mecliste hazır bulunan İranlı şair câmî, Anadolu şairlerinin yaradılıştan kabiliyetli olduğunu bildirmiş. O sırada derviş kıyafetli biri içeri girip bir köşeye oturmuş. Kim olduğunu sormuşlar; Anadolu'dan geldiğini söyleyince, Anadolu şairlerinin yeni şiirleri var mıdır diye sordukları zaman der-
viş de Almet Paşa'nın

Çîn-i zülfün miske benzetdim hatâsın bilmedüm

Key perişan söyledim bu yüz karasın bilmedüm

beytini okuyunca, şair Câmî, "bî ihtiyâr serâgâz-ı raks u semâ idüp müddeâmız sâbit oldı buyururlar"¹

Ayrıca Ahmet Paşa'nın daha zamanında beğenildiğini Lâtîf'de anlatılan fıkradan öğreniyoruz. Ona göre bir gün bir toplantıda Ahmet Paşa'nın,

Destimi kessen kalur dâmân-ı lûtfunda elüm

Dâmenüm kessen kalur destümde lûfün dâmeni

beyti okununca orada hazır bulunanlardan bir kısmı da Necâtî'nin bu manaya uygun gelen,

Şöyle muhkem tutayım ışk ile didâr eteğin

Yâ elüm kat' ideler ya keseler yâr eteğin

beytini okur. Mecliste bulunanlar ikiye ayrılırlar. Bir kısmı Ahmet Paşa'yı bir kısmı Necâtî'yi üstün tutarlar. Tam o sırada Necâtî toplantıya çıkagelir ve alçak gönüllülük gösterip

Necâtî'nün dirisinden ölüsi Ahmed'ün yegdür

Ki İfî göklere ağsa yine dem urur Ahmed'den

beytini okuyarak Ahmet Paşa'yı medh eder.

Asrın kıymetli nesircilerinden olup, Yavuz Sultan Selim devrinde nişancılık ve kazaskerlik vazifelerinde bulunan Tâcizâde Câfer Çelebi (öl: 1515) meşhur ve ilginç mesnevisi **Hevesnâme**'de devrin Şeyhî ve Ahmet Paşa gibi büyük şairlerini, ilhamlarını İran şairlerinden almakla suçlar:

1. Elinde olmayarak kalkmış raks ve semaa yani dönmeye başlanmış ve davanız, fikrimiz sâbit oldu demiş.

Ser âmed didiginün belli hâli
Olupdur tercüme evli-i hâli
Bu ehil olan yanında sehdür sehl
Benüm katunda belki cehldür cehl
Şular kim Türki diide şölmeti var
Biri Şeyhî biri Ahmed'dür ey yâr
Eğer Şeyhî'dür insâf eyle billâh
Suhanverlikden olmuş gerçi âgâh
Fesâhatda velikin kârı yokdur
Kelâmının garîb elfazı çokdur
Egerçi vardur Ahmed'de zarâfet
Bulunur sözlerinde hem fesâhat
Belâgatda veli mâhir değüldür
Kelâmınun rabtına kâdir değüldür
Sözünün hüsnü vardur ânı yokdur
Nukûş-ı deyre benzer cânı yokdur
Hayâl-i hâsa çün kâdir değüller
Hakikatde bular şâir değüller

Tâci zâde Câfer Çelebi son iki beyitte Ahmet Paşa'yı çok sert bir şekilde tenkit ederek şiirlerinde güzellik olmakla birlikte câzibe olmadığını ve onların kilisedeki cansız resimlere benzediğini söylüyor.

Görüldüğü gibi tezkirecilerimizin tenkidi iki nokta etrafında toplanmaktadır; Yani bir kısmı onu büyük bir şâir sayarken, bir kısmı da bazı sıkırları Fars edebiyatından almakla suçlamaktadırlar. Genellikle isabetli görüşleri olan Lâtîfî ise, onun hakkını teslim etmektedir. Hakikatte XV. yüzyılda Türk edebiyatı gelişme halinde olduğu için, şairlerimizin İranlı ustalara bakmaları ve onlardan istifade etmeleri tabii karşılanmalıdır.

O, daha kendini duyurduğu zaman dikkati ekmiş ve XV. yüzyılın son ve XVI.yüzyılın ilk yarısında yaşayan şairler tarafından üstad olarak kabul edilmiştir. Tezkirecilerin, onun büyük bir şâir olduğunda ittifak ettikleri açıktır. Aynı görüş Muallim Naci'ye gelinceye kadar da sürmüş olduğuna göre Ahmet Paşa'nın büyük bir şâir olduğu anlaşılıyor. Kuvvetli bir şâir olmasında yaradılışının olduğu kadar divanlarını okuduğu Selmân-ı Sâvecî, Hâfız-ı Şîrâzî Kemâl-i Hocendî ve Kâtibi gibi İranlı şairlerin de rolü büyüktür.

Nâmık Kemâl'in, Ziya Paşa'yı tenkit maksadıyla Ahmet Paşa'yı, Ali Şir Nevâî taklitçisi göstermesi, yani onun, Fâtih zamanında Buha-ra'dan (!) İstanbul'a gelen Nevâî'nin şiirlerini gördükten sonra güzel şiir yazmaya muvaffak olduğunu söylemesi hakikate uymamaktadır. Bundan başka Hasan Çelebi'nin dedesi Mirî Efendi'nin Ahmet Paşa'nın Nevâî'nin otuz üç gazelini gördükten sonra güzel şiir yazdığını bil-dirmesi de hatalıdır. Zira, Nevâî'nin II. Bayezid'e kendi gazellerini yol-ladığını; padişahın da bunları Ahmet Paşa'ya yollayarak naziré yaz-masını emrettiğini, ilk olarak Âşık Çelebi yazmıştır. Bu sırada Bursa'-da olan şairimizin edebî şahsiyeti ve şöhreti de daha, Nevâî'nin şiirleri Anadolu'ya gelmeden önce Fâtih zamanında teşekkül etmiş bulun-u-yordu. Bu yüzden Nevâî'nin, Ahmet Paşa üzerinde önemli bir tesiri olduğu kabul edilemez. Nâmık Kemâl'in bu hatasını Gibb ve Browne de tekrarlamıştır.

Gerek İstanbul'da ve gerek Bursa'daki meclislerinde şairleri bira-ya toplayan; onlarla şiir üzerinde görüşen; yeni şairler hakkında bil-giler edinen ve kervanlar vasıtasıyla şöhreti Horasan'da Hüseyin Bay-kara'nın sarayına kadar ulaşan ve çağdaşları tarafından Rum Sultânü'ş-şuarâsı (Anadolu şairlerinin sultanı) sayılan Ahmet Paşa'nın şiirle-rinde işlediği konular medih yâni övgü, sevgiliyi tavsif etme ve yanıp yakılma olarak hülâsâ edilebilir.

Ahmet bu fenn-i şi're şürû itmeden murâd

Vird-i duâ-yı devlet-i Şâh-ı cihân imiş

diyen şair ekserî kasidelerini Fâtih (12 adet) ve II. Bayezid (10 adet) için yazmıştır. Osmanlı sülâlesinden Sultan Cem için de biri "benefşe" redifli olmak üzere iki kasidesi vardır. Bunlardan bilhassa "güneş", "kerem", "âb" ve "benefşe" redifli olanlarda ve kasr kasidesinde geniş şiir bilgisinin, san'atının ve ilhâmının enginliğini göstermiştir, Hele, II. Bayezid için yazdığı

Ey kasr-ı felek-rif'at ü ey tâk-ı muallâ

Her bâb ile benzer kapuna cennet-i a'lâ

beytiyle başlayan ve "kasr" kasidesi diye meşhur olanında. Nef'i'yi kışkandıracak derecede mânâ derinliği ve bunun yanında mübâlağa san'atı göstermiştir. Bunca medhiye yanında Konya vâlisi iken 1474'te ölen Fâtih'in oğlu Şehzâde Mustafa için terkib-i bend şeklinde yazdığı çok duygulu bir mersiye ile de bu sahada ilk büyük örneği vermiştir sanırız.

Töláb-ı çarh dökdüğü seyl-i fenâ imiş
Bağ-ı zemâne toptolu hâr-ı cefâ imiş

beyti ile başlayan mersiyesinin

Ol Şeh kani ki işigi âlem-penâh idi
Ol Şeh kani ki her kulu bir pâdişâh idi

beyti Bâkî'nin Kânûni için yazdığı ünlü mersiyesindeki

Hakkâ ki zîb u zînet ikbâl u câh idi
Şâh-ı Sikender-efser u Dârâ-sipâh idi

beyitlerini hatıra getirmektedir. Ahmet Paşa'nın bu mersiyesinden, sonraki şairlerin ilham aldığından şüphe yoktur. Şairin, bu manzûmesinden son derece ağır başlı ve içli bir ifade kullandığı görülür. Şu beyitler bunun açık bir örneğidir:

Ol bürc-i devlet ahteri Şâh Mustafa kani
Ol taht u tâc ziveri Şâh Mustafa kani
Hâkî kafesden incinüp eflâke azm iden
Kasr-ı irem kebûteri Şâh Mustafa kani

Gazellerine gelince şâir, bunlarda sevgilinin muhabbeti, târif ve tavsîfi üzerinde dururken

Zülfî sol nakkâşdur kim suya nak-ı Çîn yazup
Mânî'yi mât eyledi bir berg-i müşg-âğın salup

• • •

Ol hokka-leb rakibe ki söz gevherin açar
Şeytâm gayb sırrına hem-râz ider dirîğ

• • •

Çîn-i zülfün miske benzetdüm hatâsın bilmedüm
Key perîşan söyledüm bu yüz karasın bilmedüm

beyitlerindeki gibi ince hayallerle dolu, düşündürücü ve şerhe ihtiyaç gösteren sözler söyler. Şairin birçok manzûmelerinde Bâkî edâsını andıran beyitlere rastlandığı gibi,

Gül mevsimi irişdi mey-i ergavân gerek
Meclisde nûklümüz leb-i şekker-feşân gerek
Nergis çemende bulduğı simîn varakları
Dirdi kenâr-ı câma ki zer der-miyân gerek

Eyyâm-ı mâh-ı iddür ebrû-nümâ ol ey sanem
Hengâm-ı büy-i üddür gîsû-güşâ ol ey sanem
Ko müddeiler sohbetin gel ehl-i diller bezmine
Gel sen kenâr-ı hârdan bir dem cüdâ ol ey sanem

Şu beyitlerde de Nedîmâne bir söyleyiş hissedilir:

Sensüz benüm ne dirliğüm ola didüm didi
Yetmez mi öldüğün sana hey bî-nevâcîğüm

Bütün gazellerinde çeşitli yönleri ile sevgiliyi gah medheden, gâh vasıflarını söyleyen şairde

Bana dilberden inâyet istemen ey dostlar
Sanmasun düşman beni kadr u cefâsın bilmedüm

•••

Dest-i dil lutfun etegin şöyle muhkem tutdı kim
Tîg-i hicrânun kesimez döstüm senden beni

beyitlerindeki gibi son derece âşıkâne ifâdelere rastlandığı gibi vakûr rûhunu aksettiren şiirlere de tesâdüf edilir:

Firâk-ı yâra sabr olmaz gidelüm bârî şehründen
Gönül çün sındı cebr olmaz gidelüm bârî şehründen

O devrin modasına uyarak çoğu zaman külfetli yani anlaşılması zor bir dil ve ifade kullanması yanında, hazen zamanının oldukça sade ve temiz Türkçesiyle de şiirler söylediği olmuştur:

Eyâ peri nicesin hoş nusın safâca mısın
Gel'e beri nicesin hoş nusın safâca mısın
Şeker dudaklu kamer yüzlü serv boyluların
Semenberi nicesin hoş nusın safâca mısın
Bahâr-ı hüsn ü bihâda belâlu bûlbûlinün
Gül-i teri nicesin hoş nusın safâca mısın
Bizimle bir nefes insanlığı eyle soruşalım
Gel ey peri nicesin hoş nusın safâca mısın
Sefer kılup gelür Ahmed ki diye şehrümüzün
Güzelleri nicesin hoş nusın safâca mısın

•••

Sen cân ile cân oynamacuk hoşça degül mi
Yâr ile nihân oynamacuk hoşça degül mi

Yanmakdan ise âteş-i hicrân ile her dem
Sinemde sînan oynamacuk hösça degül mi
Ol kâmet-i ra'nâ ile bostân-ı revânda
Sen serv-i revân oynamacuk hösça degül mi
Cân kasdına çeşmün nola oynarsa kaşunla
İnsâna kemân oynamacuk hösça degül mi
Ey hûr-i cinân ayağının tozına Ahmed
Cân ile cihân oynamacuk hösça degül mi

Eğer şiirimiz fazlasıyla Fars edebiyatının etkisinde kalmamış olsaydı şüphesiz bu tür söyleyişler fazla olurdu. Paşa'nın tuyuğ tarzındaki

Ey yanağı al ü vey geydüğü al
Ala gözlüm itme cân almağa âl
Âl ile bir büsen aldum döstüm
Ger peşimân oldum ise girü al

şiirinde "ala gözlüm" tabirini kullanması; al kelimesinin renk, hiyle ve almak manalarıyla cinâs yapması, onun millî ruha yakın seslenişine güzel bir örnek teşkil ettiği gibi; halk şiirindeki "mani"yi de hatıra getirmektedir. Lâtîfî'nin, "emirü's-şüerâ" (şairlerin emiri) diye nitelediği XV. yüzyılın kuvvetli bir şairi olan Melihî'nin yazdığı meşhur "gönül" adlı murabbâna nazîre olarak yazdığı uzun şiirinde de, halk şarkılarına yakın söyleyişlere bolca rastlanır:

Gül yüzünde görelî zülf-i semen-sây gönül
Kuru sevdâda yiler bî ser ü bî pây gönül
Dimedüm mi sana tolaşma ana hey gönül
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül

Yukarıdaki dördlük, bu murabbânın ilk bendidir. Bu gönül şiirleri, şarkı türünün de edebiyatımızda ilk örnekleridir.

Hikemî (hikmetli), fikrî, ahlâkî, didaktik (öğretici) ve ictimâî (sosyal) hayatı içine alan şiirler yerine, daha ziyade sevgili, memduh ve maddî hayatın güzelliğini terennûn eden yani anlatan şairin manzumeleri renk, aheng, zerâfet ve üslûp bakımından mükemmel sayılır. Bazı kısa hecelerin uzatılması ve Türkçe iki kelimenin Arapça vavı âtife (ve anlamına gelen bağlaç) ile bağlanması gibi kusurlar müstesna, temiz bir üslûp içinde derin hayalleri ve ince duyguları ihtiva eden şiirlerinin dış görünüşü yani vezni ve kafiye kuruluşu hatalı sayılamaz.

Beşerî yani insan sevgisini ön plâna alan şairimiz, tasavvuf felsefesinden uzak kalmıştır. Medresede okuyan ve bir din bilgini olarak yetişen Ahmet Paşa'da tasavvuf hiçbir zaman bir hayat tarzı olmamış, onun bazı şiirlere serpiştirilmiş olan tasavvufî unsurlar bir bilgi hududunun dışına taşmamıştır. Bununla birlikte divanında XV. yüzyılın meşhur sûfilerinden Emir Sultan, Şeyh Taceddin ve Şeyh Vefâ için kasideler yazması, onlara karşı derin bir hürmet beslediğini gösterir. Sadettin Nûzhen Ergun, Şeyh Vefâ medhiyesindeki

Himmet-i Şeyh Vefâ'dan meded irmezse dirig

Ahmed'ün haddi degül midhatî dervişlerün

beytine dayanarak Paşanın o tarihlerde Bursa'da yayılmış olan Zeyniye tarikatına ve onun meşhur simalarından Şeyh Vefâ'ya bağlı olabileceğini ileri sürer.

Ahmet Paşa'nın medih, tavsif ve yanıp yakılma ile sevgiliden şikayet dışında dikkati çeken tarafları şunlardır:

1. **Nazireciliği:** O, gençliğinde, Ali Şir Nevâî, Niyâzî, Melihî, Seyhî ve Atâî'nin etkisinde kalmış olmakla birlikte, kaside ve gazel sahasında çağdaşlarını geçti. İnce üslûbu, zengin hayali ve temiz dili sayesinde âdetadevrinde Türk şiirinde bir çağ açtı. Kerem kasidesi Seyhî'ye, Güneş kasidesi Atâî'ye, Gönül adlı murabbai Melihî'ye nazîre olmakla birlikte kendisinin eserlerine de daha yaşadığı çağda ve daha ilerideki devirlerde nazîreler yazılmıştır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde TY. 1547 numaralı kayıta bulunan Câmîü'n-nezâir adlı eserden öğrendiğimize göre, Cemî, Mîhrî, Hatun, Sâdî, Gubârî, Enverî, Nizâmî, Âhî, Necâtî, Visâlî, Kâsım Paşa, Revânî, Muîdî, İshak, Lâmiî, Zâtî, Bâkî, Hayâlî gibi tanınmış şairler onun tesirinde kalmışlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Ali Ruhi Paşa'da "Güneş" kasidesine yazdığı nazîre ile bu sahada sonuncu nazîrecidir.

Ahmet Paşa; kendinden önceki şairlere söylediği nazîrelerle edebiyatımızda bir nazîrecilik çığır açmıştır. O, çağdaşı veya kendinden önceki bazı şairlerin bir şiirini daha güzel söylemek hevesiyle bu yolu seçmiş ve bunda muvaffakiyetli eserler vermiştir. Bunda şiirin güzelliği, kalitesi bazen de redifi büyük rol oynamıştır.

2. **Tarîhî düşürme sanatı:** O, tarih düşürme sanatını ilk işleyenlerden biridir. Arap alfabesinde her harfin bir sayı değeri vardır. Eski şairlerimiz, bir hadiseyi, bir yerin alınışını, bir binanın yapılmasını veya birinin doğum ve ölümünü bir şiir parçasının sonunda sanalî bir şekilde sözle ifade ederlerdi. Böyle bir olay şiirin son mısrasında bulu-

nurdu. Buradaki harflerin karşılıkları olan sayılar toplanınca o hadisenin tarihi meydana çıkmış olurdu. (Bazen bu tarihin bulunması için bir iki rakam ya ilâve edilir veya çıkarılırdı. Bazen de yalnız noktalı veya noktasız harfler toplanırdı) XV. yüzyıla kadar tarihler, genellikle ya bir kelime ya da terkip (iki üç kelime bir arada) halinde söylenirdi. Ahmet Paşa devrinde ise tarih düşürme sanatının bir mısra halinde meydana gelmeye başladığını görüyoruz. Şairin divanında yirmi yedi tarih vardır. Bunlar Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde yazılmıştır. İki örnek: II. Bayezid'in tahta çıkışı için söylediği kıt'anın son mısraı olan

Kayser oldı Rûma Sultan Bâyezid

'ın harflerinin karşılığı olan sayılar toplanınca padişahın tahta çıkış tarihi olan 886/1481 rakamı bulunmuş olur. Karaman'ın alınışı dolayısıyla söylediği kıt'anın son mısraında ise tarih "Feth-i Karaman" terkindedir:

Devlet âsârını bu vech ile ferhunde görüp
Ehl-i diller didi târihini "Feth-i Karaman"

879/1474

Bu tip tarihler, tarih kitaplarının verdiği bilgileri doğrulayan belge-ler olduğu için büyük önem taşır.

Eseri: Selâ tezkiresi, Ahmet Paşa'nın Leylâ vü Mecnûn adlı bir eseri olduğunu söylese de bugüne kadar böyle bir eser ele geçmemiştir. Esasen diğer hiçbir kaynak böyle bir kitaptan bahsetmediğine göre tezkireci Selâ'nın yanlış bir rivayet kaydettiğini söyleyebiliriz. Şairimizin yegâne eseri, divanı 'ıup İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden Dr. Ali Nihad Tarlan tarafından 15 nüshasının karşılaştırılmasıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na 1966 yılında İstanbul Milli Eğitim Basımevi'nde basılmıştır.

Ahmet Paşa, divanını II. Beyazid'in emriyle tertip ettiğini fakat bunda geciktğini ve bu yüzden de özür dilediğini anlatır:

İşigünde ey zill-i Perverdigâr
Ne gevher saçam kim bula i'tibar

Bu şi're şurû eylemekden murâd
Budur kim anıldukca dünyâda ad

Diye Ahmed için karib ü baîd
Ki oldur senâ güy-i Şeh Bâyezid

Bu nazm ile nâmun olup nâm-dâr
Kala haşredek sözlerüm pâydar
Çü özüüm güneş gibi meşhûrdur
Ger oldıysa te'hir ma'zûrdur

Divanı, besmele, dîbâce, naatler, kasideler, terkiib ve terci-i bendler, gazeller, bir gönül murabbası, Arapça, Farsça şiirler tarihler, küt'alar, tuyuğlar ve müfredlerden ibaret olan şairimiz, şiirlerinde adından başka bir isim veya mahlas kullanmamıştır.

KAYNAKLAR

A.Kitaplar.

- Âli Kühü'l-ahbâr (matbu), İstanbul, 1277.
Âşık Çelebi Tezkiresi (Meşâirü's-şuarâ), G.M. Meredith Owens tarafından hazırlanmış, tıpkı basım, London, 1971.
Banarlı, Nihad Sâmî, Resimli Türk Edebiyatı Târîhi, İstanbul, 1971.
Belîğ, Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, Bursa, 1302.
Beyânî Tezkiresi, (yazma), İ.Ü. Kütüphanesi, nr. TY. 2568.
Câfer Çelebi, Hevesnâme (yazma), İ.Ü. Kütüphanesi, nr.TY.9861.
Câmiü'n-nezâir, İstanbul Üniversitesi Ktp.No: TY. 1547.
Ergun, Sâdettin Nüzhet, Türk Şâirleri, İstanbul, 1936, I.
Faik Reşâd, Eslâf, İstanbul, 1311.
Fâik Reşâd, Târîh-i Edebiyat-ı Osmâniye, İstanbul, 1913.
Gibb, A History of Ottoman Poetry, vol II, London, 1902.
Hammer, Purgstall, Gesch.d. Osman Dichtkunst, II, 41, Peşte, 1836.
Hasan Çelebi Tezkiresi (yazma), İ.Ü. Kütüphanesi, nr.TY.304.
Kocatürk, Vasfî Mâhîr, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1964.
Köprülü, M.Fuad, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul, 1934.
Köprülü, M.Fuad, Ahmed Paşa (İslâm Ansiklopedisi c.I).
Lâtîfî Tezkiresi (matbû), İstanbul, 1314.
Mecdî, Şekâik tercümesi, (matbû), c.I, İstanbul, 1269.
Muallim Nâci, Osmanlı Şâirleri, İstanbul, 1307.
Olgun, Fahîr, Velîyüddîn Oğlu Ahmed Paşa Divânı (nesre çevrilmiş), Süleymaniye Kütüphanesi, F.S.Türkmen, nr.54.
Riyâzî Tezkiresi (yazma), İ.Ü. Kütüphanesi, nr.TY. 761.
Selhî Tezkiresi (matbû), (İstanbul, 1325).
Tarkan, Ali Nihad, Ahmed Paşa Divânı, İstanbul, 1966.
Tolasa, Harun, Ahmet Paşa'nın Şiir Dîvânı, Ankara 1973.
Ziya Paşa, Harâbât, İstanbul, 1291.

B. Tezler ve Önemli Makaleler,

Bolcan, Gülcan, Ahmet Paşa'nın Kasidelerinde Maddi-Manevi İnsan unsurları, Meşhur Şahsiyetler, Efsânevi Kahramanlar, Kıssalar (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, Tez, nr. 1448).

Koçdemir, Hâdi, Ahmet Paşa'da Dini Unsurlar (aynı enstitü, Tez, nr. 1308).

Köprülü, M.Fuad, Bursalı Ahmet Paşa Dersaâdet Gazetesi, 1920, nr, 29, 36, 45, 56.

Köprülü, M. Fuad, Ahmet Paşa ve Nevâi (İkdam Gazetesi, 23 Kânun-ı şânî, 1337, nr. 8573).

Okur, Münevver, Bursalı Ahmed Paşa'nın kasidelerinde İran mitolojisi Kahramanları (aynı enstitü, Tez, nr. 316)

Özergin, M.Kemal Ahmed Paşa'nın Tarih Manzûmeleri (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c.X, 1960).

KASİDELER

Der Medh-i Sultan Melîmed Han (Kerem Kasidesi)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'îltün Fe'ilün
++- / +-+ / +-+ / +-+

- 1 Ey muhit-i keremün katresi ummân-ı kerem
Bâğ-ı cûd ebr-i kefünden tolu bârân-ı kerem
- 2 Matla-ı subh-ı zafer mihr-i zekâ ebr-i hayâ
Felek-i izz-ü alâ dâver-i devrân-ı kerem
- 3 Tâc bahş-ı ser-i sultân-ı salâtin-i cihân
Zînet-i taht-ü nigîn Hazret-i Sultân-ı kerem
- 4 Zill-ı Hak Şâh Muhammed ki işiği gökinün
Kem-terin ılduzı olur meh-i tâbân-ı kerem
- 5 Ayağı toprağıdur cevher-i iksir-i hayât
Âsitânı tozıdur sürme-i a'yân-ı kerem
- 6 Açılır hulkı nesimiyle gül-i gülşen-i cûd
Bezenür lûtfi zülâliyle gülîstân-ı kerem
- 7 Balı-ı Ahzar nedürür kulzüm-i cûdında habâb
Katre-i leyzi nedür ebr-i dîr-elşân-ı kerem
- 8 Bî-kiyâs olalı ihşânların ey hoccet-i cûd
Kâtı oldı cedel-i haşmumî bürhân-ı kerem
- 9 Kefî bir demde nisâr itdüği gencim oşrin
Haşre dek vezn idemez keffe-i mizân-ı kerem
- 10 Ne melek-hüyy meliksin ki dem-i lûtfun ile
Kevser-i cûd akıdur ravza-i Rıdvân-ı kerem
- 11 Ne kerâmet kodı Hak zât-ı kerimünde k'olur
Ayağın başduğı yir Çeşme-i Hayvân-ı kerem
- 12 Bulmasa nâm-ı şerîfunle şeref nâme-i cûd
Ebter olaydı kamu defter-ü dîvân-ı kerem

SULTAN MEHMED HANIN MEDHİ HAKKINDA
(Fıatiri Kasidesi)

1. Ey asillik ve lûtf ulu deryâsının bir katesi, lûtf ummânı olan padişah! Cömertlik bağı, senin bulut gibi feyz ve bereket veren avucundan yağan ihsan yağmuruyla doludur.

2. Sen, zafer yani üstünlük sabahının doğacak yeri, zekâ güneşi, haya ve gınahtan kaçınma bulutusun; yücelik, büyüklük göğü: lûtf devrinin padişahısın.

3. Dünyadaki sultanlar sultanının başına tac bağışlayan; taht ile mührün süsü olan bir lûtf sultanısın. (Taht ve mühür padişahlığın en önemli iki unsurudur. Padişahlık bunlarla kâimdir.)

4. Şah Mehmed "Fatih Sultan Mehmed" Tanrının gölgesidir; lûtfunun parlak ayı, onun gök gibi yüksek olan kapı eşliğinin sönük ve önemsiz bir yıldızı olur. (Şair, "sultan, Allah'ın yeryüzünde gölgesidir; her mazlum ona sığınır" hadisine işaret ediyor. Hadisin bir kelimesi alındığı için beyitte iktibâs-ı nâkıs vardır.)

5. Ayağının bastığı toprak, hayat iksirinin cevheri; eşliğinin tozu da lûtf sahibi olan kimselerin gözlerine sürmedir. (İksir, madenleri altın yaptığına inanılan bir madde. Sürme, toz halinde siyah bir maddedir; göze güzellik verdiği için eskiden çok kullanılırdı.)

6. Onun güzel ahlâkının hafif hafif esen rüzgârıyla, cömertlik gül bahçesinin gülleri açılır; lûtfunun suyu ile de kerem ve ihsan gül bahçesi süslenir.

7. Şu yeşil deniz nedir? Onun ihsan denizinden bir su kabarcığı; feyz ve bereketinin bir katesi "bir katre feyzi" nedir? Lûtfunun inci "yağmur" saçan bulutu... (Yeşil denizden maksat gökyüzüdür.)

8. Ey cömertliği delil olan padişah! Bağışların ölçüye gelmez bir dereceye ulaşıldıktan beri, lûtfunun delili yani bağışların için bir tanık hükmünde olan ihsanların, düşmanın münakaşaya girmesinin önünü kesti.

9. Muhtaç olanlara, avucunun bir anda serpitiği hazinenin onda birini, lûtf terazisinin kelesi haşre kadar tartamaz (Hazine ihsan edilen para yerinde kullanılmıştır. Haşre, kıyamet günü demektir.)

10. Sen ne melek hüylü bir meliksin ki lûtfunun bir demiyle, lûtfukâr bir davranışla ihsan cennetinin bahçesi cömertlik kevseri akıtır. (Şair, melek ve melek kelimeleriyle cinas yapıyor.)

11. Tanrı, senin yüce ve ihsanı bol zatına ne keramet vermiş ki ayağının bastığı yer, lûtfun Ab-ı hayatı haline geliyor.

12. Cömertlik kitabı senin şerefli adınla şeref bulmasaydı, bütün lûtf defterleri ve divanları hükümsüz kalırdı. (Şeref ve şerif kelimeleriyle cinas-ı nakıs yapılmıştır.)

- 13 Güm gibi saltanatun tûpı göke ağsa ne tan
Saña şunıldı bu meydânda çü çevgân-ı kerem
- 14 Bahr-ı cûdun nice şerh' olak' onun reşhasıdır
Hâsıl-ı kân-ı sehâ maye-ı unumân-ı kerem
- 15 Saltanat hıl'atını kaddüne hayyât-ı felek
Râst biçmese açılmazdı gitibân-ı kerem
- 16 Ne kadar zer var ise dest-i zer-efşânun ile
Harf-i zer gibi perakendedür ey kân-ı kerem
- 17 Sım Süretde sitem şekline yazıldığıy için
Tağıdursın anı düşman gibi ey hân-ı kerem
- 18 Gök tenûrında kurî kurs okmur nûhr ile mâh
Hân-ı lûtfunla firâvân olalı nân-ı kerem
- 19 Kâse-i hırs toyar solra-i ihsânundan
Dest-i in'âmın ile âm olalı hân-ı kerem
- 20 Mihr-i cûdun çemen-i lûtfâ zer-efşân olalı
Gülşen-i dehri bezer nergis-i bostân-ı kerem
- 21 Bûy-i hulkundan urur müş gibi dem ki tutar
Hoş revâyihle cihân bağını reyhlân-ı kerem
- 22 Ahmed'ün gam makası kesdi dilin şem gibi
Sana rûşen diyemez hâlini sultân-ı kerem
- 23 Sen Süleymânı ne dille öge bir mûr-ı za'îf
Getüre nutka meger lûtfun ile anı kerem
- 24 Husrevâ pâreledi cevri eli sabrum yakasın
Dest-gir olsa demüdü bana dâmân-ı kerem

13. Saltanatının topu, güneş gibi gökyüzüne yükselse; bunda şaşılacak ne var? Zira bu meydanda lûtf çevgamı sana sunulmuştur. (Şair, gıy u çevgân denen oyuna işarette bulunuyor. Gıy denilen top at üstünde bulunan kişilerin elindeki çevgan denilen deynikle çelinip atılır. Top, meydan çevgan kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

14. Senin cömertlik denizin "deniz gibi olan cömertliğin" nasıl açıklanabilir ki, elaçıklığı madeninin mahsulü ile ihsan ve bağış ummanının esası, onun "an-cak" bir sızıntısından ibarettir.

15. Eğer felek tarzisi, padişahlık hil'atını doğru dürüst senin boyuna göre biçmeseydi lûtf kapısı açılmazdı. (Hil'at, padişahlara mahsus süslü elbise, kaftan demektir. Şair, padişaha "Tanrı, padişahlığını sana kısmet etmeseydi biz lûtfuna mazhar olamazdık" demek istiyor.)

16. Ey cömertlik madeni "olan padişah" ! Ne kadar altın varsa, senin inci saçan elinde, altın manasına gelen zer kelimesinin harfleri gibi dağınık bir halde-dir. (Farsça altın manasına gelen zer kelimesinin harfleri birbirine birleşik yazılmaz. Bu yüzden harfleri perakende yani dağınık gibi görünür. Şair, padişahın ihsanının bolluğuna işaret ediyor.)

17. Ey lûtf hanıl Gümüş manasına gelen sim, zulüm anlamına gelen sitem şeklinde yazıldığı için, sen onu, yani gümüşü düşman gibi dağıtırsın. Düşmanı nasıl dağıtırsan onu da öyle ihsan edersin (Sim ve sitem kelimeleri Farsçadır. Şekil itibarıyla yazılışları birdir. Yalnız nokta ile ayrılırlar. Sim, burada gümüş para yerindedir.)

18. Lutfunun sofrasında lutf ekmeği çoğaldığından beri gökyüzü fırınında-ki güneş ile aya kuru birer pide gibi bakılmaktadır. (Lutfunun sofrasında yerine lutfkâr sofranda da denebilir.)

19. Lûtfkâr sofrası, nimet eliyle herkese açık olduğu günden beri insanların elindeki hırs kâseleri bu bağış ve ihsan sofrasından doğmuştur.

20. Cömertlik güneşin, lûtf çemenliğine altın saçtığından beri, lûtf bahçesinin nergisleri, dünya gül bahçesini bezemiştir. (Güneşin altın saçması, ışıkları yollamasından kinayedir.)

21. Lûtf fesleğeni, misk gibi senin tabiatının kokusundan dem vurur ve hoş kokusuyla dünya bahçesini tutar.

22. Ey lutf sultan! Gam makası, Ahmed'in dilini, mum gibi kestiği için halini sana açıkça söyleyemiyor. (Birinci mısra, ey lutf sultan! gam ve kader makası Ahmed'in dilini, mumun fitilini nasıl keserse o şekilde kestiği için... şeklinde anlamak gerekir. Şair, üzüntünün kendisini karanlıklar içinde bıraktığını; halini ifadeden âciz kaldığını söylüyor.)

23. Süleyman Peygamber'e benzeyen seni, zayıf bir karınca gibi olan "beni" hangi dille övebilirim ki; meğer ki senin lutfun ve asâletin yine onun "yani beni" söyletsin (Süleyman Peygamber, ululuk; karınca da küçüklük ve zayıflık sembolüdür. Kur'ân'da Neml "karınca" suresinde ilk ayetlerde Süleyman Peygamber ile karıncanın konuşmasından bahsedilir.)

24. Padişahlım! Haksızlık ve zulüm eli, sabrımın yakasını parçaladı; lûtf eteğinin, elimden tutacak zamanı gelmiştir. (Ahmed Paşa haksızlığa uğradığını söylerken "lûtf eteğin elimden tutsun" sözleriyle de eteğin elime gelsin, yani eteğini öpeyim de beni affet demek istiyor.)

- 25 Midhatün bülbülünü gamı kafesinde koma kim
Hayfâdur tûtiye zehr ey şekeristân-ı kerem
- 26 Ekremü'l-halksın ey vâsita-i ikd-ı kitâm
Her le'îmün sözün işitme budur şân-ı kerem
- 27 Kul hatâ kılsa nola afv-i şehensâh kanı
Tutahun iki elüm kanda imiş kanı kerem
- 28 Umaram cürmüni gark itmeğe rahmet suyuına
Mevc-i ilisânun ile cûş ide 'ummân-ı kerem
- 29 Bir kara toprağam ilhyâ-yi memât itmek içün
Yağsa cûdun bulıdından nola nıfsân-ı kerem
- 30 Nice k' iklim-i mürüvvette geçe hüküm-i velâ
Nice k' eyvân-ı atâda tura divân-ı kerem
- 31 Nice k' insân ola âlemde abîdû'l-ihsân
Nice kim ola cihân tâbî-i fermân-ı kerem
- 32 Dest-i ihsânun ile yapıla bünyâd-ı sehâ
Pâye-i kadrün ile yucala eyvân-ı kerem
- 33 Nice kim Ka'be mûsâfirlerini lûtf-ı ilâh
Rahmeti hânma her sâl ide mihmân-ı kerem
- 34 'İd-i ferhundene kurbân ide a'dânı felek
Sen ahıbbâna buyur âb-ı sehâ nân-ı kerem
- 35 Ömr-i hasmun ire târîh gibi pâyâna
Nâmunı nâme-i ikbâl ide 'unvân-ı kerem

25. Bu medh ve sena yani övme bülbülünü, gam kafesinde bırakma, hapsetme. Zira, ey lûtf şekeristan! Papağan kuşuna zehir vermek yazıktır. (Şekeristan, şeker kamışı tarlası demektir ve Fatih yerinde kullanılmıştır. Papağan da şairin kendisidir. Şair papağanın şeker yediğini söylemekle lûtf ihtiyacı olduğunu; şekerin bulunduğu yerin, yani lûtu yerinin de padişahın kendisi bulunduğunu anlatmak istiyor.)

26. Ey büyük insanlar gerdanlığının vasıtası sen insanların en şeriffisi, en lutufkârısın. Her alçağın sözünü dinleme, asâletin, soyluluğun şanı budur. (Şair, Fâtih'in ecdadını bir gerdanlığa; onu da bu gerdanlığın iki ucunu bağlayacak olan vasıtaya yani düğmeye benzetiyor.)

27. Senin bir kulun hata işlediyse ne olur; padişahın bağışlaması nerede? Farz edelim ki iki elim kanlara bulaşmış, katil olmuşum; nerede "padişahın" lûtfu!

28. Kusurumu, kabahatimi, senin acıma ve merhamet suyuna daldırarak "temizlenmek" için, bağışlamanın dalgasıyla lûtf ummanının coşmasını umuyorum.

29. Kara bir toprak hâlindeyim; bu "kara toprak hâlindeki" ölüyü canlandırmak, hayata kavuşturmak için cömertliğinin bulutundan Nisan "yağmuru" gibi lûtf yağsa ne olur? (Beyit bize, Hac suresinin 5-6. ayetlerini hatırlatıyor... Onun üzerine yağmur yağdırdığını zaman, hareket başlar, yer kabarır ve sevinç veren her çeşit bitkiyi yetiştirir. Çünkü Allah haktır, ölüleri diriltir ve her şeye kâdirdir... Nisan yağmuru ile sedefte inci hasıl olduğuna inanıldığını da söyleyelim.)

30. İyilik severlik ülkesinde vefa hükmü geçtikçe, bağışlama sarayında, lûtf divanı durdukça;

31. İnsanlar âlemide bağışlamanın kulları oldukça ve cihan da lûtf fermanına bağlı bulundukça;

32. Cömertliğin temeli, iyiliğinin eliyle atılsın, lûtf sarayı da itibar ve onurunun derecesiyle yücelsin.

33. Allah'ın lûtfu, Kâbe konuklarını nasıl her yıl rahmet yani acıma sofrasına lûtf misafiri yaparsa; (Kâbe konuklarından maksat, Kâ'be'yi ziyarete gelen hacılardır.)

34. Felek, düşmanlarını mübârek bayramında kurban etsin; sen de dostlarını cömertlik suyu ile lûtf ekmeğini ihsan et.

35. Düşmanlarının ömrü, tarih gibi sona ersin; ikbal yani mutluluk kitabı, senin adını kendisine lûtf unvanı yapsın.

Der Medh-i Sultan Mehmed Han GÜNEŞ KASİDESİ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilûn

-- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Taht urup Tâk-ı felekde husrev-i hâver güneş
Geydi nârenci kabâ urındı nûr efser güneş
- 2 Mesned-i sultân-ı subh oldu serir-i âsumân
Saçdı pîrûze tabaklardan zer-ü-gevher güneş
- 3 Kufl açup dürc-i zebercedden cevâhir dökdi kim
Hâk gencin eyleye gencine-i cevher güneş
- 4 Kulzüm-i Hindün baturınağa gümüş zevrakların
Bâd-ban-ı nûr ile tonatdı fûlk-i zer güneş
- 5 Dâne-i encüm dirüp meh hırmeninde her seher
Bâl açup cevân ider tâvûs-î zerrîn-per güneş
- 6 Güyiyâ Nuşin-Revân-ı subhdur kim adl için
Lâciverdî kubbeye zencir-î zer asar güneş
- 7 Yâ felek Mısrında sultân oldu bir Yûsuf-cemâl
Yâ Züleyhadur tutar nârenc-i zer-peyker güneş

SULTAN MEHMET II'NİN MEDHİİ HAKKINDA (GÜNEŞ KASİDESİ)

1. Doğu hükümdarı olan güneş, gökyüzü kemerinde "kemerı andıran gökyüzünde" taltını kurup turuncu renkli elbiseyle nurdan bir taç giydi. (Eskiden hükümdarlar genellikle kırmızı elbise giyerlerdi. Şair, buna telmihle bulunuyor. Güneşin hükümdara, sultana benzetilmesi gökyüzünde ondan daha büyük ve daha parlak bir cismin olmamasından dolayıdır.)

2. Gökyüzü sediri, sabah sultanının dayandığı yer oldu; güneşte firuze yani mavi renkli tabaklardan altın ve inci saçtı. (Firuze tabakla, göğün maviliği; altın ve inci saçmasıyla da güneşin ışıkları kastediliyor.)

3. Güneş, toprak bucağını mücevher hazinesi haline getirmek için zeberced çekmecenin kilidini açarak yeryüzüne cevherler saçtı. (Zeberced, yeşil renkli bir süs taşıdır. Burada zeberced çekmece ile gökyüzü kastedilmiştir. Mücevher hazinesi ile de tabiata gelen canlılık; toprağın bereketliliği ve yetiştirdiği bitkiler ve yicekler anlatılmak isteniyor. Hakikaten de yeryüzü her bakımdan bir hazine gibidir.)

4. Hind denizindeki gümüş kayıkları batırmak için güneş, nurdan yapılmış yelkenlerle altın gemi donattı. (Hind denizi ile gecenin karanlığı; gümüş kayıklar-la da yıldızlar kastedilmiştir. Güneşin nurdan yelkenlerle altın bir gemi donatması ise, sabaha karşı gün doğusu tarafından görünen aydınlık yani tan yerinin ağarması ve şafak sökmesiyle birlikte güneşin gemiyi andıran görünüşte doğmasıdır. Yani şair, güneş doğdu ve yıldızlar kayboldu demek istiyor.)

5. Altın kanatlı tāvusa benzeyen güneş, scher vakti yani tan yeri ağarmadan önce, Ay harmanında yıldız tanelerini toplamak için kanatlarını açıp dolaşır. (Ay, yüzünün yuvarlak görünmesi cihetiyle harmana; yıldızlar da o harmandaki tanelere benzetiliyor. Güneş doğunca yıldızların kaybolması ise onların altın kanatlı bir tāvus tarafından toplanması şeklinde tasavvur ediliyor.)

6. Sanırsın güneş, sabah vaktinin Nuşrevân'ıdır ki adaletini göstermek ve yaymak için lâciverd renkli gök kubbeye altın bir zincir asar. (Şâsânî hükümdarı Nuşirevan sarayına, bir çan astırarak ucuna bir zincir bağlatmış. Adaletine mürâcaat edenler o zinciri çekip kendisini haberdar ederlermiş.)

7. Güneş, ya gökyüzü Mısır'ında sultan olmuş Yusuf güzelliğinde birini; yahud elinde altın turunc Zeliha'yı andırıyor. (Şair, Kur'an'daki Yusuf suresine telmihle bulunarak Yusuf'un Mısır'da maliye nazırı mevkiine ulaşmasına, onu gören kadınların, güzelliği karşısında turunc yerine ellerini kesmelerine işarette bulunuyor ve bu münasebetle güneş, Yusuf güzelliğinde birine ve ellerinde altın turunc tutan Zeliha'ya benzetiyor.)

- 8 Yâ cemaline cihânun nûr-u-fer virmek için
Rûz ruhsârından açdı anberin mi'cer güneş
- 9 Hak budur kim Şâh dîvânın temaşâ kulmağa
Düzdi tâk-ı zer-nigâra lâ'lden manzar güneş
- 10 Kendünün hüsn-ü-cemâlin fikr iderken germ olup
Cârı diliyle eyledi bu matla'ı ezber güneş
- 11 Subh-dem cevân idüp tâvûs-i zerrin-per güneş
Bûstânma sipîhrün virdi zîb-ü-fer güneş
- 12 Zînet-i Bâğ-ı İrem tutmag için gül-zâr-ı subh
Eyledi gök sebze-zârın pür-gül-i ahmer güneş
- 13 Kûze-i yâkût ile pîrûze-gün dolâbdan
Çarh-ı mînâ-rengi şîmâb itdi ser-tâ-ser güneş
- 14 Bezin-i 'ayşın Zöhenün germ iimege sâkî sıfat
Âb-gün akdâh içinde gezdürür âzer güneş
- 15 Geh hamâm-ı mâh-ı tâbâna dakar sînün cenâh
Geh düzer Sîmurg-ı çarha âteşin şeh-per güneş

8. Yahud cihanın yüzünün güzelliğine nur ve parlaklık vermek için, gündüzün yanağından anber renkli örtüyü açtı. (Anber renkli örtüden maksat geçedir. Anber siyaha çalan alaca renkli güzel kokulu bir maddedir.)

9. Doğrusu şu ki, güneş, padişahın divanını seyretmek için, altınla süslenmiş olan kemere, lâ'lden bir pencere açtı. (Şâh veya padişah divanı, hükümdarın vezirleriyle beraber tertip ettiği toplantıdır. Bu toplantıların genellikle sabahın erken saatlerinde yapıldığı bilinmektedir. Altınla süslü kemerle, yıldızlarla dolu olan gökkubbe ifade edilmiştir. Manzar, bakılan yer demek olduğu için pencere sözünün kullanmayı tercih ettik. Lâ'l pencereden maksat, güneşin doğarken lâ'l gibi kırmızı bir görünüşte bulunmasıdır.)

10. Ve kendisinin güzelliğini düşünürken şevke geldi, coştu ve can diliyle bu matla ezberledi. (Matla, doğacak yer manasına geldiği gibi şiirde de ilk beyte verilen addır. Matla beyitleri kâfiyeli olur. Nitekim bu beyitten sonraki beyitte şair, yenibir matla ile yani yeni bir görüşle şiirine devam ediyor. Bu mısra da işaret olunmaktadır. Ezberledi sözü aynı zamanda okudu manasını da taşımaktadır.)

11. Altın kanatlı bir tavusu andıran güneş, sabah vakti dolaşmaya başlayınca, göğün bahçesini süsledi ve aydınlattı. (Bu beyitle şair, tecdid-i matla ediyor, yani yeni bir matla yazarak yeni bir duyuş ve görüşle sözlerine devam ediyor.)

12. Sabah gülbahçesi, İrem bağı'nın süsü olsun, yani onun güzelliğini elde etsin diye güneş, gök çemenliğini kırmızı güllerle doldurdu. (İrem Bağı, de hüküm sürmüş olan Ad kavminin meşhur hükümdarı Şeddâd tarafından cennete benzetilerek yapıldığı ileri sürülen bahçenin adıdır. Sabah, gıl bahçesine benzetiliyor. Göğün çemenliğe benzetilmesi de güneşin doğduğu sırada göğün yeşili andıran bir renge girmesinden dolayıdır. Göğün yeşili andıran renkleri arasından ışıldayan güneş ışıkları da kırmızı güllere teşbih edilmiştir.)

13. Firuze renkli "su" dolabından, yâkuttan çanakla "döktüğü" ışık ile cam mavisi rengindeki göğü, baştan başa cıva gibi parlak bir hale soktu. (Firuze, açık mavi renkli bir süs taşıdır. Firuze renkli dolap, mavi renkli gökkubbe demektir. Yâkut çanak da güneş yerinde kullanılmıştır. Şair, güneşin gökyüzünden saldırdığı ışıkla onun rengini cıva rengine döndürdüğünü yani geçeyi sona erdirip sabahı getirdiğini söylemek istiyor.)

14. Zühre yıldızının yeyip içme ve eğlence toplantısını coşturup şenlendirmek için güneş, içki sunan kişi gibi parlak kadehler içinde ateş yani şarap gezdirip durur. (Zühre, inanışa göre bezm-i ayş tertip eder. Saz çalar, şarkı söyler, onun karşısında gök, bazen de güneş oynar. "Gezdire" sözüyle güneşin bu işaret ediliyor.)

15. Bazen parlak ay güvercinine gümüşten; bazen de felek yani gök Ankâ' sına ateşten kanat takar. (Parlak ay, dolunay anlamında da düşünülebilir. Ay güvercinine; felek te Ankâ kuşuna benzetilmiştir. Gümüş kanala ayın etrafındaki hâle ateşten kanat ile de güneşin ışıkları kastedilmiştir. Şair hâle ile, güneş ışığını birer kanat biçiminde tahayyül ediyor.)

- 16 Ayda bir kez kâsesin anberle mâhun toldurur
Tâ ki Şeh bezminde bir dem gezdüre micmer güneş
- 17 Zill-ı Hak Sultân Muhammed Hân ki oluşdur anun
İşigi toprağınun her zerresi enver güneş
- 18 Nite kim her dânenün zuumında muzmerdür secer
Zerre-i hâk-i derinde şöyledür muzmer güneş
- 19 Pâdişâh-ı heft iklim-i sa'adetdür k'anun
Hâk-i pâyi cevherin idindi tâc-ı zer güneş
- 20 Bir şehenşâh-ı kader-kadrü kazâ-râdur k'olur
Bâmina hindü Zuhâl der-gâhuna çâker güneş
- 21 Nûr-ı çeşme-i âlemü çeşmü چراغ-ı kâ'inât
Sensin ey Şeh kim yüzün nûrundan umar fer güneş
- 22 Sensin ol kim âsumân iklimine sultân iken
Gerd-i haylünden urunur anberin efser güneş
- 23 Sensin ol kim hul'at-i fermân-ı hükmün geymeden
Olmadı zer tîg ile sultân-ı bahrü ber güneş
- 24 Sensin ol kim şeh-nişîn-i bezm-gâhunda müdam
Yâ süleyman tahtıdur yâ câm-ı İskender güneş
- 25 Sâkî-i bezmün ele câm aldugınca dir hîred
Yâ güneş sağardadır yâ gezdürür sağar güneş
- 26 Ey ki bâb-ı rif'atünde halka-i sîmîn hilâl
V'eyki devr-i kubbe-i izzünde zer çenber güneş
- 27 Kadrün ordusunda gök bir sâye-bândur kim ana
Ser-imâd-ı sîndür mah-ü-tinâb-ı zer güneş

16. Padişah meclisinde bir dem "bir kere" buhurdan gezdirdin diye güneş, ayda bir defa ayın kâsesini anberle doldurur. (Ay kâsesindeki anberden maksat üzerinde görülen siyah lekelerdir. Ay, ayda bir kere dolunay halinde görünür. Şairin "ayda bir kez"den maksadı budur. Bu beyit, medhiyeye giriş yani girizgâh beytidir.)

17. Hakkın "Tanrının" gölgesi olan Sultan Mehmed Han ki onun bulundu-ğu yerin" eşiğinin toprağının her zetresi en nurlu, en parlak bir güneştir. (Kasi-denin medhiye kısmı bu beyitle başlıyor.)

18. Her danenin içinde nasıl bir ağaç saklıysa, onun "padişahın" kapısı-nın toprağının zerrelerinde de öyle bir güneş vardır. (Bir danede bir ağacın saklı olması, bir çekirdekten bir ağacın meydana gelmesi demektir.)

19. O, yedi mutluluk ikliminin "bölgesinin" padişahıdır; bu sebeple güneş, onun ayağının bastığı toprağın cevherini başına tac edinmiştir. (Eski coğrafyacı-lar, dünyayı yedi iklime yani bölgeye ayırmışlardı. Şair bu yüzden yedi sayısını kullanıyor. Daha doğrusu, Fatih, dünyanın padişahı gibi görülüyor.)

20. O "aynı zamanda" kader kudretli, kaza tedbirli bir şahlar şahıdır. Zühâl yıldızı, sarayının damında bir bekçi; güneş ise sarayın kapısında bir hizmetçi-dir. (Kader, Tanrının ezeli hükmü, kaza da Tanrının hükmünün ve takdirinin meydana gelmesi demektir. Zühâl yıldızının damda ilindli olması onun, bütün gezegenlerin üstünde bulunması ve damda bekçiliği eskiden ilindli kölelerin yapmasıyla alâkalıdır.)

21. "Ey şâhl" âlemin gözünün nuru ve kâinatın gözü ve kandili sensin ki güneş "bile" senin yüzünün nurundan ışık umar.

22. Sen öyle bir padişahsın ki güneş, gökyüzü iklimine yani ülkesine sultan olmasına rağmen, senin askerinin "ayağından kalkan" tozdan başına anber taç giyer. (Askerin kaldırdığı tozdan güneşin görülmeyeceği ve bu tozdan güneş sultanın başında anberden bir taç gibi düşünüldüğü ifade ediliyor.)

23. Sen öyle bir kişisin, öyle bir padişahsın ki güneş, senin hükmünün fer-manıyla hil'at giymeden önce altın kılıcıyla deniz ve karanın sultanı olamadı. (Hil'at, padişah veya vezir tarafından takdir olunan bir kişiye giydirilen süslü el-bisenin adıdır.)

24. Sen öyle yüce bir padişahsın ki meclisinin şahnişininde güneş, ya Sü-leymân Peygamber'in tahtı, ya da İskender'in kadehi hükmündedir. (Burada cam-ı İskender âyine-i İskender yerinde kullanılmıştır. Rivayete göre âyine-i İskender Aristo'nun icad ettiği bir aynadır ki onunla gelen düşman görülür ve ona göre tedbir alınmıştır.)

25. Senin meclisinde sâki, eline kadeh alınca akıl der ki: ya güneş kadehte-dir, ya güneş kadeh gezdirmektedir. (Saki, mecliste içki sunan kişidir.)

26. Ey yüksek kapısına, hilâlin gülmüşten bir halka: ululuk, yücelik kubbe-sinin etrafına da güneşin altından bir cenber olduğu padişah!

27. Senin şeref ve itibarının ordusunda gök bir gölgeliktir; ay ise onun gü-müşten bir direk başlığı; güneş te "güneşin altın ışıkları da" altın yani sırmalı ip-leridir.

- 28 Ey ki mihründen zeminü-âsumân germ olmağa
Şeb sipend olınışdur encüm fülül ü âzer güneş
- 29 'Ahd-i 'adlünde yunarlar cümle ılduzlar gözin
Girdüğünce çeşme-i kâfıra bi-mîzer güneş
- 30 Virmese lûtfun eli rahm-i felekde perveriş
Mader-i eyyâmdan toğmazdı tâ mahşer güneş
- 31 Nâ-gehân irse sipihre nâr-ı kahrın zerresi
Âsumân dâd-ı siyâh olurdu hâkister güneş
- 32 Şöyle korkutmuş yüregün hançerün tiz-âbı kim
Kanda bir su görse berg-i bîd-veş ditrer güneş
- 33 Mührünün bâzârına bir vech ile germ oldu kim
Kapudan yüz kez kovarsan bacadan düşer güneş
- 34 Geh ser-i nîzenle bozılır sevâd ı rûy-i mâh
Geh gubâr-ı sümm-i esbünden olur ağber güneş
- 35 Güyya nâl-i semendündür hilâl-i id-i feth
Mih-i ahterdür zafer bürcinde ne ahter güneş
- 36 Ömr-i hasmuna şebihün ümek için her gice
Gök geyer Şâmî zırlı mehden düzer migfer güneş
- 37 Düşmenün kanm döküp tig-i zer-endûdın siler
K'atlaş-ı gerdünün eyler dâmenin ahmer güneş

28. Yer ve gök senin sevgine ısınmak için gece üzerlik tohumu, yıldızlar karabiber, güneş te ateş olmuştur. (Üzerlik tohumu tütsü olarak kullanılır. Burada ayrıca gece yerindedir. Ateş olarak düşünülen güneş, üzerlik tohumu olarak tasavvur edilen geceyi ve karabiber gibi tahayyül edilen yıldızları yakacak ve hazıl olan sıcaklık ile yer ve gök ısınacak yani kısaca şair, güneşin doğmasıyla, gecenin karanlığının ve karanlığın ortadan kalkacağını ve bunun neticesi olarak yerin ve göğün ısınacağını söylüyor.)

29. Senin adaletinin devrinde güneş, peştemalsız yani çıplak olarak kâfur çeşmesine girince, yıldızlar da gözlerini yumarlar. (Kâfur, hekimlikte kullanılan kokulu, şeffaf ve beyaz bir madde olup burada kâfur çeşmesi terkibiyle gökyüzü anlamını vermektedir. Kısaca beyitte, güneş doğunca yıldızların kaybolduğuna işaret ediliyor.)

30. Senin lutfunun eli feleğin "göğün" rahminde besleyip terbiye etmeseydi güneş, mahşer "kıyamet" gününe kadar günlerin anasından doğmazdı.

31. Eğer kahrının "gazabının" ateşinin zerresi, ansızın feleğe ulaşırsa, isabet etse, gökyüzü "felek" sıyah bir duman olur; güneş te kül haline gelir.

32. Hançerinin kezzâbı, güneşin yüreğini öylesine korkutmuş ki, nerede bir su görse söğüt yaprağı gibi titrer. (Şair, padişahın hançerine su yerine kezzâb verilmiş olduğunu tahayyül ediyor; yani hançerinin sanki kezzâb verilmiş gibi yakıcı ve keskin olduğunu ve bu yüzden güneşin bile ondan korktuğunu söylüyor. Sanatkâr, dalgah bir suya vuran güneşin aksinin orada titrer gibi görünmesinden istifade ederek böyle düşünüyor.)

33. Güneş, senin muhabbetinin pazarına o derece ısındı ve alıştı ki yüz kere kapıdan kovsan, bacadan düşer, bacadan girmeye kalkar.

34. Bazen ayın yüzündeki karalık "ayın sathında görülen lekeler" mızrağının ucuyla bozulur; bazen de atının tırnaklarından kalkan toz ve dumandan güneşin yüzü toza bulanır.

35. Fetih bayramının hilâli sanki senin atının nâlı; güneş te bir yıldız değil de zafer burcunda yıldızdan bir çividir.

36. Gökyüzü, senin düşmanın hayatına gece baskını yapmak için her gece Şam zırhına yani akşam karanlığından zırha bürünür; güneş te ayı migfer edinir. (Eskiden Şam şehrinde iyi silâhlar yapıldığı için şair, zırh kelimesini onunla birlikte kullanıyor. Kelimenin diğer manası akşam demektir ki burada kastedilen anlam da odur. Gece baskını tertip eden gökyüzü, akşam veya karanlık denen zırhını giyiyor; güneş te ayı migfer ediniyor; onun yokluğunda ay gökyüzüne migfer oluyor.)

37. Güneş, düşmanın kanını döküp altın kaplamalı kılıcını silerek "Sildiği için" atlas göğünün eteğini kıpkızıl yapar. (Atlas göğü, 9.kat göktür, Arş ta denir ve bütün gökleri çevirir. Güneşin batmak üzere iken kıpkırmızı oluşu, düşmanın kanını dökmesine; kılıcını silmesi "güneşin" batmasına; Atlas göğünün eteğini kıpkızıl yapması da gunuptan sonra ufukların kızarmasına işaretettir.)

- 38 İşmetün devrandır isminde te'niş olmağın
Seyre çıkdıkca bürinür nûrdan çader güneş
39 Kankı iklimi ki pertev salsa adlün sâyesi
Ol diyar içre görinür zerreden kem-ter güneş
40 Cevher eyler cün kara toprağı lûtfun tâbişi
Gam degül itmezse ayrık sengden gevher güneş
41 Mâh-ı râyât-ı celâlınden hacildür âsumân
Sâye-i şebde hayâdan gizlenür ekser güneş
42 Husrev-i rûy-i zemîn dirsem ne falır olsun sana
K'âsumân-ı kaşr-ı kadründe-oldı hâk-i der güneş
43 K'anda enzer kasrına bir âfitâbı-ile felek
Ki-anda her bir cam olubdur bir ziya-güster güneş
44 Hergiz olmaya-ıdı jenginden küstüfün rû-siyah
Ger sığinsa sâyene âyine-i hâver güneş
45 Âfitâb-ı râyuna olmaz mukâbil nice kim
Arz ide tabl-u 'alenle nurdan leşker güneş
46 Tığ-i âteş-bâr-ı rûşen-rûy-i dîn-ârâyunun
Kabzasına mâh ahter yüzine ziver güneş
47 Ger Skender istese envâr-ı râyundân meded
Râh-ı zulmetde olurdu haylına reh-ber güneş
48 Şehriyârâ adını minberde yad itse hatib
Nûr ile mescid tolar filhâl olur minber güneş

38. Zamanın, temizlik ve iffet devri olduğundan güneş, seyre, dolaşmaya çıktığı zaman, adında dişilik olduğu için nurdan bir örtüye bürünür, yani ışınlarla örtünür. (Güneşin adında dişilik olmaktan maksat, güneş kelimesinin Arapça'da dişi telâkki edilmesidir. Güneşin etrafa saçtığı ışıkları nurdan bir örtüye benzetiliyor, dişi "dişil" telâkki edilmesi örtünmesine sebep gösteriliyor.)

39. Senin adaletinin gölgesi hangi iklimi yani ülkeyi aydınlatırsa orada güneş, bir zerreden daha küçük "değersiz" görünür.

40. Lutfunun, ikrâmının pırlatası kara toprağı cevher haline getirir, artık, bundan sonra güneş, taştan cevher çıkarmasa yani taşı cevher haline getirmese de ne gam.

41. Gökyüzü, senin ululuğunu gösteren sancaklarda bulunan aydan "aylardan" "aylardan" utanmıştır. Güneş bile onlardan utanç duyduğu için çoğu zaman gecenin gölgesine gizlenmektedir. (Ay ile hem sancak gönderindeki ay, hem de bayrağın üstündeki ay kastedilmiştir. Geceleyin güneşin kaybolması utancına sebep gösteriliyor.)

42. Sana yeryüzünün padişahı dersem bu övünülecek bir şey mi; bunu söylemekle seni övmüş sayabilir miyim? Senin yücelik sarayın göğünde güneş, kapının toprağı hükümdedir: kapının toprağı gibi değersizdir.

43. Gökyüzü, bir güneşle senin sarayına nasıl benzer ki; sarayındaki camların her biri ışık saçan birer güneş gibidir.

44. Doğunun aynası olan güneş, senin himayenin gölgesine sığmsaydı küsuf "tutulma" pasında asla yüzü kararmazdı (Küsuf güneş tutulmasıdır. Şair küsuf esnasında güneşin yüzünün siyah görünmesini, padişahın himayesine sığınmamasına bağlıyor.)

45. Güneş, davullar ve sancaklarla nurdan askerler gösterip ileri sürse bile "gene de" senin fikrinin, düşüncenin güneşle mukayese edilemez. (Davul, sancak ve askerle, güneşin doğması sırasındaki yuvarlak görünüşü, yaydığı kızıl ışıklar ve meydana getirdiği aydınlık kastedilmektedir.)

46. Senin dini süsleyen o parlak yüzlü ve ateşler saçan kılıcının kabzasına ay, yıldız; güneş te süs "olmuştur". (Şair padişahın kılıcının kabzasında ayın yıldız; güneşin de süs olmasıyla, kabzanın elmas ve altınla bezenmiş olduğunu anlatmak istiyor.)

47. Eğer İskender, senin parlak fikirlerinden yardım isteseydi, güneş, onun karanlıklar ülkesinin yolunda "yürüten" askerlerine rehberlik ederdi. (Efsaneye göre, insanı ölmezliğe ulaştırdığına inanılan Ab-ı hayatı aramak için İskender, Hızır ve İlyas peygamberle birlikte karanlıklar ülkesine girmiş Hızır İlyas Bengisi da denen Ab-ı hayatı bulup ölmezliğe ermişler, İskender ise yolunu kaybettiği için geri dönmüş. Şair buna işaret ediyor.)

Hızır İlyas Bengisi da denen Ab-ı hayatı bulup ölmezliğe ermişler, İskender

48. Ey padişah, eğer hatib, minberde adını anacak olsa, cami nur ile dolar, minber de derhal güneş kesilir, güneş haline gelir. (Mescid, hakikatte secde edilecek yer demektir. Küçük cami anlamına da gelir. Biz padişahın yüce makamına uygun düşün diye cami demeyi uygun bulduk. Cuma günleri ibadethanelerde minbere çıkıp hutbe okuyan ve kendisine hatip denen hoca halka verdiği dini nasihat arasında devrin padişahına da dua ederdi.)

- 49 Bahr-ı cüdundan felek fülkin cevâhir toldurup
Düzedür şekl-i hilâliden gümüş lenger güneş
- 50 Şâh bezminde 'amel olmağa bu kavî-i garîb
İdinüpdür Zöhre-i zehrâyi hinyâ-ger güneş
- 51 Ey 'arûz-ı hüsnüne âyine meh zîver güneş
Görünür 'aks-i cemalünden cihân yek-ser güneş
- 52 San ki mağribdür saçın k'anda gürûb eyler kamer
San ki matla'dur yakan k'andan tulû eyler güneş
- 53 Tûtî-ser-sebzdür k'âyîne de per gösterür
Hatt-ı ruhsârın kim olmışdur ana der-ber güneş
- 54 Bir gice düşünde sen mâhı der-âğâş eyledüm
Gördüm olmuş nûrdan bâlın kamer bister güneş
- 55 Kim ki nezzâre kıla hârşide liaddün var iken
Nâzırın çeşmine hışmından sokar hançer güneş
- 56 Öykünelden yüzüne hevgiz bakılmaz yüzine
Bî hayâdur k'oldu bu vech ile müstahkar güneş
- 57 Okıdım hattın lebinde kim gubâr-ı müşg ile
Çeşme-i cân üzre yazmış Süre-i Kevser güneş

49. Güneş, senin cömertlik denizinden gök gemisini mücevherlerle doldurur ve hilâl şeklinde gümüş çanak yapar. (Beyitte gök gemiye; yıldızlar mücevherlere hilâl de çanağa teşbih edilmiştir. Lenger, gemi çapası ve ayrıca geniş ve yayvan çukurca, büyük çanak ve sini demektir ki genellikle kalınca bakırdan yapdır; bu yüzden biz kelimeye daha yakışan çanak anlamını verdik).

50. Güneş, bu "şn aşağıda gelen" yeni sözler, yani fütte, şahun medlisinde, toplantı yerinde okunsun diye parlak yüzlü Zühre gezegenini hançende olarak tutmuştur, vazifelendirmiştir. (Güneş, gezegenlerin sultam telâkki edilir. Bu sultan, gezegenlerin her birini bir işle görevlendirmiştir. Zührenin görevi sazendelik "saz çalıcılık" ve hanendelik yani "okuyuculuk"tur. Kavl-i garib'i orijinal kelimesiyle karşılamak ta mümkündür. Medhiye bu beyitle bitiyor. Şair kavli-garib ifadesiyle aşağıdaki gazele işarete bulunuyor.)

51. Ey güzelliğinin gelinine aym ayna; güneşin de süs olduğu sevgili! Senin yüzünün güzelliğinin aksinden dünya, başatan başa güneş " gibi parlak" görünür. (Şair, bu beyitte kaside içinde bir gazele başlıyor, ki buna tegazzül adı verilir. Gazel 60. beyitte sona eriyor.)

52. Ey sevgili! Saçların sanki aym battığı batı; yakan da âdetâ güneşin doğduğu yani göründüğü doğudur. (Sevgilinin saçları siyahlığı cihetiyle batıya yani mağribe benzetiliyor. Yaka bir şeyin doğacağı, ortaya çıkacağı yer olunca, oradan doğacak olan şey de güneş yani sevgilinin boynu ve sinesi oluyor.)

53. Senin yüzündeki ayva tüyleri, aynada kanadını gösteren yeşil başlı dudu kuşu yani papagandır ki güneş ona aynalık yapmaktadır, aynalık vazifesini görmektedir. (Şair, papaganın aynaya bakarak konuşmasından veya konuşturulmak için aynaya karşı tutulmasından istifade ile yanakların iki yanındaki tüylerini papaganın kanadlarına; yanakları da aynaya teşbih ediyor. Yeşil başlı sözü ile ayva tüylerinin gri ve yeşile çalan rengi; yüzün tamamı ifade ediliyor.)

54. Bir gece, rüyamda senin gibi bir ay "parçasını" kucakladım; ayın nurdan bir yastık, güneşin de yatak olduğunu gördüm.

55. Güneş, senin yüzün dururken kendisine "güneşe" bakan kişiye kızar ve şualarından onun gözüne hançer saplar (Güneşin şuaları yani ışınları hançere benzetiliyor ve ona bakmanın mümkün olmadığı ifade ediliyor.)

56. Ey sevgili! Güneş, senin yüzün taklide kalktığından bcri yüzüne bakılmaz oldu. Bu utanmazlığı yüzünden de hor görüldü; küçümsendi. (Beyitte, güneşin yüzüne bakılmasına sevgilinin yüzüne benzemeye kalkması sebep gösterildiği için hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

57. Dudağının üstündeki yazıyı okudum da gördüm ve anladım ki güneş, Ab-ı hayat kaynağının üstüne misk tozu ile Kevser süresini yazmış. (Dudağın hattı dudağın üstündeki ayva tüyleridir. Bunlar, siyah ve alaca renkli oluşuyla misk tozu gibi tahayyül ediliyor. Hat "yazı" sözünün gubar-ı müşğ yani misk tozu ile beraber kullanılması, bize gubâr denilen çok ince ve küçük yazı tipini hatırlatıyor. Bu yüzden gubar-ı müşğ'ü gubaryazısı tarzında da anlamak mümkündür. Çeşme-i can,hayat çeşmesi demektir ki Ab-ı hayat yerinde kullanılmıştır ve dudağa işaretidir. Kevser süresi ile de dudak üstündeki ayva tüyleri kastedilmiştir. Kevser öbür dünyada inananlara dağıtılmak üzere Hz. Peygamber'in emrine verilen içimi hoş bir suyun adıdır. Kur'an'ın 108. süresinde adı anılmaktadır.)

- 58 Raks urur hengâme-i-işkunda bir can-bazdur
Kim olur zerrin resenle asılıb çenber güneş
59 Bahr-ı ğamda görmedi mihründen akan göz yaşın
Pes neden dirmiş 'Atâyî k'oldıdür-perver güneş
60 Göricek yüzünde zülfün rismânın sanuram
Nûr ile yazmağa Şeh medhin çeker mîstar güneş
61 Husrevâ meh-izamîrûn fikr iderdüm dün gice
Tali 'oldı maşrık-ı endişeden enver güneş
62 Ebr-i gam var yohsa medhünde redif itmek degül
Pertev-i zihnünden olurdu yedi kişver güneş
63 Nûr-ı mihrinden suvarup şâhım eş'ârumun
Gülşenünde ahter olurdu şükule ber güneş
64 Bir nazar kıl Ahmed'e ey nûr-i çeşme-i kâ'inât
K'âb-ı lûtfundan olupdur ebr gibi ter güneş
65 Tâ zümürüd sebze-zârında sipihrûn her seher
Sâğâr-ı pîrüzeye döker mey-i aşlar güneş

58. Güneş, âşıkların bir araya toplanıp, kavga, gürültü çıkardıkları yerde, altundan iplerle asılıp çember şeklini alan ve oynayan bir canbazdır. (Güneşin canbaz gibi tahayyül edilmesi boşlukta asılı durur gibi düşünülmesinden kinayedir. Altundan iplerden murad, güneşin yere doğru uzanan ışınlarıdır ki bunlar altın sarısı rengindedir ve güneş bunlara asılmış bir çember şeklinde tasavvur ediliyor. Oynamasından maksat ta zaman zaman bulutlar arasına girip çıkması ve devamlı hareket halinde olmasıdır.)

59. Atâyi, sana duyulan sevgiden dolayı, gam denizinde akan gözyaşını görmediği halde, güneşin neden inci meydana getirdiğini söylemiştir acaba? (Şair burada Atâyi'nin şu beytine işaret ediyor:

Buldi bahri dilde mihründen Atâyı nazmı zeyn

Adet-i meşhurdur olduğ dür perver güneş)

60. Ey sevgili! Yüzünde saçının telini görünce şahın medhini nur ile yazmak için güneşin, mistar çektiğini sanıttım. (Saçının teli, hakikatte saçının telleri demektir. Mistar, bir hattatlık terimidir. Eskiler kitap yazarken kurşun kalemle satırları çizmek ve yazı yazıldıktan sonra onları silmek gibi uzun ve yorucu bir işten kurtulmak için kolay bir yol bulmuşlardı. Bir karton veya mukavvanın üzerine satırları göstermek üzere ibrişim ipler gerilir ve bunlar arkadan düğümlenirdi. Yazı yazılacak kâğıt bu ipler üzerine konup elle bastırılınca izler kâğıda geçerdi. Hattat ta satır makamında olan bu izler üzerine yazı yazardı.)

61. Ey padişah! Dün gece senin gönlünü, kalbini medh etmeyi, övmeyi düşünüyordum ki düşünce doğusundan çok parlak bir güneş doğdu. (Kasidenin fahiye kısmı bu beyitle başlıyor. Fahriye, şairin övünmesi demektir.)

62. Gam bulutu zihnimi sarmış; kişver kelimesini senin medhin hakkında redif olsun diye söylemiyorum; eğer söyleyecek olsam zihnimin parlaklığından dünyanın yedi bölgesi güneş kesilirdi. (Redif, şiirde kafiye den sonra tekrarlanan kelimeye denir. Yedi kişver yedi ülke demekse de burada yedi iklim bölgesi anlamındadır. Eski coğrafyacıların dünyayı yedi iklim bölgesine ayırdıklarını 19. beyitte söylemiştir.)

63. Şiirimin dalmı, onun "o padişahın" güneşinin nuruyla sularım da bahçemde çiçekler, yıldız; meyveler de birer güneş olurdu. (Bu beyitle fahiye kısmı sona eriyor.)

64. Ey kâinatın gözünün nuru! Ahmed'e hak, "ona lutfu bulun". Zira senin lutfunun suyundan güneş bile bulut gibi nemlidir. (Nemli olmaktan maksat o şeyin canlılığı ve tazeliğidir. Şair, ter sözüyle güneşin parlaklığını kastediyor. Bu beyit şairin adını taşıdığı için tac beyit adını alır.)

65. Güneş, her sabah feleğin "göğün" zümrüt gibi olan yeşilliğinde firuzeden kadehe sarı şarap döktükçe (Firuze, açık mavi renkli kıymetli bir taştır. Bu yüzden firuzeden kadehle gökyüzü kastediliyor. Sarı renkli şarap ta güneşin ışıkları yerinde kullanılmıştır. Sarı şarap dökmek ise güneşin doğmasından kinayedir. Kasidenin dua kısmı bu beyitle başlıyor.)

- 66 Tâ yaza nûrîn kalemlle çin seher nakkaş-ı sun
Şemse-i zerrîn-i tâk-ı günbed-i ahzar güneş
67 Ta Süreyya ıkdin eyler guş-vâr-ı guş-ı mâh
Tâ Benâtu'n-nâşâ örter nârdan çâder güneş
68 Çarh dürcinde konulan her murâdun gevherin
Her gün itsün harc idüp kapunda hâk-ı der güneş
69 Yazsun âşâr-ı esbün gubârî hatt ile
Mâhâ tâ hayt-ı şu'a ile çeker mistar güneş
70 Ömr-i haşmun defterin tâmar-veş dürsün felek
Nice k'eczâsından eyyâmün düzer defter güneş

66. Kudret nakkaşı sabah vakti nurdan bir kadehle, yeşil kubbenin kemeri-
nin üstüne altın şemse olarak güneş resmini yaptıkça (Şemse, eski kitap kapları-
nın ciltlerinin üstüne yapılan güneş biçimindeki süslemenin adıdır. Üzerindeki na-
kışlar altınla süslenirdi. Şairin altın şemse demesi bundan dolayıdır. Şemse nasıl
kitabın üstünde bulunursa bunun gibi altın şemse olarak güneş te yeşil kubbe
denen gök kubbenin kemeri üstüne çizilmektedir. Şair, kısaca "güneş doğduk-
ça" demek istiyor.)

67. Süreyya yıldızı, inci dizisini ayın kulağına küpe yaptıkça; güneş te Bü-
yükayı yani Yedikardeş takım yıldızına nurdan bir çadır örttükçe (Ülker de de-
nilen Süreyya ile Benâtu'n-na's, birer yıldız kümeleridir.)

68. Güneş, felek çekmesine konulmuş olan her dileğin cevherini her gün
kapında harc etsin; o kapının toprağı yapsın.

69. Güneş, ışınlı iplikleriyle "iplik gibi olan ışınlarıyla" mıstar çektikçe, se-
nin atının turnaklarının izlerini gubâri yazı ile ayın yüzüne yazsın. (Mıstar, 60.
beyitte geçti. Gubâri veya gubâr çok ince ve küçük yazılan yazıya denir.)

70. Güneş, nasıl günlerin cüzlerinden yani parçalarından defter tertip ederse
"yani güneşin doğup batması nasıl günleri, geceleri, ayları ve yılları meydana ge-
tirirse", felek te senin düşmanın ömür defterini öylece tomar gibi düstün.

GAZELLER

Mef'ûlü Fâilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

— — +/— + — +/+ — — +/— + —

1

- 1 Aç alnunu ki ay yüzüne gün gulâm ola
Çöz zıllünü ki hil'at-i hüsnün temâm ola
- 2 Ka'be kapun safâsına lebbevk uranlarun
Beytû'l-Harâme sa yi var ise harâm ola
- 3 Kaddün kıyâmetin görüben cân virenlere
Tübâ budağı gölgelerinde makam ola
- 4 Fürkat düninde derd ile tenhâ vü zâr idüm
Hôş hem-dem oldı yâr-ı gamun müstedâm ola
- 5 Bakdun bana diyu gözümü gark-ı hun ider
İnsâna bundan özge nice intikâm ola

(1)

1. Ey sevgili! Alnını aç ki güneş senin ay yüzüne köle olsun. Saçını çöz de güzellik elbisen tanımlansın. (Şair, tezat sanatı içinde mübalâğa ile sevgilisini medhediyor. Zülf yanakların iki tarafından aşağıya doğru sarkan saç, hil'at da süslü güzel elbise, kaftan demektir. Büklüm büklüm olan saçlar çözülünce güzelliğin tamamlanacağı ifade ediliyor.)

2. Senin Ka'be hükmündeki kapının safasına, "lebbeyk" diye çağıranların Ka'be'ye doğru koşmaları varsa, koşacaklarsa bu onlara haram olsun. (Şairler sevgilinin kapısına çok önem verirler. Onun kapısını ve hatta kapısının eşliğini Ka'be'ye benzetmekten çekinmezler. Ka'be nasıl ziyaret ve tavaf edilen kutsal bir yerse, sevgilinin kapısı da âşığın veya gönlünün teveccüh ettiği, yöneldiği ve ulaşmak istediği bir yer gibi düşünülür. Sa-
fâ, bilinen mana dışında hoşluk, arılık ve kedsizlik manalarına da geldiği gibi ayrıca Ka'be dolayısıyla Mekke'deki Safâ mahallini de hatıra getiriyor. Lebbeyk, "buyurunuz, emir sizindir efendim" anlamına bitaptır ki haç farızasının icrası esnasında bu kelime ile başlayan muayyen dualar söylenir.)

3. Kıyameti andıran boyunu görüp de can verenlerin yeri, Tûba dallarının gölgeleri olsun. (Şairler, kıyamet ile sevgilinin boynunu genellikle beraber kullanırlar. Arapça'da boy anılanına gelen kâmet'i kullanacak yerde böyle yakın anlamlı kelimelerle kelime oyunları yaparlar. Bu kelimelerin kökleri aynıdır. Kâmet yerine kıyamet'in kullanılması boya daha tesirli bir mana vermek içindir. Tûba, cennette dalları yere doğru uzanan koyu gölge veren ağacın adıdır. Sevgilinin boyu bazen bir ağaca benzetildiği için şair, kasten burada kullanmıştır. Şair, sevgilinin boyunun güzelliğinden dolayı ölenlerin Tûba ağacının altında yatması temennisinde bulunuyor.)

4. Ayrılık gecesinden derdimle tek başıma inleyip duruyordum; gam ateşin benimle arkadaşlık etti, var olsun. (Şairin gam ateşini övmesinin sebebi, daima sevgiliyi hatırlaması dolayısıyledir. Âşık için derd ve gamdan uzak olmak ölüm gibidir. Sevgiliden uzak olmaktan dolayı doğan ateş bile âşık için bir arkadaş hükmündedir. Âşık, ıstırapını daha ziyade geceleyin hissettiğinden dolayı gece ile beraber kullanmıştır.)

5. Bana bakma diye gözlerimi kanlara batırıyor: kanlar içinde bırakıyor. İnsandan, bundan başka nasıl intikam alınır? (Âşığın gözü, sevgilinin kan dökücü telâkki edilen gözlerinden dolayı kanlara bulanmıştır. Yüzün öldürücü oluşu zâifliğinden ileri gelmektedir. Sevgili, aşkında vefasız olduğu için ondan böyle şeyleri beklemek tabiidir. Şairin "bundan daha başka nasıl intikam alınır" demesi bu yüzden.)

- 6 Zülfün hayâli canımı yaksa'aceb degül
Âdetdürür ki şem' yakarlar çü şâm ola
7 Ter anber ile la'line möhr urdı hattı kim
Câm-ı rahîka misk-i Hutenden lutâm ola
8 Kim buldı düzd-i dil gibi baht ol zekanda kim
Zındâm simü silsilesi müşg-şam ola
9 Ey hür bir selam ile andun çü Ahmet'i
Dâru's-Selâmdan sana bin bin selam ola

6. Ey sevgili! Yanaklarımın iki yanından sarkan saçlarını hayal edişim canımı yakarsa bunda şaşılacak ne var? Çünkü akşam olunca mum yakılması âdetidir. (Şairin, kelimeleri çok sanatlı bir şekilde kullandığını görüyoruz. "Yaksa" fiili "gamlandırma" anlamında kullanılmıştır. Yani, ey sevgili! senin siyah saçlarını hatırladığım zaman gönlümün yanması, kederlenmesi nasıl tabii ise, gece olunca mum yakılması da o kadar tabiidir deniliyor. İkinci mısradaki kelimelerden şem "mum", can yerinde şâm "akşam" da zülf yerinde kullanılmıştır. Başka bir ifade ile şair, irâd-ı mesel sanatı yaparken edebiyatta mumun cana, akşamın da saça benzetilmesinden de istifade etmesini unutmuyor.)

7. Kızıl renkli şarap kadehine Hutun miskinden mühür olsun diye sevgilinin ayva tüyleri, lâ'le benzeyen ağzını taze anberle mühürlendi. (Huten, Çin'in kuzeyinde bir Türk diyarı olup misk keçileriyle meşhurdur. Ayva tüyleri "hat", sevgilinin dudacağının kenarındaki açık renkli tüyler olup edebiyatımızda anbere ve miske benzetilir. burada ağzından maksat dudaktır. Bu açıklamalara göre heytin ifade ettiği mana şudur: Lâ'î denilen kızıl renkli süs taşıma benzeyen dudacağın, taze anberle mühürlenmesinden maksat anbere benzeyen ayva tüyleri ile çevrelenmiş olmasıdır. Ayva tüyleri aynı zamanda yazıya benzetildiği için şair, bu telâkkiden de istifade ederek dudaklarla, etrafındaki hatları bir mühür şeklinde tasavvur ediyor. Sonra da böyle tasavvur edilen dudak, şarap kadehine temas edince kadehte Hutun miskinden bir mühür meydana geliyor.)

8. Gönül hırsızı gibi o çenede kim bahtına ulaşmış; kim kısmetini bulmuş ki zindanı gümüşten zinciri de misk renkli olsun. (Zindan ve zincir dolayısıyla gönlün burada hırsıza teşbîh edildiğini görüyoruz. Zira hırsız zindana atıldığı gibi üstelik zincirle de bağlanır. Çene ile, çene çukuru kastedilmiştir. Şairler, orasını âşkın gönlünün zindanı olarak düşünürler. Onlara göre, göya gönül orada gümüş bir hapishaneye atılmış ve sevgilinin misk renkli saçından yapılmış zincir ile bağlanmıştır. Sanatkâr, buraya hayatının genişliğinden faydalanarak âşkın böyle bir yerde, bu şartlar içinde bulunmasının onun için makbul olduğunu anlatıyor ve göya bakışlarının da oraya gıpta ettiğini ifade ediyor. Daha doğrusu, sevgilinin çenesinin ve saçının güzelliği sanatı bir şekilde anlatılıyor.)

9. Ey hûri gibi güzel sevgili! Ahmed'i bir selâm ile olsun andığın için sana cennetten binlerce selâm olsun. (Sevgili cennetteki hûrilere benzetilmiştir. Onlar, cennette olduğuna göre selâm da oradan gelecektir. Âşık, sevgilisinin bir selâmına binlercesiyle karşılık vermek suretiyle vefasını gösteriyor.

(2)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

-- +/-- + +/+ -- +/-- + --

- 1 Tûbâ kul oldu kaddüne kâmet hemîn ola
Hüsnün cihanı yıkdı kıyâmet hemîn ola
- 2 Salındığınca Sidreyi sır Müntehâ boyun
Toğrusı hüsn-i kadde nihâyet hemîn ola
- 3 Eşkün cihânı tutdı ben ab üzre yürürem
Dervîş-i ışk-bâza kerâmet hemîn ola
- 4 Lafz-ı kinaye yazmadum-u-yazdum adum
Nânum kenârına ki kinâyet hemîn ola
- 5 Can Cebreîlî okıdı reyhân hatın didi
Yaz mûshaf-ı cemâlüne âyet hemîn ola
- 6 Yâr el uzatdı katlüm içün-ben yüzün görüp
Parmak getürdüm uş ki şehâdet hemîn ola
- 7 Zülfünde gam yidüğü kifâyetdür Ahmed'e
Lokmayla hurka buldı kanâat hemîn ola

(2)

1. Tübâ ağacı senin boyunun kölesi oldu; boy dediğin öyle olur. Güzelliğin de cihâmı yıktı, işte kıyâmet buna denir. (Cennette bir ağaç olan Tübâ, sevgilinin boyundan üstün görülüyor. Güzelliğin de cihâmı karıştırması ve fitneler yaratması kıyamet günündeki karışıklıkla bir tutuluyor. Beyit, mübalağa sanatının güzel bir misâlidir.)

2. Uzun boyun salındıkça Sidre makamını yıkar; doğrusu bu ya; boy güzelliğinin en â'lısı da böyle olur. (Sidre, Arşın sağ yanında bulunan Arabistan kirazı denen ağaçtır. Buna hudut ağacı da denir; ötesi Tanrının zât âleimidir. Birinci beyitteki gibi burada da boy bu defa gene Arş gibi çok yüce bir yerde bulunan Sidre'ye benzetiliyor. Sidre'den ileriye hiçbir mahlûk geçmez. Sidre makamı insan bilgisinin ulaşabileceği son makamdır.)

3. Göz yaşlarını cihâmı tuttu; ben âdeta su üzerinde yürüyor gibiyim; âşık bir dervişin kerâmeti böyle olur. (Âşık o derece göz yaşı dökmüştür ki etrafı kaplayan bu su üzerinde yürüdüğünü tasavvur ediyor. Kerâmet göstermek için bazı dervişlerin su üzerinde yürüdüğü rivayet edilegelmiştir.)

4. Adının kenarına kinâyeye sözünü yazmadım da senin adını yazdım; işte kinâyeye dediğin böyle olur. (Kenâr, hem bir şeyin kenarı, hem de kucaklama manasındır. Şâir kucaklama manasına gelen kenar sözünü yazamamış; sevgilinin adını kendi adının kenarına yazmak suretiyle onu kucaklamak istediğine dair bir kinâyeye yapmış. Kinâyeye, bir fikri kapalı söylemektir.)

5. Can Cebrâîlî senin reyhân yazını okudu da bunu güzelliğe Mushafına yaz; işte âyet dediğin böyle olur dedi. (Reyhân, bir yazı çeşitli olmakla birlikte burada reyhân yazıdan maksat sevgilinin ayva tüyleridir. Güzellik, Mushafa benzetilmiş. Cebrâîl büyük meleklerden biri olup Hz. Peygamber'e vahyi bildirmiştir. Kur'an onun aracılığı ile inmiştir. Buradaki güzelliğe Mushafıyla sevgilinin yüzü kastedilmiştir. Şâir, Cebrâîl bile senin ayva tüylerini görüp beğendi bunu güzelliğe Mushafına yaz yani orada bulundur, onlar orada bulunsun; işte âyet dediğin böyle güzel olur demek istiyor. Âyetten maksat gene ayva tüyleridir.)

6. Sevgili beni öldürmek için elini uzattı; ben de yüzünü görünce parmağımı kaldırdım şehâdet getirdim; işte şehâdet dediğin böyle olur. (Ölümün yaklaştığını gören insan şehâdet getirir. Âşık sevgilisini o derece sevmektedir ki, bir defa sevgilisini görme karşılığında kendini feda etmeye hazır oluyor ve o esnada Allah'ın birliğini tasdik makamında şehâdet getiriyor. Şehâdet getirilirken şehâdet parmağı halîfeye kaldırılır ki şâir buna da işaret ediyor.)

7. Ey sevgili, uzun saçlarının derdiyle Ahmed'in gam yediği kâfidir. Şimdi bir lokma bir hırka buldu; işte kanaat dediğin böyle olur. (Dervişler, Tanrı sevgisinden başka bir şeyle alâkadar olmazlar ve az şeyle iktifâ ederler. Bu husus, "bir lokma bir hırka" sözüyle deyim hâline gelmiştir. Burada şâir, sevgilinin uzun saçlarını hırka, derdiyle gam yemesini de lokma olarak tahayyül ediyor.)

(3)

Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâilü Fâ'ilün .

- - +/ - +- +/+ - - +/ - + -

- 1 Ebr ağlamazdı dide-i hün-bârum olmasa
Gülmezdi gül bahâr-ı ruh-i yârum olmasa
- 2 Ma'sûkun alnı tâkına ırmezdi düzd-i dil
Ger nerdibân-ı kâkül-i dil-dârum olmasa
- 3 Almazdı adum ağzına ol matla-ı cemal
Mecmû'asında mahilaş-ı eş'ârum olmasa
- 4 Didüm ki gül çekip yakasın eylemezdi çak
Bülbül dilinde nağme-i güftarum olmasa
- 5 Didi iderdi Ahmed'i ef'i saçum helâk
Tiryâk-ı hande-i leb-i dür-bârum olmasa

(3)

1. Kanlı yaş yağdıran gözlerini olmasa bulut ağlamazdı. Sevgilinin yanağının baharı olmasaydı gül gülmezdi.

2. Gönül alan sevgilinin kakülünün merdiveni olmasa gönül hırsızı sevgilinin alnının kemerine erişemezdi.

3. O güzellik matnının mecmuasındaki şiirlerde mahlâsım olmasaydı içindekilerini kimse ağzına almazdı. (Matla, kaside, gazel veya genellikle şiirlerin, mısraları birbiriy-le kafiyeleli olan ilk beytidir.)

4. Bülbülün dilinde sözlerimin nağmesi olmasaydı, gül yakasını çekip yurtnmazdı dedim.

5. Sevgili, inciler saçan dudağında gülüş tiryaki olmasa Ahmed'i o yılan gibi kıvrım kıvrım olan saçım öldürürdü dedi. (Tiryâk, panzehir demektir. Sevgilinin gülüşü, âşığı yani Ahmet'i bir panzehir gibi ölümden kurtarıyor.)

(4)

Müstef'ilün Fe'ûlün Müstef'ilün Fe'ûlün

- - + -/+ - -/- - + -/+ - -

- 1 Sâyem ziyâ vireydi gün gibi gökde aya
Bir gün mukârin olsam sen serv-i meh-likaya
- 2 Cân gülşeninde zülfün berg asdı fitne-engiz
Dil mezra'ında hâltün tohum ekdi her belâya
- 3 Kaşun çatup cihâmı peyveste ağladursın
Barân ziyân değül mi şol misk tozlu yaya
- 4 Komaz rakib-i münkir dilde safâ-yı hâtır
Virdi hâlel bu kafir Câm-ı cihân-nümâyâ
- 5 Bir sâ'at olmaz idüm sen meh-likadan ayru
Gün ruhların fîrâkı irişdi iki aya
- 6 Evvel umar idüm kim sâyende hoş geçeydüm
Bu rûşen oldu âhır ki olmaz güneşde sâye
- 7 Zülfün düminde virdüm dil haddüne gören dir
Magribde bir kalender âyine sundı aya
- 8 Satıldığında Yûsuf dartıldı gerçi miske
Sen câna dartilursın aylaksın ol bahâya
- 9 Bârân-ı eşk-i çeşmüm gör oldu dîraht-ı nâzı
Ne itdi kim nihâl-ı serv üzre şaldı sâye
- 10 Âyine gösterelden ay yüzünü safâsın
Âyineyi görenler ôperler ol safâya
- 11 Dil rûşen olmaz Ahîmed cevri okı delmeyince
Bî-revzen olsa hâne muhtâc olur ziyâya

1. Gölge mi, güneş gibi gökte aya ışık verseydi de sen ay yüzlü ve selvi boy lu güzele bir gün yaklaşabilseydim. (Gölge ışık vermediğine göre âşkın sevgiliye yaklaşması mümkün olmayacaktır. Âşık, ümitsiz temennisini dile getiriyor.)

2. Uzun saçların can gül bahçesinde fitneler koparan bir yaprak astı; benim de, gönül tarlasında her belâ için bir tohum ekti. (Ben, tohuma benzettirilmiş tir. Şairin böyle söylemesi; onun güzelliği cihetiyle âşıkların başını derde, belâya sokmasından dolaydır.)

3. Kaşını çatıp dünyayı yani âşıklarını daima ağlatıp durmak tasını; yağmur, senin o misk tozlu yayına yani kaşına ziyan vermez mi. (Yağmurdan maksat gözyaşındır. Şair âdeta âşıkların gözyaşlarının sevgilinin misk tozlu kaşına zarar vereceğini ima ediyor ve sevgilinin kötülüğüne mukabil iyilik düşünüyor.)

4. Âşkın inkârçı rakibi gönülden rahatlık saftası bırakmadı; bu kâfir yani hakikati inkâr eden rakib, cihanı gösteren, aksettiren kadehe de zarar verdi, onu bozdu. (Câm-ı cihan-nümâ, İran'ın mitolojik devri padişahlarından Cemşid'in kadehidir ki yedi kıymetli madenden yapılmıştır.)

5. Sen ay yüzlü sevgiliden bir saat bile ayrı olamazdım. Güneş yüzlü parlak yanaklarından ayrı olalı iki aya erişti.

6. Öncele ri sayende, hünâyende rahat ve hoş olacağımı, hoş vakit geçireceğimi umuyordum; ama sonunda güneşte gölge olmadığı âşikâr oldu, anlaşıldı. (Birinci sâye "Türkçe'de kullanıldığı şekilde yani himaye anlamındadır. İkinci ise hakiki yani gölge manasında kullanılmış tir. Beyitte sevgilinin vefasızlığı anlatıldığı gibi ayrıca sâye, rûşen, güneş kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

7. Ey sevgili! Senin saçının gecesinde yanağına gönül verdim; bunu görenler, Mağrib'deki bir kalenderin aya ayna sunduğunu, ayna tuttuğunu sanırlar. (Saçın siyahlığı göz önünde bulundurularak "saçın geces i" terkibi kullanılıyor. Mağrib, güneşin battığı yer ve kuzey Afrika'daki ülkelerin adıdır. Kalender, Melâmetiye'den bir tasavvuf topluluğu olan Kalenderiler'e mensup kişidir. Bunlar, kıldan elbiseler ve külahlar giyerler; ellerinde davullar ve bayraklarla şarkılar ve gülbangler okuyarak dolaşan gezginci der vişlerdir. Esas yerleri Türkistan ve İran olan Kalenderilerin, Irak, Suriye ve Mısır'a kadar yayılmış oldukları ve dolaştıkları yerlerde tıpkı âyinedâr-âyinegerdân diye anılan kimseler gibi yanlarında gezdirdikleri aynaya bakanlardan para topladıkları bilinmektedir.

Beyitte Mağrib, zülfün dün i'yle, kalender âşıkla, yine dil ile, ay da had ile paralel bir şekilde kullanılmış tir. Buna göre, "ey sevgili saçın gecesinde ay gibi olan yanağına, yüzüne gönül aynamı tuttum; sen ona aksettin, yani gönülmüdesin. Bu tıpkı, Mağrib'de bir Kalenderin aya ayna tutması gibidir" demek istiyor. Mağrib aynı zamanda Kalenderlerin başboş gezginci hayatlarından kinayedir.)

8. Gerçi Yûsuf satıldığı zaman misk ile tartıldı ama; sen can karşılığında tartılırsın, onun tartıldığı paha ile alâkâlı değilsin. (Şair sevgilisini Hz. Yûsuf'tan bile üstün tutuyor ve onu alanlar karşılığında misk verdiler; ben ise canımı veriyorum, diyor. Beyitte Yûsuf hikâyesine telmüh vardır.)

9. Gözyaşlarının yağmuruna bak o naz ağacına ne yaptı ki selvi fidanı üzerine gölge saldı. (Naz ağacından maksat sevgilidir. Âşık daima sevgili için ağlayıp inlemiş fakat o buna önem vermemiştir. Hatta bu sevgili öyle bir naz ağacıdır ki naz hususunda, nazlı salınışıyla dikkati çeken selviyi bile geçti, onu bile gölgede bıraktı.)

10. Ayna, senin ay yüzünün parlaklığını gösterdiği, aksettirdiği zamandan beri aynayı görenler artık o parlaklığı öperler.

11. Ey Ahmed! cevr ve cefa oku delmeyince gönül aydınlanmaz, mahiyeti bilinmez. Nüctün penceresiz olan ev ışığı muhtaç olur. (Divan şiirinden âşık yaralanmaktan, yaralı olmanın zevk duyar ve sevgiliyi ancak böyle idrak eder.)

(5)

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

-- +/+ -- +/+ -- +/+ --

- 1 Ey hüsn harîminde yüzi Ka'bevü ma'bed
Vey halka-i Beytü'l-Harem ol zülf-i müca'ad
- 2 Gösterdi cemâlünde senün gün gibi rûşen
Şak'ul Kâmeri mu'cizi-engüşt-i Muhammed
- 3 Dil tıflı için çekdi kaşun gül varakına
Bir süm elif üstine anberden iki med
- 4 Göz yaşı ile geçmeneğe ömr-i azîzüm
Ağlarken önümden güzer eylesesün ol kad
- 5 Kan olduğu budur ciğeri misk-i Hitânun
Öykündi ser-i zülfüne oldı yüzi esved
- 6 Vaşlun güneşi toğmasa başuma ne tan kim
Hecrün gıcesı oldı çü zülfün gibi mümted
- 7 Göz yaşı ile yüz sürer işığıne Ahmed
Sâ'illere lûtfun kapusından ola mı red

(5)

1. Ey güzelli! Harâmînde yüzü Kâ'be ve ibâdethâne, kıvrım kıvrım saçları da Beyn'l-haçem'in halkası hükümünde olan sevgili! (Sevgilinin yüzünün Kâ'be'ye ve ma'bede benzetilmesi birinin ziyaretgâhı, diğerinin de secde edilecek bir yer olması cihetiyledir. Zira sevgili ve oturduğu mahalle çok arzu edilen bir yerdir. Aynı zamanda sevgili yapılacak bir kişi gibi gözetmekte olduğundan dolayı burada ibadetin yapıldığı yer olan mabedden bahsediliyor. Beytül-haçem, Kâbe demektir. Herkesin girmesine müsaade edilmediği ve kudsî bir yer olduğu için bu şekilde anılmaktadır. Kâbe'ye ve Müslüman mabedine yabancılar giremez. Kâbe'nin halkasından maksat kapısının halkasıdır. Saçlar da bu halkaya benzetiliyor. Bütün siyahılık ifade eden dînî kelimeler bir araya toplanmıştır.) Harîm, en gizli, en mahrem yer aulamındadır.

2. Hz. Muhammed'in parmağının mucizesi, Şakku'lu kamer'i senin yüzünde güneş gibi parlak, açık seçik bir şekilde gösterdi. (Tanrıya inandıran müşrikler, kendisinden mucize isteyince Hz. Muhammed'in işaret parmağını aya doğru tutması üzerine ay ikiye ayrılmıştır. Şakku'l-kamer, ayın yarılmayı yani ikiye ayrılması demektir. Sevgilinin yüzü parlaklık cihetiyle aya benzetildiğinden burada ikiye ayrılmış ayla yüzünü ikiye işaret ediliyor. Şair, Kur'an'da Kamer suresinin 1. ve 2. ayetlerine telmihle bulunuyor.)

3. Ey sevgili! Kaşların, gönül çocuğu için "gönül çocuğu kolayca okusun diye" gül yaprağının üstünde gümüşten bir elif üstüne anberden iki med çekmiştir. (Gül yaprağı yüz, elif burun, anberden iki med de kaşlardır. Kaş Arap alfabesinde sesli bir harf uzun okutmak için kullanılan yatay, uzunca bir işaret olan medd'e benzetilmiştir. Kaşın böyle medd'e benzemesi, burnun, gümüşten bir elif harfine benzemesinden ileri gelmektedir. Elif harfi sesli bir harf olup, dikey bir görünüşe sahiptir. Böylece burunla kaş medli bir elif gibi görünür. Kısaca şair, sanatlı bir şekilde sevgilinin burnunu ve kaşlarını anlatmak istiyor.)

4. Ey sevgili! Aziz ömrümün gözyaşları arasında geçip gitmemesi için o güzel boyun, ben ağlarken ömründen geçmesin.

5. Hutâ miskinin ciğerinin kan olmasının sebebi, senin uzun saçlarının ucuna özenmesidir ki yüzünün kara olması da bundan dolayıdır. (Sevgilinin saçlarının ucu halka şeklinde tasavvur edilir ki âşıklar bu halkalara asılmayı arzu ederler aynı zamanda âşıklar saçın bu halka ve kemendiyle esir edilmışlerdir. Bir bakuna âşık bu esareti sevmektedir. Bu noktadan hareket eden şair, saçın koku ve renk itibarıyla miski andırmasından da istifade ederek gûya miskin ciğerinin kan olmasını bu saçların ucuna ulaşamamasından görüyor ve böylece hüsn-i ta'lîl sanatı yapıyor. Misk, aynı zamanda saçın renk ve kokusuna da özeniyor, onun gibi olmak istiyor; fakat olmayınca ciğeri kan oluyor, misk, Hutâ ülkesindeki misk keçisinin göbeğinde, deri bir kese içinde meydana gelen kan pıhtısıdır. Miskin yüzünün yani görünüşünün siyah olması da gene saçta duyduğu özeniye bağlanıyor. Bu beyitte ayrıca tenasüb sanatı da vardır.)

6. Ey güzel! Sana kavuşma güneşi başıma doğmаса bunda şaşılacak ne var? Ayrılığının gecesi saçların gibi uzun oldu ya o bana yeter. (Cevr, cefâ ve hecr âşık için bir zevk olduğu için şair, züll "ki uzun saçtır" ile uzunluk bakımından münasebet bularak şöyle söylüyor.)

7. Ahmed göz yaşlarıyla senin kapının eşğine yüzünü sürüyor; dilenciler hiç lûtuf kapısından kovulur mu?

(6)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

- 1 Kârbân-ı dil-ü cân oldu revân sen gideli
Ne garîb olmuşam ey mûnis-i cân sen gideli
- 2 Rahm it ol dillere kim asıluban mahmilüne
Kıla yollarda ceres gibi figân sen gideli
- 3 Ey gözüüm nûr-ı inâyet nazarın kıl bana kim
Karanudur gözüme iki cihân sen gideli
- 4 Âh kim fûrkatünün bir demi yüz bin yıl imiş
Geçdi mihnetle günüm bunca zemân sen gideli
- 5 Dün ü gün hasret-i ruhsâr u gam-ı zülfünden
Âhum odyilâ çıkar göke duhân sen gideli
- 6 Gel azâb itme ki gark oldu yaşımı zemzemine
Kefeni cismümün ey rûh-ı revân sen gideli
- 7 Ahmed'ün kanlu yaşı gül yanagım şevkı ile
Eyledi yollarını lâle-sitân sen gideli

(6)

1. Sen gideli, gönül ve can kervanı da gitti. Ey cana yakın sevgili! Sen gideli ne garip kaldım. (Can ve revân Farsça'dır. Revan, hem giden hem de ruh ve can anlamındadır. Birbirine yakın anlamlı kelimelerle kelime oyunları yapılıyor.)

2. Sen gideli, mahmiline asılıp da yollarda çan gibi feryadlar eden gönüllere merhamet et. (Mahmil, deve üzerine konulan iki kişinin oturmasına mahsus yer. Küçük çanlar mahmilin kenarına asılıdır. Develer hareket halindeyken bu küçük çanların sesi gönüllerin haykırışını hatırlatıyor.)

3. Ey gözümün nuru! Bana lütûf ve ihsan gözüyle bak; sen gideli beri iki cihan gözüme karanlık "görünüyor". (Yüz, nur, karanlık kelimeleriyle tenasüp sanatı gösterilmiştir.)

4. Ne yazık! Ayrılığının bir anı bile yüz bin yıl hükmünde imiş. Sen gideli beri, bunca zamandır günlerim mihnetle eziyette geçti. (Bir ve yüz bin ile mübalağa ve tezat sanatı gösterilmiştir.)

5. Sen gideli beri gece gündüz yanağının hasreti ve uzun saçlarının gamı yüzünden ahımın ateşiyle dumanı göklere çıkmaktadır. (Yanağın ateşe, uzun saçların dumana benzetilmesinden istifade eden şair, bu kelimelerin sanatlı kullanarak leff-ü neşr-i müretteb sanatı; gece ve gündüz ile de tezat sanatı yapıyor.)

6. Ey giden ruhum! Azab etmê, benî kederlere boğma, zira sen gideli beri cismim, gözyaşlarımın zemzemine battı. (Gözyaşları zemzem suyuna benzetiliyor. Bazan hacılar bir miktar bezi zemzem suyu ile yıkayıp kuruttuktan sonra memleketlerine getirirler ve öldükleri zaman ona sarılmalarını vasiyet ederlerdi. Ketenleri zemzenile yıkannuş olan müminlerin yarınki dünyada azab görmeyeceklerine inanılır. Buradaki kelen ise âşığın cismidir. Şair bu inanca işaret ediyor. Zemzem, kefen, cism ve ruh kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

7. Ey sevgili! Gidişinden beri kanlı gözyaşları senin yanağının şevkiyle "arzusuyla" geçeceğin yolları lale tarlası haline getirdi. (Gözyaşları, renginin kırmızılığı cihetiyle laleliğe benzetilmiştir. Beyitte yaş, yanak ve kan, gül, lale-sitân kelimeleriyle tenasüp sanatı vardır.)

(7)

Fâ'ilâtün Fa'ilâtün Fa'ilâtün Fa'ilün

+ + - - / + + - - / + + - - / + + - -

- 1 Bir varak kâğıd ile yâr beni yâd idicek
Bu şevâbı bulmaz bin kulln âzâd idicek
- 2 Mîhrüm artar dil-i sengînüni yâd itmek ile
Kim binâ muhkem olur seng ile bünyâd idecek
- 3 İşigünden dikilür göklere ahum alemi
Tabl-ı sinem döğülüp karşuna feryâd idicek
- 4 İrz-i vaslundan ayırma beni kim hâr itmez
Pâdişeh bir kulln lûtfına mu'tâd idicek
- 5 Âşık öldürmesi tecvîzine nass oldu temâm
Dest-i kudret kaşım nûn gözünü sâd idicek
- 6 Bin melek yarada Hak bir nefesüm nûrından
Ey perî ben yanağın zîkrini evrâd idicek
- 7 Yakma dil hânesin ey Yûsuf-ı sâni ki Halil
Böyle sünnet komadı Kâ'beyi bünyâd idicek
- 8 Ahmed'ün adı kerâmetle dirilde ölüyi
Sehv ile sen bir ağız adın anun yâd idicek

1. Sevgili, bir tabaka kâğıtla beni hatırlayınca, bana bir mektup gönderince, kazandı-ğın sevabı bin kölesine azad etse bulamaz. (Beyitte bir ve bin sözleriyle hem tezat, hem de cinas-ı gayr-i tam sanatı yapılmıştır.)

2. Ey sevgili! Taş yüreğini hatırlamakla sana karşı muhabbetim, sevgim artar; elbette taş ile kurulan, yapılan bina sağlam olur. (Sevgilinin yaptığı eziyet daima batırılması-na vesile olduğu için âşık tarafından makbul sayılır. Sengin, bina, seng ve bünyad keli-meleriyle tenasüh sanatı yapılmıştır.)

3. Göğsüm davul gibi dövülüp; ben karşında feryad edince, ahımın sancığı, senin kapının eşiğinden göklere doğru yükselir. (Ah edebiyatımızda dumanı varmış gibi telak-ki edildiğinden şair, burada dumanı sancık şeklinde tahayyül ediyor.)

4. Kavuşma şerefinden beni ayırma, zîra padişah bir kulumu lûtfuna alıştırınca onu hor tutmaz. (Padişah sevgili yerinde kullanılmıştır.)

5. Allah'ın kudretinin eli, senin kaşına nun, gözüne de sad harfinin şeklini verince âşıkları öldürme müsadeseine açıklık geldi, buna dair nas tamam oldu. (Beyitte şekil iti-bariyle kaşlar "nun"; gözler de "sad" harfine benzetilmiştir. Nun ve sad harfleri bir arada nass şeklinde okunur. Arapça bir kelimelik olan nass, manasına açıklık olan ve bir şeyi ispat etme hususunda delil, şâhid ve tanık olarak gösterilen Kur'an ayetlerine denir. Böyle bir ayetin hükmünde tefsire ihtiyaç duyulmaz. Şair, sevgilinin yüzünde nass sö-zünün bulunduğunu ve bu yüzden onun âşıkları öldürme müsadeseini elde ettiğini söy-lerken hüsn-i ta'lil sanatı da yapıyor.)

6. Ey peri gibi güzel sevgili! Ben, yanağımı anmayı evrâd gibi okudukça, Allah, her nelesimin nurundan binlerce melek yaratacaktır. (Beyit, sevgilinin yanağını konu edin-miştir. Yanak edebiyatımızda Kur'an, sure, ayet, din ve iman gibi dinî unsurlara ve nu-ra benzetilir. Şair bu noktadan hareketle "ey peri! ben senin yanağına kavuşmamakla birlikte onu devamlı anınca Tanrı, benim nur haline gelen nefesinden binlerce melek yaratır" diyerek tarzide bulunuyor. Peri, inansa göre insanlardan kaçtığı, göze görün-medığı ve çok güzel olduğu cihetle sevgiliye benzetilir. Burada o yüzden kullanılmıştır. Şair, bir bakıma "ey peri! sen görünmez ve ele geçmezsen de benim nefesimin nuru, nûrânî ve lâtif olan binlerce melek yaratır" demekle meleği periden üstün tutuyor. Nite-kim melekler nurdan yaratılmışlardır. Beyitte dinî unsurlar çok güzel kullanılmıştır.)

7. Ey ikinci Yûsuf! Gönül evini yıkmaz. Çünkü Halil Peygamber Kâbe'yi yaptığı za-man böyle bir kaide koymadı. (Yûsuf Peygamber çok güzel olduğu için edebiyatta sev-gili ona benzetilir. Gönül, Tanrı'nın tecelli ettiği yer olduğundan gönülün kırılması hoş karşılanmaz. Aynı zamanda Kâbede gönül ve Tanrı'na evi telâkki edilir. Gönül kırmak, Kâbe'yi yıkmak gibi düşünülmüştür. Beytulâh, "Allah'ın evi", Halil ve Halilullah ola-rak bilinen İbrahim Peygamber tarafından inşa edildiği için burada o hadiseye de telmih vardır.)

8. Sevgili! Sen yanlıp da bir ağız, yani bir keremik Ahmed'i anacak olsan "onun adı bu anna yüzünden hasıl olan" kerametle ölüyü diriltir. (Beyitte Ahmed ve ölüyü dirilt-me sözlerinden bir isminin de çok medh edilmiş manasına gelen Ahmed olmasından Hz. Peygamber'e işaret edildiğini anlıyoruz. Ölüyü diriltme sözü bunu te'yid eder mahiyet-tedir. Hz. Peygamber Hende'k gazvesinde kendisine ziyafet veren Câbir adındaki bir sa-habenin ölen iki oğlunu diriltmiştir. Şair bu mucizeye telmihle bulunuyor. Mucize peyg-amberlere keramet de sair insanlara ait olduğundan mucize sözünü kullanmıyor; ke-râmet demekle yetiniyor. Halbuki ölüyü diriltme sözü dolayısıyla burada mucize keli-mesini kullanmak gerekiyordu.)

(8)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fa'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Mescid-i hüsnünde ıskı çün imâm itsem gerek
Tâk-ı ebrûna sücûd-ı ber-devâm itsem gerek
- 2 Dil görüp rû'yâda zülf ü haddün okur ve'dduhâ
Bu kelânullâhı vird-i subh u şâm itsem gerek
- 3 Fenn-i ıskı ile şöyle tahsîl itmişem mihrünle kim
Devşürüp uşşâkı bir gün ders-i âm itsem gerek
- 4 Hâtem-i mihr-i Süleymândur visâlün dil-berâ
Azım-i râh-ı menzil-ı Dâru's-selâm itsem gerek
- 5 Kâ'be-i hüsnün görüp ağyâr ile cengi iderem
Ömrümi hacc ü gazâ ile temâm itsem gerek

1. Ey sevgili! Güzelliğinin mescidinde aşkı imam edip kaşının kemerine daima secde etsem gerek. (Yüz güzelliği mescide, kaş da mîhrab kemerine benzetilmiştir. Cami ve mescidde nasıl imama uyulursa âşık da sevgilisinin yüzünün güzelliği karşısında duyduğu aşka kendini terkedecek, onun kaşını secde yeri gibi görecektir. Secde etsem gerek ifadesinde "bu güzellik karşısında secde etsem yeridir" manası gizlidir. Güzellik, ilahi bir kaynağa dayandığı için şair, dini kelimeleri çeşitli şekilde kullanmakta bir mahzur görmemektedir.)

2. Gönül, rüyada uzun saçlarıyla yanağını görüp "ve'dduhâ sûresini" okuduğu için henün de Allah'ın bu sözünü vird edinmem yani devanlı okumanı gerekir. (Duhâ, kuşluk vakti demek olup Kur'an'ın 92. sûresinin adıdır. Kuşluk vakti aydınlık bir zaman olduğu için şairler, sevgilinin yüzünün parlaklığını Duhâ sûresine benzetirler veya yüz ile Duhâ'yı beraber anarak burada olduğu gibi kelime oyunları yaparlar. İkinci mısırda akşamı manasma gelen şâm kelimesi karaltık, siyahılık ilade etmesi dolayısıyla yukarıdaki zülf kelimesinin habrı için kullanılmıştır. Bunun gibi sabahı manasına gelen sulh da beyazlık cihetiyle yarak ile "had" alâkalıdır. Ayrıca zülfe mukabil subh, hadd'e mukabil şâm kelimeleri kullanıldığı yani kelimeler arasında fikir ve mana uygunluğu olmadığı için beyitte leff-ü neşr-i gayr-i müretteb sanatı yapıldığı gibi Duhâ sûresinin okunmasına zülf ve had sebep olduğu için hüsn-i tâlil sanatı da vardır.

3. Ey sevgili! Muhabbetinde aşk femini öyle bir öğrenmişimdir bir gün âşıkları dolayış onlara umumî bir ders vermem gerek. (Umumî ders vermek, âşıkları bir araya toplayıp ders anlatmak demektir. Buradaki "vermek gerek". ileriye ait olduğu için "vereceğim" veya "vermem lâzım" şeklinde de çevrilebilir.)

4. Ey gönül kapıcı güzel! Sana kavuşmak Süleyman Peygamber'in yüzüğü gibidir. Bu yüzden Dâru's-selâm'a doğru yola çıksam gerekir. (Edebiyatınızda sevgiliye kavuşmak çok zordur. Bu zorluk cihetiyle kavuşma devlet, hüma kuşu, kimya ve hâtem-i mühr-i Süleyman'a benzetilmiştir. Metinde hâtem-i mühr-i Süleyman, Süleyman Peygamber'in mührünü taşıyan yüzük demektir. Rivayete göre Tanrı'nın doksan dokuz isminden en büyüğü olan "ism-i âzam bu yüzüğe kazılmıştır. Anlamı "en büyük isim" demektir. Bu yüzüğe mühtülü yüzük demek daha doğrudur. Ayrıca Süleyman Peygamber yeryüzündeki canlılara hükmeden bir kişiliğe sahiptir. Dâru's-selâm, cennetin bir adıdır. Kur'an'ın Yûnus sûresinin 25. ayetinde anılmaktadır.)

5. Senin güzelliğinin Kâbe'sini görür ve rakiplerimle savaşırum. Bu yüzden ömrümün hac ve gaza ile tamamlayacağım. (Sevgilinin güzelliğinin Kâbe'ye benzetilmesi, burasının kudsî ve ziyaret edilen bir yer olmasıyla alâkalıdır. Rakib, âşkın düşmanı, sevgilinin yakını olan kişidir. Bu yüzden âşık, gâh Kâbe dolayısıyla hacetmekte; gâh rakib dolayısıyla savaşırmaktadır. Gaza din uğruna yapılan savaşır. Sevgili uğruna olan savaş kudsî olduğu için gaza kelimesi kullanılmıştır. Kâ'be'ye mukâbil hac, ağıvara mukâbil gaza kelimeleri fikren uygun kullanıldığı için beyitte leff-ü neşr-i müretteb sanatı vardır.)

- 6 Mısr-ı hüsnün görmeğe ey Yûsûf-ı sâni müdâm
Saldurup kendüm sana âhır gulâm itsem gerek
- 7 Didi dil-ber, **Ahmed**'e din ah-ü efgân itmesün
Rahm idüp ben anı makziyyü'l-merâm itsem gerek

6. Ey ikinci Yûsuf! Güzelliğinin Mısır'ım daima görmek için kendimi sattırıp sonunda sana köle olacağım. (Yûsuf Peygamber çok güzel olduğu için şair, sevgilisini ona benzeterek "İkinci Yûsuf" diye hitap ediyor. Bilindiği gibi Yûsuf kardeşleri tarafından kıskanılarak kuyuya atılmış, sonradan buradan çıkarılarak Mısır'a götürülmüş ve orada Mısır Azizi'ne köle olmuş daha sonra da zindana atılmıştır. Mısır Azizi'nin gördüğü bir rüyayı tabir ederek kurtulan Yûsuf sonunda Mısır ülkesine mâliye nazırı olmuştur. Şair, bu bilgileri göz önünde bulundurarak Mısır'a sultan olan Yûsuf dolayısıyla bu ülkeyi "güzellik Mısır" adıyla niteliyor. Beyitte Yûsuf kıssasına telmih vardır.)

7. Gönlümü ele geçiren sevgili dedi ki: Ahmed'e söyleyin ağlayıp inlemesin; ben ona acıyıp dileğini yerine getireceğim.

(9)

Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilû Fâ'ilün

-- + / - + - + ' / + - - + / - + -

- 1 Ser-nâme-i mahabbeti cânâna yazmışam
Hasret risâlesin varak-ı cânâ yazmışam
- 2 Nâlişlerini deird ile bi çâre bülbülün
Bâd-ı sabâ eliyle gülîstâna yazmışam
- 3 Zülfün hikâyetini gönülde misâl idüp
Gam kıssasını levh-i perîşâna yazmışam
- 4 Resm itmişem gözümde hayâlünü güyriyâ
Nakş-ı nigârı sâgar-ı mercâna yazmışam
- 5 Tâb-ı ruhunla süzümü yazarken Alîmed 'ün
Şevkinden odlara düşübün yana yazmışam

(9)

1. Aşk mektubunun başına sevgilinin adını koymuş; bu başlığın altındaki özleyiş risalesini yani mektubunu ise canımın yapraklarına yazmışım. (Sername, mektubun başı demektir "Sevgiliye yazmışım" demekten maksat "sevgilinin adını koydum, ona hitap ettim" demektir. Durumun böyle oluşu ikinci mısradan anlaşılmaktadır. Birinci yazmak fiili "hitap etmek", ikincisi "yazmak" anlamındadır.

2. Zavallı bülbülün derd ile inleyişlerini sabâ rüzgârı eliyle gül bahçesine yazmışım. (Bülbülün güle karşı olan inlemeleri yüzünden göğsünden ateş gibi feryatlar çıkıyor. Şair de derdinden ne yaptığını bilmeyerek bülbülün feryatlarını sabâ rüzgârına verip gül bahçesine gönderiyor ve bu ateşli feryatlar, ateş renkli güller halinde açıyor. Güllerdeki kırmızı rengin, bülbülün feryatlarından meydana geldiğini düşündüren bu mısra da hüsn-i ta'lil sanatı vardır. Şair kelimeleri renk ve çizgiler gibi kullanarak şiir sanatı ile nesir sanatını bir araya getiriyor. Bu beyitteki yazmışım fiili "göndermişim" manasına da gelmektedir. Beyitte şairin kendisine de işaret vardır. Yani o, kendini bülbüle benzeterrek iniltilerini sabâ rüzgârına verip gül bahçesine yani sevgilisinin bulunduğu yere yolluyor. Sabâ, bahar mevsiminde doğudan esen tatlı ve lâtif rüzgârdır.)

3. Ey sevgili! Uzun saçların hikâyesini gönlüme örnek edilmiş; gam kıssasını perişan bir levha üzerine yazmışım. (Dikkat edilirse uzun saçla hikâye arasında yakınlıklar vardır. Yani saç gibi, saçlara duyulan sevginin hikâyesi de uzundur. Bu gönül hikâyesi olduğu için "gönlüme örnek edinmişim" deniyor. İkinci nüsra birincinin âdeti başka türlü ifadeyi gibidir. Şair bu defa uzun saçlardan uzak olma neticesinde duyulan gam hikâyesini, perişan hale gelen bir levha yazıyor. Bu levha üstteki gönül yerinde kullanılmıştır. Saçların hikâyesine karşılık altta gam kıssası yer almıştır. Sanatkârın perişanlığına sebep sevgilinin dağınık saçlarıdır.)

4. Ey resim gibi olan sevgili! Hayalini gözlerime öylesine resmetmişim ki zannedersin âdeti sevgilinin resmini mercan kadehler üzerine çizmişim. (Nigâr, resim manasına olmakla birlikte sevgili yerindedir. Gözün ağlamaktan kırmızı olması, mercan kadehe; sevgilinin hayali de kadchın üstündeki nakış ve süs benzetiliyor.)

5. Ey Sevgili! Ahmed'in iç ateşini, iç yansılarını senin yanağının ışıgı, parlaklığı ile yazayım derken "senin içime saldıgım" ışıkla ateşlere düşüp az kalsın yanacaktım. (Beyitteki şevk kelimesinin Arapçadaki manası şiddetli arzu, Türkçe'deki karşılığı ise alev ve ışıktır. "Şevkinden sözünün altında "hasret" anlamı da gizlidir. Gazel her beyti ile sanatlı bir şekilde yazılmıştır.

(10)

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

-- + - / -- + - / -- + - / -- + -

- 1 Eyyâm-ı mâh-ı'iddür ebrû-nümâ ol ey sanem
Hengâm-ı büy-i üddün gışû-güşâ ol ey sanem
- 2 Ko müdde'iler sohbetin gel ehl-i diller bezmine
Gel sen kenâr-ı hârdan bir deni cüdâ ol ey sanem
- 3 Yüzün nehârından gider hattun gubârın ey kamer
Mahv eyle ol leyl âyetin rûşen-likâ ol ey sanem
- 4 Şem'i cihân-efrûzsın lâ'lin külâh ol döstün
Hôrşid-i âlem-tâbsın zerrîn kabâ ol ey sanem
- 5 Göster cemâlün Kâ'besin kim görsün Ahmed kiblesin
Hem kiblesin 'uşşâka hem kible nümâ ol ey sanem

(10)

1. Ey tapılası güzel! Bayram ayı günleridir, kaşlarını göster. Ödağacının kokusunun zamanıdır, örülü saçlarını çözüp sal (Bayram, ayın görünmesiyle ilan ediliyordu. Şair "bayram ayı geldi, benim bayranım da senin kaşlarının görünmesidir. Ödağacı yakılması zamanıdır, gel sen de saçlarını aç" diyor. Beyitten bayramda ödağacı yakıldığını da öğretiyoruz. Beyitte zengin bir tenasüp sanatı vardır.)

2. O iddiacıların solbetini bırak da gönül sahibi olanların meclisine gel. Ey tapılası güzel! Dikenlerin kucagından bir dem, bir an ayrıl da gel. (Burada iddiacılardan maksad, muhabbet yani sevgi ve aşk davacılarıdır. Gönül ehli, gönül dilinden anlayan zarif ve hakiki âşık anlamındadır.)

3. Ey ay yüzlü güzel! Gündüz gibi olan yanağında ayva tüylerinin tozunu gider, o gece âlâmetini ortadan kaldır da parlak yüzlü ol. (Parlaklık dolayısıyla yanak gündüze, bu parlaklığa mani olduğu için ayva tüyleri de toza benzetilmiştir. Leyl, Kur'ân'ın 92. suresinin adıdır. Burada hem sure adı, hem de gece anlamında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Kastedilen anlam gecedir. Şair, yüz ve nehâra karşı rûşenlikâ'yı; hat ve gubâr kelimelerine karşı da leyl kelimesini kullanmışsa da terip itibarıyla sıraları da uygun olmadığı için lefl-ü neşr sanatı müretteh'tir).

4. Dostur! Sen cihânı aydınlatan münî gibisin, onun için başına kırmızı bir küllah koy. Alemleri aydınlatan güneşsin, bu yüzden altın sırmalı elbise giyin. (Sevgili, mum gibi düşünüldüncə başına giyeceği küllah da mumun alevi gibi kırmızı olacaktır. Güneş gibi parlak olunca da ona ancak altın sırmalı elbise yakışır. Şem, efrûz, la'l ve hurşid, tâb, zerrin kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.

5. Ey sevgili! Yüz güzelliğinin Kâbe'sini göster de Ahmed kiblesini görsün. Sen âşıkların kiblesisin onlara "Ka'be cihetini gösteren" bir kılba-nümâ ol. (Şair, sevgilinin yüzünü secde için dönülecek bir yer olan Ka'be gibi görüyor. Kible nümâ, gemilerde yön tayin etmek için kullanılan pusulanın küçüğüdür. Eskiden Müslümanlar seyahat esnasında kible tarafını bulmak için yanlarında taşırlardı. "Ahmed kiblesini görsürüden maksad, Ahmed yalvarmak, dua etmek istiyor demektir. Beyüte tenasüp sanatı yapılmıştır.

(11)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

-- + -- / - + -- / - + -- / - + -

- 1 Çin-i zülfün miske benzettüm hatâsın bilmedüm
Gey perîşân söyledüm bu yüz karasın bilmedüm
- 2 Ben kara toprağ idüm cân vüdi bûyundan sabâ
Hey ne cân-perver kıyâmet dil-rübâsın bilmedüm
- 3 Kad kıyâmet gamze âfet zülf fitne hat belâ
Ah kim ben hüsnünün bunca belâsın bilmedüm

(11)

1. Ey sevgili! Uzun saçlarının kıvrımlarını miske benzettim. Bunun yanlış olduğunu bilmedim; çok perişan, karışık bir söz söyledim; bunun bir yüz karası olacağını bilmedim, düşünmedim. (Saçın miske benzetilmesi, rengi ve kokusu yüzündendir. Farça kıvrım ve büküm anlamına gelen Çin ve Arapça yanlış demek olan hatâ kelimeleri, saçın miske olan münasebeti dolayısıyla saualı bir şekilde kullanılmıştır. Söyle ki; misk, Çin'in kuzey kısmında bulunan hata ülkesindeki misk keçilerinin göbeğinden sarkan güzel kokulu, siyah bir maddedir. Şair ikinci nusrada da kelime oyunları yapıyor. Perişan kelimesi zülf, yüz karası da hatâ dolayısıyla zikredilmiştir. Yani saçın bir vasfı da perişan "dağınık" oluşudur. Bunun gibi hatâutandırılacak bir şeydir: yüz karası hem bu sebepten hem de saçın siyahlığı yüzünden kullanılmıştır. Bundan başka yüz karası ifadesi, yüzün iki tarafından aşağıya doğru sarkan siyah saçları da hatırlatır. Tedâil yani çağrışımı, klâsik edebiyatımızda zihni, çeşitli noktalara çekip götürme yanında söz oyunlarına da imkân hazırlar. Beyit bunun güzel bir örneğidir. Şair, bu kadar değişik çağrışımlar ve kelime oyunları arasında şöyle diyor: Ey sevgili! Saçlarının kıvrımlarını miske benzettim; ama hatâ yapmışım: bunu bilmedim; ne kadar karışık söz söylemişim; bu anlaşılmas sözlerimin yüz karası olduğunu bilememişim. Yani sevgilimin saçlarının rengi ve kokusu miskten üstündür demek istiyor. Beyitte tenasüp sanatı yapılmıştır.)

2. Ben bir kara topraktım; sabah rüzgârı senin kokunla bana can verdi. Ne kadar ruh besleyici, gönül açıcı "hayır işleyen" bir afet ve gönül kapıcı bir güzelmişsin bilmedim. (Sabâ baharda, sabah vakti doğrudan esen hafif ve tatlı rüzgâr olup tabiatın canlanması- na sebep olması cihetiyle hayat verici telâkki edilir. Hatta bu yüzden ölüleri diriltiren Hz. İsa'nın nefesine benzetilir. "Can verdi" sözü bu çağrışımın tesiriyle söylenmiştir. Şair, bedeninin kara topraktan yaratıldığını söylemekle ilk peygamber Adem'in topraktan yaratılmasına da telmühte bulunuyor. İkinci nusrada can-perver, kıyâmet ve dilrubâ sevgilinin vasıflarıdır. Kıyâmet, dünyanın sonu, büyük sıkıntı ve bela manalarına gelmek- teyse de burada güzellik bakımından fevkalade üstün olan sevgili kastedildiğinden bu kelimeyi afet sözüyle ifade etmeyi uygun bulduk. Afet, çok güzel insan demektir.)

3. Ey sevgili! Boyun kıyâmet, süzgün bakışım âfet, uzun saçların fitne, ayva tüylerin belâ, âh! "ne yazık" güzelliğinin bu kadar çok belası olduğunu bilip anlayamadım. (Şair, sevgilinin boy, süzgün bakış, saç ve ayva tüylerinin özelliklerini söylüyor. Boyun kıyâmetbenzetilişi Arapça kâmet "boy", kıyâm "ayağa kalkma" ve kıyâmet "ölülerin mahşerde dirildikleri zaman" kelimelerinin aynı köke dayanmaları yüzündendir. Kıyâmet, normal günlerin dışında bir gün olduğu cihetle boy da uzunluğu bakımından da kıyâmete benzetiliyor. Ayrıca kıyâmet, âfet ve fitne sözlerinin büyük felaket ve belâ manasını taşıdığı da gözden uzak tutulmamalıdır.)

- 4 Dün tabîbe derd-i dilden bir devâ sordum didi
Gam yimeden özge bu derdün devâsın bilmedüm
- 5 Câruma bir merhabâ sundı ezelde çeşm-i yâr
Şöyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedüm
- 6 Kadd-i dil-dârun hevâ-dârı değülse zülf-i yâr
Her kademde niçün öper hâk-i pâsın bilmedüm
- 7 Kasdı hâk itmek değülse ömrünü âşıkların
Ayağa niçün salar zülf-i dü-tâsın bilmedüm
- 8 Ben kemân-ı vashnı çekmek dilerdüm dil-berün
Heclr hükm-i endâz imiş tîr-i kazâsın bilmedüm

4. Dün hekime yani doktora gönül derdinin çaresini sordum; gam yemekten başka bu derdin ilacını bilmiyordum diye cevap verdi. (Gönül derdine, yine derdin ve gamın çare olması klasik edebiyatımızda âşık yönünden çok önemlidir. Gam çekmeyince âşığı kimyeti artmaz. Zira gam ve derd âşığın dostudur. Âşık için ganıdan uzak olmak, sevgiliden uzak olmaktır. Gam, sevgiliyi hatırlatmaya sebep olduğu için istenmekte ve dolayısıyla deva ya ilaç sayılmaktadır. Beyitte tezat ve tenasüb sanatları mevcuttur.)

5. Sevgilinin gözü ezelde canıma bir merhaba sundu, bana merhaba diyerek selam verdi; ben de onun şevkiyle, neşesiyle öyle sarhoş oldum ki artık bundan sonra başkasının merhabasını selamını bilemedim. (Ezel, öncesi olmayan, evveli bilinmeyen zaman demektir. Beyit hem dünyevî, hem tasavvufî bakımdan açıklanmaya müsaittir. Âşık, sevgilisini ilk gördüğü gün, gözlerinin tesiri altında kalmış yani büyülenmiş olduğu için artık hiç kimseyi tanımaz haldedir. Tasavvufî tevcihe gelince: Burada yâr "sevgili" Tanrı'dır. Ona karşı gönlünde büyük bir aşk besleyen sûfî, onu gönlünde bulup fenâfîlâh'a erince yani Tanrı'da hâki olunca dünya âlâyişine önem vermez olur. Artık dünya onun gözünde gayr'dan yani mâsivâ'dan başka bir şey değildir. Mâsivâ, Allah'tan başka varlıklar, dünya ile ilgili şeyler demektir. Kısaca beyitte sevgilinin gözü vahdet'e "Tanrı birliği", gayr de mâsivâyâ ve kesret'e yani çokluğa delalet etmektedir.)

6. Sevgilinin uzun saçları gönül alan boyunun aşığı değilse, her adımıda niçin onun ayağının toprağını öpüyor? Bunun sebebini anlayamadım. (Sevgilinin uzun saçları gene sevgilinin boyuna âşık olduğu için gûya onun ayağının toprağını öpüyormuş gibi düşünüyor. Zülf, topuklara kadar uzanan saç demektir. Bu yüzden saçların yere kadar uzun olması, boya âşık oluşu şeklinde tefsir ediliyor. Bu güzel sebep dolayısıyla hüsn-i ta'lîl sanatı yapılmıştır. Beyitte uzunluk ve güzellik ifade eden iki unsur birbiriyle karşılaştırılıyor. Şair olumsuz bir fiil kullanıyorsa da olumlu bir mana kastediyor.)

7. Sevgilinin maksadı âşıkların ömrünü hâk ile yeksân etmek değilse iki kat halinde örülü uzun saçlarını "acıp da" niçin ayaklarına kadar salveriyor, bilmiyorum. (Ömür, hayat manasındır. Uzunluğu bakımından saç önire benzetilmiştir. Âşığın ömrü ve gönü, sevgilinin saçlarının ucuna asılmış olduğu imajından hareket eden şair, zülfün, ucundaki ömrün toprakla aynı seviyede olduğunu yani yerlerde süründüğünü söylüyor. Hâk ile yeksân etmek toprakla aynı seviyede tutmak ise de burada mecâzen perîşan etmek, yok etmek demektir. Kısaca ömrünü sevgiliye hasreden âşığın yerlerde sürüneceği ifade ediliyor. Sevgilinin, saçlarını çözüp ayaklarına doğru salması, âşıkların ömrünü telef etmesine sebep gösterildiği için beyitte hüsn-i ta'lîl sanatı vardır.)

8. Ben, gönüllü, kapan sevgilinin kavuşma yayını çekmeği diliyorum; meğer "kaderin" hükmü ayrılmış da ben o kaza okunun "geleceğini" düşünememişim. (Yay, kavuşmaya benzetilmiştir. Yay çekmek demek iki ucunu birbirine yaklaştırmak demektir. Bu durum, sevgiliye kavuşmaya benzetiliyor. Fakat Divan edebiyatında vuslat yani kavuşma daima ayrılıkla, hicranla sona ermektedir. Beytin ikinci mısraı bu görüşü sanatlı bir şekilde anlatıyor ve sevgilinin kaza okunun hicri yani ayrılığı ortaya atmaya karar verdiğini söylüyor. Kaza, olacağı ezelde tanrı tarafından takdir olunan, kararlaştırılan şeylerin yuku bulunması, meydana gelmesidir. Beyitte manaca birbiriyle münasip kelimelerin bir arada bulunmaları sebebiyle tenasüb sanatı vardır.)

- 9 Sidreye benzettüğüm ayb itne cânâ kaddüni
K'amı benzetmekde bundan müntehâsın bilmedüm
- 10 Çün cihândan yiğ bilür ma'sûk sırım âşikun
Pes neden dinler rakibün iflûâsın bilmedüm
- 11 Hâk-i pâyun açdı dil çeşnüm ki gördüm hûsnüni
Nice cevherdendür anun tûtiyâsın bilmedüm
- 12 Çün tabib-la'lünne anber satar hindû benün
Yâ neden bekler lebün dâru's-şifâsın bilmedüm

9. Ey can gibi aziz sevgili! Boyunu Sidre'ye benzetmemi ayıplama; zira onu "boyunu" benzetme hususunda bundan daha yüksekini bulunduğunu bilmiyorum. (Sidre, lûgat anlamı bakımından Arabistan kıraç ağacı demektir. Kur'an'ın Necm sûresinin 14 ve 16. ayetlerinde geçen bu kelimeyi müfessirler Arş'ın sağ yanındaki ilahî ağaç olarak tefsir ederler. Hadiste, Sidre'nin altıncı kat gökte olduğu, yeryüzünden göklere çıkanların ancak bu ağacın bulunduğu yere kadar çıkabildiği ve Hz. Peygamber'in Cibrâil'i burada gördüğü bildirilmiştir. Bu kelime genellikle müntehâ kelimesiyle birlikte yani Sidretü'l müntehâ şeklinde geçer ki manası son uçtaki kıraç ağacı demektir. Nitekim müntehâ kelimesi ikinci mısra da zikredilmektedir. Sidre, ulaşılabilir en yüksek bir yerde olması cihetiyle edebiyatta sevgilinin boyu yükseklik ve uzunluk bakımından ona benzetilmektedir. Müntehâ, varılabilir en uzak yer, son, uç anlamına olup, şair, sevgilinin boyunu yer ile Sidre'nin bulunduğu nokta arasındaki mesafeye yani uzunluğa benzettiğini söylerken mübâlağa sanatında çok ileriye gidiyor. Buna mübâlağanın güllüv "haddi aşma" kısmı denir. Beyitte, eğer Sidre'den daha ileriye gidilebilecek bir yer olsaydı sanatkârın sevgilinin boyunu oraya benzetmekten geri kalmayacağı sezilmektedir. Şiirde ayrıca tenasip sanatına da yer verilmiştir.)

10. Sevgili, âşığın sırrını herkesten daha iyi bildiği halde rakibin iftirasını niçin dinliyor anlayamadın. (Rakib, daha önce de geçtiği gibi âşığın, sevgilisine ulaşmasına mani olan kişi olup sevgiliyle beraber bulunur ve âşığı sevgiliye şikayet eder; kötü şeyler söyler. Şairin, rakibin iftirasından sızlanması bu yüzdendir.)

11. Ey sevgili! Ayağının bastığı toprak, gönlümün gözünü açtı da güzelliğini gördüm, ana ayağının toprağı "hâk-i pâ" olan tûtiyâ'nın cevheri nedendir onu anlayamadım. (Divan edebiyatında sevgilinin ayağının bastığı toprak, âşık için göze çekilen sürme hükümündedir. İkinci mısra da bu toprağın tûtiyâ olduğu belirtiliyor. Tûtiyâ göze parlaklık ve kuvvet vermek için sürülen ve gözü kuvvetlendiren taşın adıdır. Beyitte âdeta onun ne işe yaradığı anlatılmaktadır. Şairin, göze görme kuvveti veren tûtiyâ'nın cevherinin "hâk-i pâ" olduğunu bilmesine rağmen bilmediğini söylemesi tecâhül-i ârif sanatına güzel bir misaldir. Hakikatte tûtiyâ'nın cevheri, sevgilinin bastığı topraktır. Tûtiyâ nasıl göze sürüldüğünde ona kuvvet verirse sevgilinin bastığı toprak da göz için aynı kıymeti haizdir. Toprağın tûtiyâ'ya benzetilmesi bu maddenin nâdir, pahalı ve kıymetli olması dolayısıyladır.)

12. Hindli "gibi siyah olan" benin, lâ'le benzeyen dudağının tabibine anber satıyor yani sunuyor; "bunu anladım da" o dudak hastahanesini niçin beklediğini anlayamadım. (Rengi itibarıyla Hindli'ye benzetilen benin, âşığa hayat veren su, ilaç ve doktor gibi telâkki edilen dudağın yanında bulunduğu anlaşıyor. Bu yüzden buradan dudağın doktora benzetildiğini görüyoruz. Ben, dudağın yanında olması hascebiyle güya, tabibe benzetilen dudağa anber satan Hindli gibi düşünmüştür. Benin anbere teşbihi, siyahlığı cihetiyledir. İkinci mısra da ise fikir başka şekilde anlatılıyor. Bu defa dudak, âşığa şifa veren hastahaneye benzetiliyor ve benin, dudağın yanında oluşu, dudağı bekleyişi şeklinde tasavvur ediliyor. Şair, bu bekleyişin sebebini bilmediğini söylemekle bir evvelki beyitte olduğu gibi tecâhül-i ârif sanatı yapıyor. Hakikatte benin dudağın yanında olması orada yaratıldığı içindir.)

- 13 İçi yandığından ağlar şem'-i meclis hâfûme
Yâr oda neniçün yakar benmüblelâsın bilmedüm
- 14 Bana dil-berden inâyet istemen ey döstlar
Sanmasun düşman beni kadr-i cefâsın bilmedüm
- 15 Nâmeye nâmın yazarken gıddi aklım ah kim
Nice yazdum ruk'a-i medhûsenâsın bilmedüm
- 16 Kaçdı Ahmed hışm-ı çeşmünden veli bir kimseye
Sâye-i zulfünden özge ilticâsın bilmedüm

13. Meclisteki mumun içi yandığı için halime ağlıyor. Sevgili benim gibi bir düşkününü niçin ayrılık ateşine yakıyor bilmiyorum. Mumun içini yanmasından maksat, fitilin yanmasıdır; ağlaması da mumun erirken gözyaşını andıran bir şekilde aşağı doğru akmasıdır. Şairin hali, mumun içinin yanmasına sebep gösterildiği için hüsn-i tâlil sanatı yapılmıştır. Sanatkâr, mumun bile kendisine ağladığı halde sevgilisinin niçin kendisini anlamadığını ve ayrılık ateşinde yakıldığını soruyor.)

14. Ey dostlar! Bana sevgiliden herhangi bir yardım ve iyilik istemeyin ki düşman onun cefasının kadrini bilmediğim zannetmesin! (Füzûlî'yi andıran bu söyleyişle şair, sevgilinin cefâsını bir meziyyet gibi düşünüyor, şeref sayıyor. Tezat gibi görünen bu düşünce, divan şairi için tabiidir. Çünkü çekilen cefa daima sevgiliyi hatırlamaya vesiledir.

15. "Yolladığım" mektuba sevgilinin adını yazarken aklım "başından" gitti; âh! kim bilir kâğıda medhini, senâsını nasıf yazdım, onu nasıl övdüm bilmiyorum. (Sevgilinin ismini hatırlamanın bile şairin aklını başından aldığı ifade ediliyor.)

16. Ey sevgili! Ahmed, senin gözünün hiddetinden kaçtı, ama o uzun saçlarının gölgesinden başka bir kimseye sığındığını bilmiyorum. (Gözün hiddetiyle fitneci, ok atıcı, kan dökücülüğü kastedilirken, zülf ile de lûtfu anlatılmak isteniyor. Sâye kelimesi, yardım ve lûtf anlamında "sayenizde" şeklinde bugün de kullanılıyor. Şair, sevgilinin saçının gölgesini kurtarıcı, koruyucu bir yer gibi gösterirken zımmen âşığının tuzağa düştüğünü de ifade ediyor sanıyoruz. Zira saç aynı zamanda tuzak, belâ, bağ gibi hususiyetlere de sahiptir.)

(12)

Mefa'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Cemâli nakşını gördüm nigâra benzettüm
Cefâların göricek rüzigâra benzettüm
- 2 Şeb evveliydi ki ol mâh geldi revzenüme
Münevver itdi cihânı nehâra benzettüm
- 3 Kabâ-yi hüsn-i bihâ yaraşaldan ol güneşe
Libâsını kamerün müste'âra benzettüm
- 4 Yaşım gül-âbı müjem şânesiyle gözlerümi
Arûs-ı hüsnüne âyine-dâra benzettüm
- 5 Ne hürsın ki yüzün cennetinde ruhlarımı
Bir ay içinde iki nev-bahâra benzettüm
- 6 Nigâr kaşları baş çatmış ey dil aç gözünü
Bi'aynîhi ikisin râz-dâra benzettüm
- 7 Gözümi gül yüzün ebr-i bahâra döndürelî
Yaşumla yıryüzünü lâle-zâra benzettüm

(12)

1. Cismanin, suretinin güzelliğini gördüm, bir resme benzettim; cefâlarını görürnce de zamana benzettim. (Sevgili zamana benzetiliyor. Bunun sebebi cevri ve cefâ yönündendir. Zamanın bir süre ifade etmesi, cefânın âşık tarafından uzun zaman yaşanmasına vesile olur. Bu yüzden de cefâ gibi makbul sayılır. Nigar'ın bir nıması da resim "gibi güzel" ve ünlü Çin nakkaşı Mâni'nin yaptığı resim ve nakış demektir. Beyitte mâni'ye telmih olduğu gibi cemâl, nakş ve nigâr kelimeleriyle de tenasüb sanatı yapılmıştır.

2. Gece ibtidasıydı ki o ay yüzlü güzel pencereye gelip dünyayı aydınlatınca ben onu gündüze benzettim. (Âşıkın gecesi, sevgilinin gelişiyse gündüze dönmüştür. Beyitte gece, gündüz tezadı vardır.)

3. O güneş gibi parlak olan güzele, güzelliği elbisesi yaraşılanıdan beri ayınki eğreti, takma bir elbiseye benzettim. (Sevgilinin güzelliğini güneşle bir tutan şair mübâlağa sanatıyla ayı hiçe sayıyor, elbise ile güneşin ve ayın parlaklığı anlatılmak istenmiştir.)

4. Gözyaşlarının gulsuyu ve kirpiklerimin tarağı ile gözlerimi, senin güzelliğinin gelime ayna tutan kişiye benzettim. (Gözyaşları gulsuyuna, kirpikler tarağa benzetiliyor. Ayna tutandan maksat gelini süsleyen ve meşşâta denilen kadındır. Meşşâta, gelini süslerken gulsuyu serper ve saçlarını tarar, ona şekil verir. Şair de, kendini buna benzeterek gıya gözyaşlarını gulsuyu; kirpiklerini tarak telâkki ederek sevgilisini hatırladığını, onun için gözyaşı döktüğünü belirtiyor.)

5. Ey sevgili! Sen nasıl bir hürisin ki cennet gibi güzel olan yüzündeki yanaklarını bir ay içinde iki bahar mevsimine benzettim.

6. O resim gibi güzel olan sevgilinin kaşları çatılmış; birbirine yaklaşmış; ey gönül! Gözünü aç, bu durumda onların ikisini tüpki bir sırı vakıf olan kimselere benzettim. (Kaşların birbirine yakın olması bir sırı vakıf olmaları şeklinde anlaşılmaktadır.)

7. Ey sevgili! Güle benzeyen yüzün, gözlerini bahar bulutuna döndürece, gözyaşlarımla yeryüzümü lale tarlasına benzettim.

(Birinci mısradaki sevgilinin güle benzetileceği yüzünün hasretiyle âşıkın gözlerinde bahar bulutu beliriyor, sonra bu bulut baharda yağın yağmurlar gibi, yaşlara inkılâb ediyor. Akan göz yaşları kanlı olduğu için onları yerde birikimi lâle tarlası gibi tasavvur ediliyor. Şairin imajı tamamen realiteye dayanıyor. Baharda havalar yağmurludur; lâleler o zaman açarlar. Yalnız şu var ki şair, gön lüğü tabiat manzaralarını kendi anlayışına göre değerlendiriyor. Benzetmek fiili burada ç virdi, döndürdü şeklinde de düşünülebilir.)

- 8 Öğ Ahmed öğ ruh-u zülfin k'anunla defterünün
Varaklarını gül-i müşg-bara benzettüm
- 9 Berât-ı hüsni beyâzında kaşı halkaların
Nişân-ı Pâdişeh-i kâm-gâra benzettüm

8. Ey Ahmed! Sevgilinin o yanakla saçını medh et ki onlarla senin şiiir defterinin yani divanının yapraklarını misk yağdıran güle benzettim. (Beyitte ruh "yanak" ile gül, zülf ile müş-bâr "misk yağdıran" sözleri karşılıklı, birbiriyle alâkalı olarak kullanılmıştır. Yani şair şöyle diyor: Sen o sevgilinin yanağını ve saçını översen, divanının yapraklarında yanağa mukabil gül, saça karşılık olarak da misk ile karşılaşırısın, onların kokularını duyarsın. Böyle söylenmekle beyitte le'ff ü neşr-i müretteb sanatı yapılmıştır.)

9. Sevgilinin güzellik heratının beyazındaki kaşlarının halkalarını, isteğine kavuşmuş padişahın nişanına benzettim. (Güzellik beratı, sevgilinin yüzü, beyazı da alınırdı. Kaşlar da halkaları ve kıvrıklığı cihetiyle tuğraya benzetilmiştir. Berat, bir kişiye tevcih edilen resmi vazifeyi havi belgesidir. Berat, ferman, menşur gibi belgelerde söze kâğıdın biraz alt kısmından başlanır yani ilk satır ile kâğıdın üst kenarı arasında oldukça bol bir saha kalır. Şairin, beyaz dediği kısım burasıdır. Beyaz sözü de bu cins vesikaların beyaz kâğıda yazılmasından ileridir. İşte berat metnini kendisi yüz, tuğranın bulunduğu saha da alın tetâkki ediliyor. Tuğra da bu alında kaş gibi düşünölmektedir. Tuğranın sol tarafında bulunan iki kavse yani halkaya beyze denir ki şairler bunları benzerlik dolayısıyla kaşa veya kıvrımına teşbih ederler. Nişan kelimesi berat anlamına gelmektedir. Nişan denmesinin sebebi padişahın imzasının nişanı yani alâmeti olmasındandır. Beyitte berat, nişan, padişah ve hüsn, beyaz, kaş, halka kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

(13)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 'İşk tasın çıntadan âh ü fîğanumdur benüm
Söylenen dillerde şimdi dâsitânumdur benüm
- 2 Ben nice şerh eyleyem dil derdini dil-dâra kim
Şem gibi tutuşan evvel zebânumdur benüm
- 3 Subha deh tâk-ı zebercedde yanan kindilde
Zâhîr olan şu'le-i sûz-ı nihânumdur benüm
- 4 Bir per-i-peyker hayalîn her gice teshîr için
Ülker indüren dü çeşm i dîr-fişânumdur benüm
- 5 Hâr sanınan Kâ'be i kûyı mugaylânın kim ol
Yâ gül-i ter yâ semen yâ ergavânumdur benüm
- 6 Nergisün sihriyle bir baran yağar yüzümde kim
Lâle vü nesrîn biter bu za'ferânumdur benüm
- 7 Cân-ı Ahmed'den yaratmış cismüri can-aferîn
Ol bu maniden dînişdür sana cânumdur benüm

(13)

1. Aşk tasını çınlatan benim ağlayıp, inleyişimdir. Şimdi dillerde söylenen de "gene" benim hikâyemdir.

2. Gönlümü almış olan o sevgiye gönül dardını nasıl açıklayayım ki mum gibi tutuşup yanan önce dilimdir. (Şair, kendini bir mum gibi tasavvur ederek "munda nasıl önce dil denen lîlîl kısmı yanarsa benim de dilim yandı" için dardını anlatamıyorum, veya sevgiliden dilim yandı, gönlümün dardını ağzıma nasıl alayım" demek istiyor.)

3. Sabahlara kadar şu zeberced kubbede yanan kandilde görünen şey benim gizli yarımın alevleridir. (Zeberced, açık yeşil renkli ve kıymetli bir taş olup gök manasına kullanılmıştır. Tâk, kemer kubbe demektir.)

4. Peri yüzü bir güzetin hayalini ele geçirmek için, ülker "yıldızları gibi gözyaşları" döken, benim o inciler saçan iki gözümüdür. (Pervin veya Süreyya da denen Ülker, yedi yıldızdan meydana gelmiş bir yıldız kümesidir. Edebiyatta gerdanlığa ve inci dizisine benzetilir. Ülker indirmek, gözyaşı dökmekten kinayedir.)

5. Sevgilinin Ka'be gibi olan sokağındaki mugaylanları diken saumayın; onlar benim ya taze gülüm, ya yasemenim ya da ergavaumdur. (Mugaylan, deve diken demektir.) Sevgilinin sokağına verilen önemi oranın Ka'be'ye, dikenlerinin de çiçeklere benzetilmesiyle anlatılıyor. Beyit diken ve çiçeklerle tezat gösteriliyor.

6. O sevgilinin nergise "benzeyen gözlerinin" sihriyle yüzüme bir yağmur yağıyor "bu yağmurun feyziyle" lâl ve nesrin çiçekleri bitiyor; işte bunlar yüzüme benim safranımdır. (Yüzüme yağmur yağıyor ifadesi gözyaşlarından kinayedir. Burada sevgilinin gözünün kan dökücü vasfı anlatılıyor. Bu kan dökücü olan göz, âşkın gözlerinden kanlı yaşların akmasına sebep oluyor. Bu yaşlar renk itibarıyla lâl ve nesrin gibi kırmızı çiçekler şeklinde tasavvur ediliyor. Bunlar yüzün üstünde bulunduğu için âşık "bunlar, benim salranım gibi görürüm" demek istiyor.

7. Can yaratan "Allah" senin cismini, varlığını Ahmed'in canından yaratmıştır. Şairin, sana benim canımdır demesi bu yüzdendir.

(14)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

+ + - - / + + - - / + + - - / + + - -

- 1 Sanemâ sanıma ki senden usanam gelmez isen
Şem'veş bezm-i hayâlünde yanam gelmez isen
- 2 Bir iki gün bu gönül hastasını eğlemek için
Künc-i hasretde gamun yâr idinem gelmez isen
- 3 Nice sevdâda kalem gibi kalam zülfün için
Yüzüm üzre gözü yaşlı sürünen gelmez isen
- 4 Korkum oldur ki gamundan yakamı çak ideyin
Nâr-ı hasretle diyârımı yakam gelmez isen
- 5 Bu gönül murgına uyup usadum gam kafesin
Uçam uş cennet-i kûyunda konam gelmez isen
- 6 Dil-i Ahmed gibi gam sengi ile mecrûh olayım
Yâd-ı lâ'lûnle kızıl kana yunam gelmez isen

(14)

1. Ey tapılası güzel! Gelmezsen senden usanacağımı sanırsın. Eğer gelmezsen hayalinin meclisinde mum gibi yanacağım.

2. Eğer gelmeyecek olursan hasret köşesinde gamını sevgili yerine koyup bu gönül hastasını oyalayayım "oyalayacağım".

3. Eğer gelmezsen uzun saçların için nice sevdalar çekip kalem gibi gözlü yaşlı olarak yüz üstü sürüneceğim. (Kalemin yüzünün yani ucunun yazı yazmak için kâğıt üzerinde durması, yerde sürünmek gibi düşünülmüştür. Gözyaşından maksat da yazdığı yazılardır. Kalemin kendisi de âşık yerinde kullanılmıştır. Sevdâ, çok siyah anlamındadır. Saçın rengi de siyah olduğu için burada kalem ile birlikte kelime oyunu yapılmıştır. Kalem ve kalam arasında da cinas sanatı vardır.)

4. Korkum odur ki gamından dolayı yakamı yırtacağım. Gelmezsen hasret ateşiyle oturduğun yeri yakıp ateşlere vereceğim.

5. Bu gönül kuşuna uyup gamı kafesini kırdım; eğer gelmezsen uçacak ve cennet gibi olan mahallene gelip konacağım.

6. Eğer gelmezsen, Ahmed'in kalbi gibi gam taşı ile yaralanacak ve dudaklarını hatırlatarak kızıl kanlara bulanacağım. (Kızıl kan sözü, dudakların kırmızılığı dolayısıyla kullanılmıştır. Dil ve gam ile seng, mecrûh ve lâl, kızıl kan arasında tenasüp sanatı vardır. Gazel, konu birliği cihetiyle, yekâheng adı verilen gazele güzel bir örnektir.)

(15)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Ârızun arz it güle gülşende zibâlanmasun
Serve göster kaddüni nâz ile ra'nâlanmasın
- 2 Ref'kıl cânâ cemâl-i dil-fürûzundan nikâb
Gün yüzün âyinesin görsün mücellâlanmasun
- 3 Kıl mukavves kaşların târf-ı külâhundan ayân
Gurre-i melî şekl-i ebrûsına garrâlanmasun
- 4 Zülfî zencîrinde dil divânedür şol dil-berün
Tolaşup bâd-ı sabâ zülfine şeydâlanmasun
- 5 Sür rakîbî revza-i kuyundan ey hürî-likâ
Bâg-ı cennetdür anı kâlîr temâşâlanmasun
- 6 Bülbül-i kudsî gibi medh ider Ahmed haddüni
Lâleler nâzüglenip güller muttarrâlanmasun

(15)

1. Ey sevgili! Yanağını güle arzet, göster de gül bahçesinde güzellik iddiasına kalkışmasın; boyunu da selviye göster ki "boyunun yüksekliği ile" nazlanmasın. (Sevgilinin yanağının gülden, boyunun da selvininkinden daha güzel ve daha yüksek olduğu anlatılıyor. Selvinin nazlı oluşu sağa-sola ağır ağır sallanmasından kinâyedir. Ârız ve arz arasında cinâs-ı nâkıs, ârız, gül gülşen ile selv, kad, naz arasında da tenasüp sanatı vardır.)

2. Ey can gibi aziz olan sevgili! O gönülleri tutuşturup yakan cemalinden pçeyi kaldır at; güneş, aynayı andıran, ayna gibi parlak olan yüzünü görsün de parlaklık davasında bulunmasın. (Cemâl yüz güzelliği demek olup parlaklık ve temizlik cihetiyle güneş ve aydan üstün tutuluyor. Bu beyitte de tenasüp sanatı vardır.)

3. Yay gibi olan kaşlarını serpuşunun, başlığının kenarından göster ki yeni ay, kaş şeklinde olmasıyla övünmesin. (Gurre, ayın ilk günü olduğu için gurre-i meh terkiibini yeni ay şeklinde de çevirmeyi uygun bulduk.)

4. Gönül, o gönül alıcının uzun saçlarının zincirine bağlanmış bir divanedir, sabahleyin esen o latif rüzgâr, o saçlara dolaşıp da delilik etmesin. (Saçların zencire benzetilmesi uzunluğu ve örgülü oluşuyla alâkalıdır. Deliler zincire vurulduğu için şair tedâvi yoluyla divane kelimesini kullanıyor. Beyitte zülf, zincir ve divane kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

5. Ey hürî yüzlü güzel! Rakibi benim için bahçe gibi olan mahallenden sür, def et; orası cennet bahçesi hükmündedir; kafir seyretmesin. (Rakip, âşığın düşmanı olduğu için âşık tarafından katiiyyen sevilmez; buyüzden ona bazan kafir sıfatı bile verilir. Kafir yani Allah'ın birliğini kabul etmeyen kişi, cennete giremeyeceği için şair, onun cennet gibi telakki edilen sevgilinin mahallesinden kovulmasını istiyor. Ravza, hürî, bağ ve cennet arasında tenasüp; kafir ile hürî arasında da tezat sanatı vardır.)

6. Ahmed, senin lâ'î andıran dudağını kudsî bülbül gibi medh eder. "Bunu görüp de" lâleler naziklik, güller de tazelik göstermeye kalkmasınlar. (Kudsî bülbülden naksat, gülü medh eden bülbül demektir. Sevgiliyi medh eden gazel, görüldüğü gibi onu başka unsurlarla mukayese ediyor. Şiirde sevgiliye genel bir bakış ve dolayısıyla konu birliği var denebilir. Bu yüzden şîir, yekâheng gazele güzel bir örnektir.)

(16)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fa'ilatün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Murg-ı cana tîr-i gamzenden perü bâl eyledün
Halka-i zülfün hayâlin ana halhâl eyledün
- 2 Bahır-ı ışkunda çeküp almağa gönlüm zevrakın
Dest-i cevvrünle ham-ı zülfünü çengal eyledün
- 3Yâ cemâlün cîmidür zülfün k'anı zeyn itmeğe
İçine bir nokta kodun adını hâl eyledün
- 4 Âh kim hâlün gibi balıttım siyeh-hâl itmeğe
Hâke saldun zülfünü ömrümi pâ-mâl eyledün
- 5 Nâzdan bir nâme yazdun kim anun her harfini
Âşık-ı bî-çarene menşûr-ı ikbâl eyledün

(16)

1. Ey sevgili! Can kuşuna, yan bakışının oklarını kanat: uzun saçlarının halkasını hayalini de ayak bileziği yaptın. (Can, kuşa; gainze, oka; benzetilmiş. Şair, sevgiliye hitaben "Sen benim canıma bakışınla ok geçirdin, yaraladın, saçının bükümünü düşünmeyi de bana ayak bileziği yaptın: Yani saçının bükümünü ile beni esir ettin" demek istiyor. Halka ve halhal kelimeleri sanatlı kullanılmıştır. Halhal, kadınların süs olarak ayaklarına bağladıkları bileziktir. Mürg, per ü bâl ve halka, zülf, halhal kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

2. Gölünün kayığı aşkın denizinden çekip almak için, eziyet elinle saçının kıvrımını çengel yaptın, çengel gibi kullandın. (Aşk, denize: Gönül kayığa; cevr de ele benzetilmiş. Sevgili, kendine tutulmuş olan âşığın gönlünü almak istiyor ama bu defa onu saçının kıvrımıyla bağlıyor. Yani gönlünü almak isterken kendine âşk ediyor. Gönül almak, hem bilinen mana hem kurtarmak anlamındadır. Burada tevriyeli olarak kullanılmıştır. Diğer manası da âşk etmek demektir. Bahr ve zevrak ile ham, zülf ve çengel kelimelerinde mürâat-i nazî sanatı vardır.

3. Ey sevgili! Yüzünün iki yanından sarkan uzun saçlarının bükümünü "lûlesi" cemâlinin cîm harfidir. Onu süslemek maksadıyla içine bir nokta koydun; o noktaya da ben adını verdin. (Cemal, yüz güzelliğidir. Şair, divan şiirinde sevgilinin yüzüne iki yandan dökülen saç bükülerinin, kıvrıklığı cihetiyle eski yazıdaki cîm "yani ce harfi" harfine; benim de siyahlığı itibarıyla noktaya benzetilmesinden istifade ederek keline oyunları yapıyor.

Bu telâkiye göre saç lûlesi, cemal kelimesinin cîm'i "ce harfi" gibi tasavvur ediliyor, yani ona benzetiliyor. Cîm'siz olan yani cîm'siz yazılan cemâl kelimesi, nasıl eksik kalırsa veya cîm, cemâl'i nasıl tamamlarsa, cîm'e benzeyen saç lûlesi de o şekilde cemâl'i yani yüz güzelliğini tamamlar; onun güzelliğine güzellik katar. Bu saç lûlesini süslemek için içine konan nokta da siyahlığı dolayısıyla siyah bir ben tasavvur ediliyor. Yani daha kısaca, yüzü çevreleyen saç lûlesi ile içinde nokta gibi duran ben yüz güzelliğini artırmaktadır. Yüz güzelliğinin bunlarsız eksik olacağı düşünülüyor. Şairin tahayyül ettiği manzara realiteye uygundur. Hakikaten de cîm harfi gibi kıvrık olan saç lûlesiyle içinde kalan ben, yüz güzelliğini tamamlayan unsurlardan olduğunda şüphe yoktur.)

4. Ah ki, bahtını benim gibi siyahlatmak yani karatmak için uzun saçlarını toprağa saldı ve ömrünü ayaklar altındı; hayatını çiğnedin. (Sevgilinin saçlarına tutkun olan âşık, bu saçların kıvrık olan ucuna asılı telakkî edilir. Buna göre yerde olan saçlar, âşığın ömrünü ayaklar altına alıyormuş gibi düşünülüyor. Saç yere salınınca ona asılı olan âşık da ayaklar altında kalıp çiğneniyor. Saçın yere salınması âşığın bahtının, sevgilinin beni gibi siyah olmasına yol açtığı için beyitte hüsn-i ta'lîl sanatı vardır.)

5. "Âşığına" içi nazdan ibaret bir mektup yazdın ve onun her harfini zavallı âşığına baht ve ikbal menşuru yaptın. (Menşûr, padişah tarafından vezâlik, beylerbeylik veya senatlarğa getirilen kimsenin tayinini bildiren fermânın adıdır. Bir kimsenin derecesini arttırarak yüceltmek onun için memnuniyeti mücib bir şeydir. Sevgili de âşık tarafından yazılan mektupla yüceltilirken ayrıca onu, nazla tahammül etme vazifesiyle yükümlü kılıyor. Sevgili mektup yazmakla bir bakıma âşığa eziyet ediyor demektir. Çünkü devamlı naz eden sevgili zaten âşığına eziyet ediyor demektir. Hete nazdan ibaret bir mektup âşığa cefaların en kötüsünü yapmaktır. Sevgili gıyâ âşığa iltifat edermiş gibi görünürken aksini yapıyor. Naz name, yazmak ve harf kelimeleriyle tenasüp sanatı gösterilmiştir.)

- 6 Parmağında hâme-i dür-barını gören didi
Bu ne tütüdür kin ana simden bal eyledün
7 Sâkıyâ devr ehline sunup vişâlin câmını
Ahmed'e geldükçe sâgar niçün ihmâl eyledün,

6. Senin parmağında inciler saçan yani inci gibi kıymetli sözler yazan kalemini görenler "Bu nasıl bir dudu kuşu ki ona gümüşten kanad yapmışsın" dediler. (İnciler saçan kalem dudu kuşuna, kalemi tutan el de gümüş'e benzetilmiştir.)

7. Ey içki sunan güzel! Mecliste sırayla içenlere kavuşma kadehini sunduğun haldе sıra Ahmed'e gelince onu niçin ihmal ettin. (Eskiden içki meclislerinde bir tek kadehlе ve sırayla içilir ve kadehin.böyle elden ele dolaşmasına devr denilirdi. Burada devr ehli, sırayla içenler anlamında kullanılmıştır. Şair, sevgilinin başkalarına iltifat etmesine mu-kabil kendisinin ihmale uğradığını anlatmak istiyor.)

(17)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Ey âfitâb-ı tal' atüne sâye-bân kaşun
Çekmiş berât-ı hüsnüne müşgîn nişân kaşun
- 2 Ay-ü güneş cemalüne secde-itse tan mı kim
Sen kible-i cihânsını mihrâb-ı cân kaşun
- 3 Gün gibi topı göklere ağdı güzelliğün
Meydân-ı hüsnde sunah savlecan kaşun
- 4 Uzun ayağını gümüş tahtda yatur
Devr-i kamerde devlet ile kam-rân kaşun
- 5 Toprağa düşmüş ok gibi hâki gönülleri
Uş gûşe-i kemânla dirür dil-sitân kaşun

1. Ey yüzünün güneşine yani güneş gibi parlak olan yüzüne kaşları gölgelik olan sevgili! Kaşın, güzelliğinin beratına mıskele, bir nişan çekmiştir. (Yüz, parlaklığı itibariyle güneşe; kaşlar da gölgeliğe benzetilerek, kaşların, berat gibi olan yüz güzelliğinin üstünde, misk gibi siyah bir nişanı andığı anlatılmak isteniyor. Nişan, ferman, berat ve menşür gibi resmi yazılar üzerinde padişahın imzası makamında olmak üzere tuğra da denilen alâmetin adıdır. Şairler de yüzün güzelliğini beratla benzetirler. Berat, bir vazife, bir hizmete tayin edilen veya bir işle vazifelendirilen kişiye verilen vesikadır. Yani sevgilinin elinde yüz güzelliğinin beratı olduğu tasavvur ediyor. Eyle olunca kaşlar da yüzün üstünde bulunduğu için bir nişan gibi düşünülüyor. Siyah kaş, rengi itibariyle miski andığından misk sılatıyla anılıyor. Afıtah, şâyabân, tal'at, kaş, mûşî, in, hüsn; çekmiş, berat, nişân kelimeleriyle zengin bir tenasüp sanatı yapılmıştır.)

2. Ayla güneş senin yüzünün güzelliğine secde etse bunda şaşılacak ne var; sen cihanın kiblesisin, kaşın da canın mihrabı, (Sevgilinin yüzü ay ve güneşe benzetildiği için aynı kelimelerden istifade edilerek, yüzün, ay ve güneşten daha parlak olduğu ileri sürülerek mübâlağa yapılıyor. Aynı mübâla ikinci mısradaki mevcuttur. Ay ve güneş parlaklık vasıflarını; kible ve mihrab da dinî unsurları kemal derecesinde gösteren ümsallerdir. İdealizmi benimseyen edebiyatımızda şairlerimizin bu tip mübâlağaları normal karşıladıklarını görüyoruz. Ay, güneş, cemal, kaş, secde, kible, mihrap kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

3. Kaşın, güzelliği meydanının çevganı olalı beri güzelliğinin topu göklere yükseldi. (Sevgilinin kaş eğriliği cihetiyle göyü çevgan adlı oyunda çevgan denen deynüğe benzetiliyor. Güzellik meydanından maksat yüzdür.)

4. Ay devrinde devletle, yani ululukla muradına ulaşan kaşın gümüş tahta ayağını uzatmış yatıyor. ("Ay devri" sözüyle ayın bedir, yani dolunay hali ve dolayısıyla sevgilinin yüzü kastedilmiştir. Gümüş taht ise sevgilinin alnıdır. Kaşlar burada ayaklarını uzatmış ve yatıyormuş gibi düşünülmüştür.)

Eski yıldız bilgileri, o zaman için bilinen yedi gezegenin her birinin bin cr yıl devir, yani ömür sürdüğüne; altı yıldız devrinin geçip, yedinci yıldız olan ay'ın devri içinde bulunduğumuza inanırlardı. İlk devri Zuhâl devridir ki Hz. Âdem ile başlamıştır. İçinde bulunduğumuz devir de son devir olup, Hz. Muhammed'in devridir. Âhir zaman olan bu devirde birçok fitneler, karışıklıklar çıkacak ve nihayet kıyamet kopacaktır. Buna ay devrinin fitnesi "fitne-i devr-i kamer" demir. Şairler devr-i kamer ile daha çok bu fitneye işaret etmişlerdir. Bu fitnenin sebebi ise sevgilinin yüzü, kaş veya ayva tüyleridir. Çünkü bunlar görüldüğü zaman âşıklar arasında fitne çıkar. Bu beyitte de sevgilinin zaten eğri olan kaşının fitne kopardığına işaret vardır. Şair, bu fitne döneminde artık sevgilinin hüküm sürdüğünü, her şeyin onun isteği doğrultusunda cereyan ettiğini söylüyor.)

5. Ey sevgili! Gönül alıcı kaşın toprağa düşmüş ve ok gibi "mütevazî" olan gönülleri, bak işte yayın ucuyla toplamakta. (Hâki, toprağa mensup demek ise de burada "toprağa düşmüş" ibaresi daha uygun görülmüştür. İkinci mısradaki kaş, yay ucuna benzetilmekle birlikte âdeti kaş ile yay ayrı şeylermiş gibi gösterilmiştir. Hakikatte sevgilinin âşklarını, kaşının ucuyla kendine bağladığı anlatılmaktadır.)

- 6 Alnunla gamzenün dile yüz dürlü remzi var
Hâcibdürür k'olur arada tercemân kaşun
- 7 Fitneyle şûh çeşmuni şagird idinmese
Virmezdi ana kendü yanında dükân kaşun
- 8 San kıldı devr-i câma işâret hilâl-i'id
Çün kim lebüne eyledi remz-i nihân kaşun
- 9 Sayd itmek için **Ahmed**'i şayyad-ı gamzene
Virmiş kemend zûlfün ü sunmuş kemân kaşun

6. Alın ile gamzenin gönüle yüz türü işaretleri var: kaşın ise perdecisi olduğu için arada tercümandır. (Sevgilinin alının ve gamzesinin âşığın gönüne yaptığı işaretlerin anlaşılmasını üzerine kaş araya girerek tercümanlık yapmaktadır. Hâcib, bir emri yerine getiren kimse olup büyük bir kimseyi görmeye gelenlere aracı olur. Burada da öyledir. Kaş, alın ile gamze arasındadır.)

7. Kaşın, eğer fitne yoluyla şuh gözünü çıkararak almasaydı, elde etmeseydi kendi yanında ona dükkân vermezdi yani açmazdı. (Dükkân kelimesi şekil dolayısıyla göz yerinde kullanılmış. Ayrıca gözlerin mevcudiyetine fitne sebep gösterildiği için hüsn-i ta'lîl sanatı yapılmıştır. Gûya kaş, fitnesiyle gözü kandırmış ve orada bulunmasına müsaade etmiş ve dolayısıyla fitne yapmak için ikisi birbirine yakın olmuşlardır.)

8. Ey sevgili! Kaşın, dudağına gizli bir işarette bulununca bayram hilâli, sanki mecliste kadehin dolaştırılmasına işaret etmiş gibi oldu. (Kaş ve dudak çeşitli şeylere benzetilmişlerse de burada kaşların birbirine yakın ve dudağın da kapalı bulunması, gizli konuşmaya ve sırâ işaretidir. Beyitteki işaret, remiz ve gizli mânasına gelen nihan kelimeleri bunu açıkça gösteriyor. Devr-i câm terkibi, içki meclisinde kadehin elden ele dolaştırılarak içilmesi anlamına gelmektedir. Bayram hilâli ile bayramın gelişi anlatılmıştır. Zira hilâlin görünmesiyle ramazan biter ve bayram başlar. İçki içenler hilâlin görünmesini hasretle bekler ve onu devr-i câm'a işaret sayarlar. Beyitte, kelimelerin yerleştirilmesi bakımından farklılık vardır. Câmi ile dudak, hilâl ile kaş karşı karşıya bulunuyor. Hilâlin cama işareti, kaşın dudağına gizli işareti gibi düşünülüyor. Ayrıca dudağın cam'a, kaşın da hilâl'e benzemeleri şairin ustalığını gösteriyor. Kısaca hilâl, kadehin dönmesi için gizlice işaret ediyor: kaş da dudakla gizlice görüşüyor. İkinci mısra irâd-ı mesel hükmündedir.)

9. Ey sevgili! Ahmed'i avlamak için, yan bakışının avcısına uzun saçın kemend vermiş; kaşın da yay sunmuş. (Gamze, yani süzgül veya yan bakışa, âşıkları avlamak için uzun saç ve kaş yardımcı oluyor, biri kemend diğeri de yay sunuyor. Saçın kemende, kaşın da yaya benzetildiği düşünülürse beyit daha iyi anlaşılır. Gönülleri avlamaya saç ile kaş sebep veya vesile olduğuna göre beyitte hüsn-i ta'lîl sanatı yapılmıştır.)

(18)

Me'ûlû Fâ'ilâtü Mcfâ'ilû Fâ'ilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Elkâr-ı ıskun ile dil-ifgârunam senün
Dermândeyin ki derde gıfîtarunam senün
- 2 Sevmek seni günâh ise as zülfüne beni
Başdan ayağa dek çü güneş-gârunam senün
- 3 Serv-i çemen görüp didi âzâde kaddüni
Ey kebk-i nâz bende-i refîârunam senün
- 4 Bînârın öldürücü dil ü cân! tabîbisin
Öldür beni ki derd ile bînârunam senün
- 5 Ne mâhsın ki cân alalı Müşterî gözün
Bâzâr-ı mihr içinde harîdârunam senün
- 6 Turdum kapunda başuma bir gün toğa diyü
Gören sanur ki sâye-i divârunam senün
- 7 Ey tās-ı ıskunâ dil ü cân kâbeteyn olan
Nerd-i gamunda hasret ile zârunam senün
- 8 Yâr Ahmed'i görüp didi ey andelib-i mest
Zârîliğ eyle durma ki gül-zârunam senün

(18)

1. Ey sevgili! Aşkının düşüncesiyle gönlü yaralı bir acizim; senin derdine tutulmuşum.
2. Seni sevmek günah ise beni saçlarına as, zira baştan ayağa dek senin günahkârımın; senin yüzünden günahkâr olmuşum. (Edebi geleneğe göre sevgilinin saçlara darağacı gibi tasavvur edilir. Âşıklar oraya asılmaktan korkmadıkları için burada asmak fiili kullanılıyor.)

3. Çimenlikteki selvi, serbest büyümüş boyunu gökince, ey naz kekligi! Salma sahna yürüyüşünün kölesiyim dedi. ("Azâde kad" ile sevgilinin uzun boyu kastedilmiştir. İkinci nusrada da sevgili naz kekligi sıfatı ile niteleniyor. Beyitte selvinin, sevgilinin boyuna ve keklilik gibi güzel yürüyüşüne gıpta ettiği anlatılıyor. Beyitte tenasüp sanatı vardır.)

4. Sen, hastasını öldüren gönül ve ruhtabisisin; gel beni de öldür. Zira ben de senin derdinle hastayım. (Beyitte ifade bakımından tezat var. Zira hiçbir doktor hastasını öldürmez. Şiiri tasavvufî mânadan anlamak lâzumdur. Tanrıya ulaşmak, onda bâkî ve fânî olmakla mümkündür. Dil ü can tabibinden maksad Tanrı'dır.)

5. Ey sevgili! Sen nasıl bir aysın ki müşteri olan gözün can alalı beri ben de muhabbet pazarında senin satın alıcın, yani müşterim oldum. (Şair, ay ile Müşteri gezegenini tevriyeli olarak kullanıyor. İnaice göre ay sevgilidir. Müşteri de onu sevmektir. Alalı, Müşteri, bâzâr ve haridâr kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

6. Başına bir gün güneş gibi doğarsın diye kapıda durdum; görenler de beni duvarının gölgesi sanıyorlar.

7. Ey aşkının tasına gönülle canın çilte zar olduğu güzel! Ben, senin gamının tavlasında hasretini çekip ağlayan "bir aşıkımın". (Eskiden tavla oynayanların hilekârtık yapmalarını için zarlar, hususî bir tas içinde atılmış. Gönül ve can birer zar gibi tahayyül ediliyor. Çilte zardan maksat gönül ve candır. Âşk tavlada zar olarak gönül ile canını oynuyor.)

8) Sevgili, Ahmed'i gördü de "ey sarhoş, coşkun bülbül! ağla, inle, ben senin gül bahçenim" dedi. (Sevgili gülbahçesi. Âşk da oradaki gül için ağlayan coşkun bir bülbül gibi tasavvur ediliyor. Andelib-i mest, zârîlık, gül-zâr kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

(19)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + - -

- 1 Yine ol şâh-ı cihân ebrûlarına çîn salup
Geldi gönlüm mülkini yıkdı yeni âyin salup
- 2 Saldı zülfin kim şikest ide dil ü cân leşkerin
Ehl-i islâm üstine niderdi bir bi-din salup
- 3 Din kebûter gönlümi almağa zülfin salmasun
Murg-ı dest-âmûzdur ana nider şâhin salup
- 4 Zülf-ü hattından su'âl itdüm didi kim şâh-ı Çîn
Özr ider sultân-ı Rûma nâme-i müşgin salup
- 5 Zülfi şol nakkâşdür kim suya nakş-i Çîn yazup
Mânîyi mât eyledi bir berg-i müşg-âğın salup
- 6 Ne kerâmet gösterür gör hırka-pûş-ı zülf-i döst
Oturur ob üzre bir seccade-i müşgin salup
- 7 Hâli sultân-ı Habeşdür zülfi ferrâşi ana
Anberin câder tutupdur bister i nesrin salup

(19)

1. O dünya şâhi yine kaşlarını çatıp yeni bir usûl koyarak gönül ülkemi yıktı. (Dünya şâhından maksat sevgilidir.)

2. Gönül ve can ordusunu kırmak, bozguna uğratmak için, o uzun saçlarını ortaya salıp görevlendirdi. Böyle bir dinsizi İslâm halkının üzerine gönderip neler neler yaptı. (Sevgilinin saçları, siyahlığı yüzünden kâfire ve dinsize benzetilir. Beyitteki gönül ve can ikinci mısradan da anlaşıldığı gibi İslâm halkı gibi düşünülmüştür. Şair, sevgilinin saçının güzelliğini medh ederken, âşıkların gönülünü ve canını nasıl cebzettiğini ve onlara nasıl eziyet ettiğini söylemek istiyor.)

3. O sevgiliye söyleyin, güvercin, gönülümü ele geçirmek, yakalamak için saçını salınsın; zira bu gönül elde durmaya alışmış bir kuştur; ona şâhin yollayıp da ne yapacak? (Bu beyitte sevgilinin saç şâhine, âşkın gönülü de güvercine benzetilmiştir. Sevgili de avcı durumundadır.)

4. Sevgiliye saçlarını ve ayva tüylerini sordun; o da Çin şâhi Rûm ülkesine misk'ten bir mektup yollayıp özür diliyor diye cevap verdi. (Çin şâhi, güzellik ülkesinin şâhi yerindedir. Beyaz tenli insanlar ülkesi olarak kabul edildiği için, edebiyatta Rûm ve Rûm ülkesi "yanak Anadolu" yanak anlamına gelir. Rûm sultanı ise hat "ayva tüyleri" yerinde kullanılmıştır. Buna göre şâir, sevgiliye saçını ve hatını soruyor; o da, Çin şâhinin yanağın üstüne misk'ten bir mektuba benzeyen saçları yolladığını, bu yüzden de yanaktan özür dilediğini söylüyor. Kısaca Çin şâhinin yolladığı misk renkli ve kokulu saçlar güzellik cihetiyle Rûm sultanından, yani hatt'tan daha üstündür. Özür kelimesi bu yüzden kullanılıyor.)

5. Sevgilinin o uzun saçları öyle bir nakkâşdır ki su üzerinde bir Çin nakşı çizdikten sonra misk kokulu bir de yaprak koyup Mânî'yi mat etti. (Sevgilinin saçının nakkâşa benzetilmesi yüz üzerinde çeşitli şekiller göstermesi, çeşitli şekillerde bulunması yüzündendir. Su, parlaklık cihetiyle sevgilinin yüzünden kinâyedir. Ayrıca suya yaprak koymak bir fıkraya tehihtir, şöyle ki: Doğuda bir felsefe topluluğuna girmek isteyen birine cevap olarak ağzına kadar su dolu bir kadeh göndermişler ve bununla cemiyetimiz doludur demek istemişler, bu cemiyete girmek isteyen de maksadı anlamış ve bir yaprak ilâvesiyle kadehi geri yollamış ve böyle yapmakla ben fazla yer işgal etmem demek istemiş. Mânî ise Çinli meşhur ressamdır. Birinci mısradaki "Çin nakşı" sözü bu yüzden kullanılmıştır.)

6. Bak! O sevgilinin (bir derviş) lırka giymiş olan uzun saçları nasıl kerâmet gösteriyor: Miskten bir seccâde serip suyun üzerinde oturuyor. ("Suyun üzerinde oturuyor" ifadesinden sevgilinin uzun saçlarının bir derviş gibi düşünüldüğü anlaşıyor. Burada da su üzerinde oturma, saçların, yanak üstünde bulunması, yanağın üstüne düşmesi demektir. Şâir, saçların böyle yanağın üstünde bulunuşunu, su üstünde oturma kerânetini gösteren bir dervişe benzetiyor. İmaj göz önüne getirilirse teşbih güzelliği daha iyi anlaşılır.)

7. O sevgilinin yüzündeki ben, Habeş sultanı; uzun saçları da onun hizmetçisidir ki üstüne anberden bir gölgelik tutup altına da, yaban güllerinden yapılmış bir yatak sermiş. (Şâir, sevgilinin yüzündeki benî, siyahlığı dolayısıyla Habeş sultanına; uzun saçlarını bu sultanın hizmetçisine benzetmiş. Bu hizmetçi ben sultanına anberden bir gölgelik tutuyor ve onu güneşten koruyor. Bu anberden gölgelik saçtır. Yaban güllerinden yapılmış döşek de yanaktır.)

- 8 Sana teşbîh olduğın işitdi şâh-ı yâsemen
Raks urur bezm-i çemende sâid-i simîn salup
- 9 Ger yavuz göz degmesün diisen salın ey serv-i nâz
Boynuna **Ahmed** kolundan heykel-i zerîn salup

8. Yasemen dalı sana benzetildiğini işittiği için neş'esinden çemenlikte gümüş kolunu uzatıp oynamaktadır. (Yasemen, sevgilinin güzelliğine dalı da renk cihetiyle gümüşe teşbih edilmiş. Yasemenin kolunu oynatmasına sevgiliye benzetilmesi sebep gösterildiği için beyitte hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

9. Ey naz servisi! Kötü bir gözün nazarı değmesin dersen, boynuna Ahmet'in kollarından altın bir tılsım tak da öyle salın dur. (Şair, böyle söylemekle sevgiliyi kucaklamak arzusunu anlatmak istiyor.)

(20)

Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Ögsem lebûni cân deheninden şeker çıkar
Ansam dişûni dîde-i terden güher çıkar
- 2 Mercân lebün hayâline kan yudup ölenün
Her kim kazarsa toprağını lâl ü zer çıkar
- 3 Deryâya düşse katresi yâr ağzı yarmun
Tuz yirine hemîşe denizden şeker çıkar
- 4 Ol şerv-i sîm-ten soyunup çıksa câmeden
Cismin gören sanur ki bulutdan kamer çıkar
- 5 Ben ağzum açmadım bu ne sırdır ki şehrd
Sen serveri sever diyu her gün haber çıkar
- 6 Müşkil budur ki her kime kim hâlüm ağlasam
İşkun yolunda ol dahi benden beter çıkar
- 7 Tan yili zülfüne güzler itdükçe sanuram
Çinden katâr-ı kâfile-i müşg-i ter çıkar
- 8 Ahmet aceb mi cennet-i küyundan olsa dürr
Bilmezlik ile âdem elinden neler çıkar

(20)

1. Ey sevgili! Senin dudağını övecek olsam canının ağzından şeker çıkar, eğer dişlerini anacak olsam ıslak gözlerinden cevherler "İnciler" dökülür. (Sevgilinin dudağını öven şair, onun tatlılığına uygun söz söylediği için ağzından dökülen sözler de şeker gibi tatlıdır. Edebiyatta, dudak şekere benzetildiği ve tatlı olduğu için şair bu görüşlere uyan tarzda sözler söylüyor. Sevgilinin dişlerinin güzelliği de âşığın gözlerinden inciler yani yaşlar dökülmesine sebep oluyor.)

2. Mercan renkli dudağının hayâliyle kanlar yutup ölen kişinin (mezarının) toprağını her kim kazarsa oradan lâ'llar ve altınlar çıkar. (Âşık, sevgiliyle o kadar doludur ki tasavvufta Tanrı aşkıyla dolu olan sâfinin Tanrı'da erimesi gibi o da âdetâ sevgili kesilmiştir. Şair kırmızı renkleri taşıyan mercan, dudak, kan ve lâ'l gibi kelimeleri bir arada zikrediyor. Dudak kanlı telâkki edildiği için kan yutmak fiili kullanılıyor. Kan yutmak ıstırap çekmek anlamında bir deyimdir.)

3. Eğer sevgilinin ağzındaki tükürüğün bir katre sineğe düşecek olsa, denizden tuz yerine daima şeker çıkar. (Sevgilinin tükürüğünün tatlılığı o derecede ileridir ki âdetâ denizin suyu tatlılaşmakta, şekerlenmektedir. Beyitte katre ve derya ile tuz ve şeker tezaadı görülmekte ve söylenmek istenilen likir böylelikle daha iyi ifade edilmektedir.)

4. O gümüş tenli ve selvi boylu sevgili soyunup da elbisesinden ayrılrsa vücudunu görenler ayın buluttan çıktığını sanırlar.

5. Ben ağzımı açmadım; bu nasıl sırdır ki senin gibi serveri seviyor diye her gün haber çıkıyor.

6. Ey sevgili, durumunun en zor yanı da şudur ki kimce halini anlatıp ağlasam; senin aşkının yolunda onun benden daha kötü olduğu görünüyor. (Âşık âdetâ kendisinin az kötü oluşundan yakınıyor.)

7. Sabah yeli senin uzun saçlarına uğrayıp geldikçe sanırım ki Çin ülkesinden taze misk katilesinin katarı yola çıkmaktadır. (Sevgilinin saçları misk kokuludur. Sabah yelinin sevgilinin saçlarına uğrayıp gelişi Çin'den yola çıkmış taze misk katilesinin gelişine teşbih ediliyor. Misk Çin ve Çin Türkistan'ında bulunduğu için beraber kullanılıyor. Saçta edebiyatta misk kokulu olduğundan beyitte bir tenasüp sanatı doğuyor.)

8. Ey sevgili! Ahmed'in senin cennet hükmünde olan mahallenden uzak olmasına şaşırır mı? Bilmezlikle insanın elinden neler çıkmaz ki. (Şair, sanki bir hata yüzünden sevgilisinin cennet gibi olan mahallesinden uzak olduğunu söylerken Tanrı'nın emrine uymayıp suç işleyen ve neticede cennetten çıkarılan Âdem kıssasına işaret ediyor. Kur'an'da Tâha suresinin 115. âyetinde ifade olunduğu gibi Âdem'in itaatsizliği kasdı değildir. Şair, bilmezlik kelimesiyle bu âyete de telmihte bulunuyor.)

(21)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

-- + -- / - + -- / - + -- / - + -

- 1 Defter-i hüsnin yazan hattın lâtif ü ter yazar
Yüzine yüz vech ile mihr ü mehi çâker yazar
- 2 Kâtib-i kudret cemâlün muşhafın zeyn itmege
Lâciverd ile lebûne Sûre-i Kevser yazar
- 3 Ey kamer tal'at kaşın kavsın görüp takvîmde
Ay başında fitne var diyü müneccimler yazar
- 4 Hattı çekdi hâtem-i yâkûta müşğîn dâire
Hak budur Yâkûtdan her şîvesinde ter yazar
- 5 Âh kün fıkı-i rakib ile geçer bâzârımız
Hayf k'ol ömri Kirâ'men Kâtibin ebter yazar
- 6 Lâ'linün nakşın hayâl eyler saçında iken gözüm
Güiyâ nakkâş-ı Çindür cevheri sâgar yazar
- 7 Runu evrâkı-i gül-i handân tutar hoş bûy ile
Gül yüzün vasfında **Ahmed** nice kün defter yazar

(21)

1. Ey sevgili! Senin güzelliğinin delterini tutanlar yazını lâtlı ve taze yazarlar. güneşle ayı da yüzüne yüzlerce defa köle diye kaydedirler. (Sevgilinin yüzü parlaklık cihetiyile güneş ve aydan daha üstün tutulduğu için böyle söyleniyor.)

2. Kudret kâtibî olan Taurî, senin güzelliğinin Mushafım süslemek için dudağının üstüne lâcivert bir kalemle "İnna a'tayna" suresini yazmıştır. (Kudret kâtibî takdir kâtibî demektir ki burada, her şeyi takdir eden; ezeli bilgisinde bilen, takdir edip yazan Allah yerinde kullanılmıştır. İnna a'tayna, Kevser suresinin ilk ayetî olup mânâsı "Biz sana Kevser'i verdik" demektir. Kevser, cemette tatlı bir suyun adıdır. Dudakların üstüne bir surenin yazılması ile zimmen dudakların Kevser gibi düşünüldüğü anlaşılıyor.)

3. Ey ay gibi parlak yüzlü sevgili! Kaşının yayını gören müneccimler takvimde, ay başında fitne var, fitne olacak diye yazmışlardır. (İnanışa göre ay başlarında fitne kopacağı, karışıklık olacağı kabul edilmiştir. Bunun için şair, sevgilinin yaya benzeyen kaşını görünce böyle düşünüyor ve göya müneccimlerin de sevgilinin kaşını gördükleri için takvime bu şekilde kayıt düştiklerini söylerken, hüsn-i ta'lîl sanatı yapıyor. Hakikatte, sevgilinin kaş güzel olduğundan, görülmesi âşıklar arasında kıyâmet koparmakta, hadise olmaktadır. Yani ona bakan herkes onun kaşından bahsetmektedir.)

4. O sevgilinin hattı, yâkût mührün etrafına miskten bir daire çevirdi. Doğrusu budur ki o bu hattı yazıyı Yâkût'tan daha güzel yazar. Hattan maksat dudağın etrafındaki ayva tüyleridir. Yâkût mührü ise dudaklar. Yâkût mührün miskten bir daire ile çevrilmesi, dudağın ayva tüyleri ile çevrilmesidir. Zira edebiyatta rengi itibarıyla ayva tüyleri miske benzetilir. İkinci mısra da bu defa hattın yazı anlamına da gelmesinden istifade edilerek sevgilinin, Abbasîlerin son halifesi Musta'sımın saray hattatı olan Yâkût'tan göya daha güzel yazdığı anlatılıyorsa da şairin burada da kastettiği yine ayva (tüyleridir.)

5. Ah ki (hayat) pazarımız rakip düşüncesiyle, endişesiyle geçip gitmekte ne yazık ki bu dünyadaki işlerimizi, yaptıklarımızı yazmaya memur olan Kirâmen kâtibin adlı melekler ise böyle bir ömrü faydasız diye yazarlar. (Kirâmen kâtibin, insanın sağında ve solunda bulunan ve bu dünyada yaptığı işleri yazan meleklerin adıdır; aşık, sevgilisine ulaşamamakta ve orada bulunan rakip ile uğraşmaktadır. Rakip, aşığın sevgiliyle buluşmasına mani olan kişidir.)

6. Gözüüm o sevgilinin saçına bakarken la'le benzeyen dudağının nakşını, süsünü gözümün önüne getirir. Zamederim ki Çinli bu nakkâştır da süslü mücevherli bir kadeh yapmaktadır. (Şair nakkâş-i Çin ile Çinli meşhur nakkâş Mânî'ye teahhüt bulunuyor.)

7. Ey sevgili! Ahmed, güzel yüzünü anlatmak için delter yazdıkcâ, gülen yapraklar güzel kokularıyla Anadolu ülkesini tutarlar. (Delterden maksat, şiirlerin yazıldığı delter yani divandır. Rûm da Anadolu'ya eskiden verilen isimdir. Edebiyatımızda bu ülkenin güzelleri beyaz ve parlak telakkî edildüğü gibi ayrıca sevgilinin yüzü de bu yüzden Rûm'a benzetilir. Şair, sevgilinin gül yüzünün vasıllarını anlatan divanının da gül kokulu olduğunu ve dolayısıyla gül kokulu divan yapraklarının Rûm (Anadolu) ülkesine kadar yayıldığı söylemekle sevgilisini hem de kendi şiirlerini övmektedir.)

(22)

Me'ülü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Gölüm esir-i çâh-ı zenahdân olup gider
Bi-çâre ueylesün yiri zındân olup gider
- 2 Gün yüzlüler hevâs-na düşen bulut gibi
Yile virüp karârını giryân olup gider
- 3 Zülfün müsâfîn itse beni tan değül ki müşğ
Çinden bu derd ile ciğeti kan olup gider
- 4 Sünbül saçın seher yili seyrân idüp gelur
Reyhân hatı kohusına hayrân olup gider
- 5 Ol şem-i cem giceler ağlatmağa beni
Meclislere rakîb ile handân olup gider
- 6 Çevgân salarsa turraların top yirine ger
Yüz baş ayakda her yana galtân olup gider
- 7 **Ahmed** düşer kalem gibi sevdâ-yi zülfüne
Kim ilden ile bi-ser ü sâman olup gider

1. Gönüm, sevgilinin çenesinin çukuruna esir olmuş; zavallı ne yapsın yeri zindan oldu gitti. (Sevgilinin çenesinin altındaki çukurluk kuyuya veya çukura benzetilir. Âşık sevgilinin bir güzellik unsuru olan bu çene çukuruna düşünce elbette yeri zindan gibidir, kendi de orada esirdir. İkinci mısraa "zavallı ne yapmış ki yeri zindan oldu gitti" şeklinde de mına verilebilir.)

2. Gönüm, güneş gibi parlak yüzlü güzellerin aşkına düşmüş olan bulutlar gibi sabrı- nı ve kararını ye le verip, ağlaya ağlaya gitmekte. (Gönüm, aşk ıstırbıyla kararsızlıklar içinde tıpkı bir bulut gibi dolaşp durduğu ve ağladığı ifade ediliyor.)

3. Ey sevgili! O uzun saçların beni misafir etse, bunda şaşılacak ne var? Çünkü misk, bu derd ile ciğeri kan dolu olarak Çin'den gelmiştir. (Beyitte "Misk bile senin aşkının derdiyle Çin kadar uzak bir ülkeden kalkıp gelirken ben burada sana niye misafir olmayayım" fikri yatmaktadır. Misk, Çin'de Hita ve Hutun bölgelerinde misk keçileri- nin göbeğinden çıkan kan pıhtısı şeklinde sarkan, yıl geçince kuruyan ve yere düşen pek güzel kokulu maddedir. "Ciğeri kan" ifadesiyle hem kan pıhtısı şeklindeki misk, hem de miskin güya saça olan hasretinden duyduğu üzüntü anlatılmak isteniyor. Ayrıca ede- biyatımızda saç kokusu ve rengi cihetiyle miske benzetilir. Burada saç misk, Çin ve kan kelimeleri ustalıklı kullanılırken bir taraftan tenâsüp sanatı; saçın miskin ciğerinin kan olmasına sebep olması cihetiyle de hüsn-i ta'lil sanatı yapılmakta; bundan başka miskin bile saça özendiği söylenmekle de mübalağaya kaçılmaktadır.)

4. Sabah yeli, sevgilinin sümbül saçını seyrederek geliyor ve fesleğeni andıran ayva tüylerinin kokusuna hayran olarak gidiyor. (Reyhân, fesleğen çiçeğidir. Edebiyatta yüz, Kur'an'a benzetildiği için üstündeki ayva tüyleri de Reyhân denilen yazıya benzetilir.)

5. Meclisleri, toplantıları mum gibi aydınlatan o güzel, geceleri, beni ağlatmak için toplantılarda rakip ile güflüşür durur. (Rakip, âşığın karşısında olup, sevgilisini kıskan- dığı kişidir. Edebiyatta sık sık âşık ile beraber kullanılır.)

6. Ey sevgili! Eğer alındaki saçların, top yerine çevgan sallarsa ayaktaki yüzlerce baş şuraya buraya yuvarlanır, gider. (Beyit, güy u çevgan denilen oyundan alınan ilham ile yazılmıştır. Güy, top; çevgân da topu çelmeye mahsus ucu eğri bir sopadır. Bu oyun- da, meydanadaki top, at üzerinde olanlar tarafından uçları eğri çevgân denen deyneklerle atılır veya sürülür. Alındaki saçlar şekil itibarıyla çevgân'a; ayaktaki yüz baş da bu oyun- daki güy'a yani topa benzetilmiştir. Yüz sayısı ile belirli bir sayı değil de yüzlerce âşık kastediliyor. Turra, güzelliğiyle, çekiciliği ile âşıkları kırıp geçirmiştir.)

7. Ahmed, kalem gibi senin uzun saçlarının sevdasına düşmüş, perişan biri şekilde memleket memleket dolaşp durmada. (Kalemın, saçların sevdasına düşmesi, onu tavsif için yazı yazıp durmasıdır. Âşıklara, aşkını unutmaları için sefere çıkması veya sabret- mesi tavsiye edilir. Şair de sevgilinin saçlarına âşık olduğu için memleket memleket do- laşıyor. Saçın âşkın arkasından yerlere dokunarak, değerek gitmesi ile âşkın biser ü sâman yer yer dolaşması, birbirine yakın hal ve davranışlar çok güzel anlatılıyor. Saçın siyahlığı dolayısıyla, karalık ifade eden kalem ve sevdâ kelimeleri sanatla kullanılmış- tır. Sevdâ'nın manası "çok kara demektir. Bu münasebetle beyitte tevriye sanatı vardır")

(23)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

-- + / - + - + / + -- + / - + -

- 1 Kıldum belâ-yı ıŖk ile ben mübtelâ sefer
MeŖhûrdur ki âŖıka yâ sabr u yâ sefer
- 2 Hayretdeyem ki böyle havâ-dâr iken sana
Çün irdi kûyuna niçün ider sabâ sefer
- 3 Gütmez kapundan ol ki göre zülf ü haddünü
Akrebde olsa mâhı değüldür revâ sefer
- 4 Kâ'be kapun koyup çekerüz gam beriyyesin
Ömre komaz temettü'i ol bi-safâ sefer
- 5 Kat'-i alâyık eyleyüp **Ahmed** gibi kılur
Sevdâ-yı zülf-i yâr ile müşğ-i Hıtâ sefer

(23)

1. Âşk belâsına tutulmuş olan ben "bu belâ yüzünden" sefere, seyahata çıktım. Âşıka ya sabır veya sefer lazımdır denilmiş olduğu meşhurdur. (Âşık olanlara eskiden beri sefer tavsiye edildiği söyleniyor. Âşık üzüntüsünü ancak böyle unutulabilmektedir.)

2. Gün doğusundan esen lâtif rûzgârın bana bunca muhabbeti, sevgisi varken senin mahallene eriştikten sonra durmayıp niçin sefere devam ettiğimi anlayamıyorum; buna hayretteyim.

3. Saçını ve yanağını gören kişi kapından gitmez, ayrılmaz; çünkü ay, akrep burcunda iken sefer uygun değildir. (Gören kişiden maksat bütün görenler demektir. Münecimler, ayın akrep burcunda olduğu zaman seyahatı uğurlu saymazlar. Şair, kıvrımları dolayısıyla saç akrebe, yanağı da parlaklığı cihetiyle aya ve bu münasebetle bunların bir arada olmasını ayın akrep burcunda bulunmasına benzetiyor.)

4. Fıy sevgili! Benim için Kâ'be hükmünde olan kapını bırakıp gamı çölünün "zahmetini" çeker; çölde dolaşp dururuz. O sefasız sefer ise ömre temettü bırakmıyor. (Temettü layda manasındır. Şair, Kâ'be, ömre, temettü ve safâ kelimeleriyle tenasüp sanatı yapıyor ve onları ustalıkla kullanıyor. Ömre kelimesi, yukarıdaki mananın dışında hac mevsiminin dışında Kâ'be'yi ziyaret etmek demek olan Umre'yi hatıra getiriyor. Temettü ise hac mevsiminde evvelâ umre için ihrama girip eda ettikten sonra aynı mevsimde yurda dönmeyen tekrar ihrama girerek usûlü dairesinde yapılan hacca denir. Böylece hacı, iki defa yani hem hac'dan hem de umre'den istifade etmiş olur. Safâ, Mekke'de hac esnasında ziyaret edilen yerin adıdır.)

5. Hitâ ülkesinin miski, Ahmed gibi her şeyden alâkasını kesti de sevgilinin saçının sevdasıyla sefere çıktı. (Hitâ, Ç'in'in kuzeyinde misk keçilerinin bulunduğu ülkenin adıdır. Orada elde edilen misk başka diyarlara kervanlar vasıtasıyla götürülür. Misk'in, sevgilinin uzun saçlarına olan aşkı dolayısıyla yola çıkmış gösterilmesi hüsn-i ta'lîl sanatının doğmasına sebep olmuştur. Saç, misk kokulu ve renkli olduğu için burada kasden kullanılıyor.)

(24)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- - + / - + - - / + - - + / - + -

- 1 Âşıkâ cennet gerekmez şol ruh-i zîbâ yiter
Hulle-i sündüs hayâl-i zülf-i anber-sâ yiter
- 2 Mahşer-i zülfünde hasr olmağa diller bi-hisâb
Sen kıyânetsin nişân ol kâmet-i bâlâ yiter
- 3 Gayrdan tecrid ol ey dil gamı beyâbânında kim
Perde-dâr-ı sırr-ı Mecnûn dâmen-i sahrâ yiter
- 4 Tan mıdır Ya'kûb-ı dil anmazsa Yûsuf hüsini
K'asumân-ı câna mi'râc itmeğe îşâ yiter
- 5 Âh-ı **Ahmed**'den oda yansa kayınmaz mühr ü mâh
Hatt-ı eş'ârım çü nakş-ı günbed-i mîna yiter

1. Âşıkâ cennet gerekmez; ona şu güzel yanak yeter, anber kokulu uzun saçların hayali onun nazarında tıpkı süslü ve ipekten cennet elbisesi gibidir. (Saflığı, temizliği ve güzelliği cihetiyle sevgilinin yüzü cennete eş tutulmuş; uzun saçlar da cennet elbisesi gibi tasavvur edilmiştir. Sevgili, yüce kıymetlerle ölçülmüş, bir tutulmuştur.)

2. Senin uzun saçlarının, malşerinde toplanacak gömüller sayısız. Sen kıyametsin; öyle olduğuna nişan olarak o uzun boyun kâfidir. (Saçın, malşer oluşu can ve gömüllerin yani ona âşık olan sevgililerin orada toplanması, birikmesi dolayısıyladır. Malşer, toplanacak yer demektir. Bu keline şaire kıyameti ve dolayısıyla iştkak sanatı yapıldığı için kâmet'i yani boy'u hatırlatıyor. Kıyamet, dirilip ayağa kalkma olduğu için kâmet "boy" ile yakınlığı vardır. "Sen kıyametsin" denmesi ve örnek olarak da "uzun boyun" gösterilmesi, sevgilinin boyunun salınışın, salına salına yürüyüşünün âşıkları arasında kıyamet denecek derecede karışıklık çıkarması cihetiyledir. Nitekim kıyametin bir başka manası da büyük sıkıntı, bela ve gürültü demektir.)

3. Fiy gönül! Gam ve keder çölünde yabancılarıdan ayrı bulun; Zira Mecnûn'un sırrına perdedâr olmak için sahranın eteği kâfidir. (Beyitte L.cylâ ile Mecnûn lükâyesine telmihte bulunuluyor. Mecnûn'un aşk yüzünden çöllere düştüğü malûmudur. Bu yüzden onun sırrına başkaları değil ancak sahranın, çölün eteği yakındır. Perdedâr, büyük bir kimsenin kapısında bekleyen ve içeriye girmek isteyenlere perdeyi açan kişi yani perdecî demektir. Perdecî sırlara vâkıf kişidir. Dışardakiler içerde görüşülenleri bilmez. Bunun gibi Mecnûn'un gamı denilen çölde çektiklerini de çölden gelip geçenler bilmez. Bunu bilen ancak çölün etegidir.)

4. Gönül Yâkub'u onun Yusuf güzelliğini anmazsa buna şaşılır mı? Can göğünde mîrâc etmek için İsa yeter. (Gönül) Yakub Peygambere, güzellik de Yusuf Peygambere benzetilmiştir. Başka bir ifadeyle ilk mısra, "gönül denen Yâkub" ve "güzellik denen Yusuf" tarzında anlaşırsa beytin izabı kolaylaşır. Yakub, Yusuf'un babasıdır. Kardeşleri tarafından kuyuya atılmasından sonra öldü diye haber verilmesine rağmen Yakub, büyük sevgi duyduğu Yusuf'u, hiçbir zaman unutmamış onu daima aramış ve anmıştı. Bu yüzden burada gönül Yakub Peygamber'e benzetilmiştir. İkinci mısradaki İsa, şairin sevdiği bir kişidir. Sanatkâr, "gönülün onun güzelliğini anmazsa bunda şaşılacak bir şey yok. Zira benin can göğünde yükselen İsa'nın mîracı var. O bana kâfidir." İslam manâna göre, İsa Peygamber göğe yükselmiş olduğu için burada tevriye yoluyla hem İsa Peygamber, hem de şairin menûdûbu kastedilmiştir. Yusuf'un güzelliği ikinci planda gösterilmekle mübalağa edilmiştir.)

5. Güneşle ay Ahmed'in âhından tutuşup yansa, felek buna önem vermez. Çünkü şiir letimin yazısı mâvî gökkubbeye naksolmak için kâfidir. (Şairin şiirleri o kadar güzeldir ki, gökkubbede yanan güneş ve ay'ın yerini tutacak derecede üstün birer nakıştır. Şair kendi şiir sanatını methediyor.)

(25)

Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Bâlâ-yı dost mı göinen yâ belâ mıdır
Ya'ni ki Sidre ana göre Müntehâ mıdır
- 2 Düşmüş yüzine zülf-i perişân ü bi-karâr
Yâ Rab kim ol da hencöleyin mübtelâ mıdır
- 3 Niçün inân-keşidesin ey yâr bilmezem
Nâz ü kirîşme ni garazın yâ celâ mıdır
- 4 Akla ne şerh idem gam-ı zülfün rumûzunu
Bigâne mahrem-i suhan-ı âşinâ mıdır
- 5 Gönlüm yolunda ok gibi tođru sözinde dost
Yâ kaşı gibi toğru değüldür revâ mıdır
- 6 Sevdâ-yı zülfü gönlümü sultân-ı vakt ider
Yârun hayâl-ı turrası zıll-i hümnâ mıdır
- 7 Çün gün yüzüne ahsen-i takvim dikli Hak
Ahmed severse ahseni yâ Rab hatâ mıdır

(25)

1. Görünen, dostun "sevgilinin" boyu mu yoksa belâ mıdır? O boyu nispetle Sidre denilen yüksek makamı "mevki" müntehâ mıdır? (Şair, sevgilinin boyunu Arş'ın sağ yanında bulunan ve hudud ağacı da denilen Sidre ile karşılaştırıyor. Ashnda Sidretü'l-müntehâ'yı kastediyor ki en uçtaki ağaç demektir. Burası manevi yüksekliği gösterir. Buradan ileriye hiçbir mahluk geçemez. Cebrail'in bile gidebileceği son uç (müntehâ) bu noktadır. Nütkim Kur'an'da Necm suresinin 13-18. ayetlerinde Hz. Peygamber'in Mi'râc'ta Cebrâil'i burada gördüğü bildirilir. Şair boyun uzunluğunu anlatmak için manevi yüksekliklerin en ucu olan Sidre makamını gözünün önüne getiriyor ve bu makam boyu nispetle son uç mudur diye sorarken âdeta daha da ileriye düşünüyor. Yani daha ileri bir makam olsa boyu da ona da kıyas etmekte beis görmeyecek. Sidre ve müntehâ aynı mısırda sanatlı bir şekilde kullanılarak Sidretü'l-müntehâ terkibi de böylelikle söylenilmiş oluyor.)

2. Sevgilinin saçları dağınık ve kararsız bir halde yüzüne düşmüş "kıvranıyor"; acaba o da benim gibi "bir aşk belasına uğramış" âşık mıdır? (Şair, saçların dağınık vasfından istifadeyle, onların yüzün üstüne düşmesini göya yüze âşk oluşu şeklinde tefsir ediyor ve kendisi yerine koyuyor.)

3. Ey sevgili niçin "atın" dizgini çekmişsin "düşüncelisin" bilmiyorum; acaba mak-sadın naz mı azarlama mı yoksa cela mı?

4. Uzun saçlarından çektiğim gamın anlaşılması zor ve gizli sözlerini, nüktelerini ak-la nasıl açıklayayım; nasıl izah edeyim. Yabancı olan künse aşınaların, tanıdıkların sö-züne mahrem olabilir mi? (Şair, bigâne sözü ile aklı kastediyor.)

5. Gönlüm onun "sevgilinin" yolunda "ona inanmakta" ok gibi doğru, fakat sevgili sözünde, yaya benzeyen kaşı gibi doğru değildir; bu reva mıdır; böyle yapması doğru mudur?

6. Sevgilinin saçları sevdası, gönlünü vaktin sultanı haline getiriyor; acaba turrasının hayali Hüma kuşunun gölgesi midir? (Turra, alnın üstüne dökülen saç. Hüma da devlet kuşudur. İnanca göre gölgesi kının başına düşerse o kişi devlet, ikbâl ve saadete ulaşmış. Şair, sevgilisinin sevdasında olmanın âşığa sultan olmak gibi, turrasını düşünme-nin de Hüma kuşunun gölgesi gibi geldiğini söylemek istiyor.)

7. Allah "sevgilinin" güneş gibi parlak yüzünün vasfında "Ahsen-i takvîm" demiş-tir; o halde ey Allah'ım! Ahmed de ahseni severse acaba hata mı etmiş olur? (Divan Edebiyatı şairleri, daima en iyiyi, en güzel düşündükleri veya sevgiliyi en ideal varlık-lara benzettikleri için burada da görüldüğü gibi güzel "hasen" yerine, ahsen'i "en güzel" kullanıyorsa da beyitte bu kelimayı kullanmasının esas sebebi, birinci mısradaki Ahsen'i takvîm terkibidir. Ahsen-i takvîm "en güzel şekilde, kıvamda" demek olup Kur'an'ın Tin suresinin 4. âyetinde geçmekte ve insanın en mükemmel şekilde yaratıldığı bildiril-mektedir. Şair bu âyetten iktibâs-ı nakıs yapıyor.)

(26)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Bu leb-i mey-gündan özge ne şarâb-ı nâb olur
Ol ruh-ı gül-gûna benzer ne gül-i sır-âb olur
- 2 Şol kadar asıldı diller gûşe-i ebrûna kim
Dir görenler bu nice kandîli çok mihrâb olur
- 3 Dem geldi şevk-i ruhun hâlet bağışlar âşîka
K'ayağı toprağı ser-iâ-ser gül-i sır-âb olur
- 4 Sohbetinden atdı gönlüm sırcasın ol seng-dil
Bir sınık sâğar gibi kim bezmden pertâb olur
- 5 Ey sabâ benden yüzün sür ol yuca der-gâha kim
Ayağı toprağı nur-ı dîde-i ahibâb olur
- 6 Kâ'be-i kûyun hayâfinde bu çeşm-i lâ'l bâr
Beyt-i Ma'mûr üstüne yâkûtdau mîzâb olur
- 7 Mevc-i eşkinden hem inler âşîkun hem çarh urur
Bir nazar seyr it am gör kim ne hoş dîlâb olur
- 8 **Ahmed**'â gerçi sebebsüz yâr ele girmez velî
Meyl-i ma'sûk olıcak âlem kamu esbâb olur

(26)

1. Ne bu şarap renkli dudaktan başka hâlis şarap olur; ne de o gül renkli yanağa benzeyen ter ü taze bir gül bulunur. (Dudak şaraba, yanak güle benzetilmekle kalmamış; ayrıca mübâlağa sanatıyla dudak şarabın hâlisine, yanak da gülün en tazesine benzetilmiştir.)

2. Ey sevgili! Gönüller kaşının köşesine o kadar çok asıldı ki, görenler bu ne kadar kandili çok bir mihrap diyorlar. (Kaşın mihrâba benzetilmesi yüzünden kandille münasebet kurularak âşıkların, sevgilinin kaşına tutkun oldukları ve dolayısıyla oraya asıldıkları düşünülmüştür.)

3. Ey sevgili! Zaman gelir yanağının parlaklığı âşığa öyle bir hal bağışlar ki ayağının toprağından baştan başa taptaze güller hasıl olur. (Şevk kelimesi arzu, ıstık, parlaklık ve hasret anlamlarına geldiği için mısraa bunlara göre mana vermek de mümkündür.)

4. O taş yürekli güzel, gönülümün sırcasını sohbetinden, meclisten atılan kırık bir kadeh gibi aldı. (Gönül, sırcaya, sevgili de taş gönüllü bir güzele benzetilmiştir.)

5. Ey sabâ! Benim adına git de o sevgilinin yüce dergâhına yüzünü sür, zira onun ayağının toprağı dostların gözlerinin nurudur. (İkinci mısraı "dostların gözlerine nur verir" şeklinde anlamak da mümkündür. Sabâ, bahar mevsiminde gün doğusundan esen lâlîf sabah rüzgârının adıdır.)

6. "Ey sevgili! Senin sokağının Ka'be'sinin hayaliyle la'l yağdıran bu gözlerim, gökteki Beyt-i Ma'mûr'a yâkuttan bir oluk olur. (Ka'be-i kuy'u "Ka'be gibi olan sokak" şeklinde de çevirmek mümkündür. La'l, Beda'şân'da çıkan kızıl süs taşıdır. Beyt-i Ma'mûr, Ka'be'dir. İnanca göre Kabe ilk önce Hz. Âdem tarafından yapılmış Tufan'da göğe çekilmiş sonra Hz. İbrahim tarafından bina edilmiştir. Göz, Ka'be'nin altından olan oluşu durumunda olmakla birlikte burada kırmızı renkli yâkût olarak vasıflandırılıyor. Kısaca şair, sevgilinin Ka'be'ye benzeyen sokağı için çektiği hasreti anlatıyor ve gözüm o kadar göz yaşı döküyor ki Ka'be gibi kudsî bir yere oluk olsa yeridir diyor. Gözün oluk oluşu, oluşa benzetilmesi her ikisinin de su akıtması yüzündedir.)

7. Ey sevgili! Senin âşığın, göz yaşlarının dalgasıyla beni ıler; hem de çark gibi döner. Ona bir bak da gör ki ne hoş bir dolaptır. (Şair, âşığın dönerek ağlayışını su dola-bına benzetiyor.)

8. Ey Ahmed! Her ne kadar sebep olmayınca sevgili ele girmez ama sevgili, meyl edecek olursa âlem baştan başa sebepten ibaret olur.

(27)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Her kaçan kim defter-i işkunda divân bağlanur
Nâm-ı dil-ber nâme-i hüsninde unvân bağlanur
- 2 Hokka-i lâ'lün ne rîv eyler aceb cân kaşdına
K'ana itdükçe nazar bu çeşm-i giryân bağlanur
- 3 Çün tulû itdi kaşun ayı rakibi eyle bend
Lâ-cerem görinse mâh-ı rûze şeytân bağlanur
- 4 Çün-i zülfün göricek bâzâr-ı misk olur kesâd
Gerd-i râhun anıcak râh-ı Safâhân bağlanur
- 5 Cân ferahdan raks urur dil guşşadan bîdur güşâd
Çün bizi öldürmeğe şemşîr-i bürrân bağlanur
- 6 Hey ne ferri var cemâlün bağlanur
Deste deste sümbülün yâdına reyhân bağının kim ravzada
- 7 Her kaçan kim **Ahmed** ider medhüne ieth-i kelâm
Nûtk-ı Husrev tutulur enfâs-ı Selmân bağlanur

1. Her ne zaman senin ask defterinde divân bağlansa dilberin adı, o güzellik mekânına ünvan olur. (Beyti geniş bir şekilde söyle çevirmek daha uygun olur: Ey sevgili! Ne zaman ki sana duyulan aşkı anlatan defter, şiir divanı şeklinde düzenlenirse sevgilinin adı "yani sen" deftere yani divâna ünvan ve başlık olur.)

2. La'l'i andıran dudaklarının hokkası cana kâsd ettiği için ne türlü hileler yapıyor ki ona baktığı zaman ağlayan göz bile bağlanıyor. (Hokka-i la'l, la'l hokka anlamına gelirse de hakikatde benzerlik cihetiyle dudak anlamındadır. Bu yüzden onu dudakların hokkası şeklinde çevirmeyi uygun bulduk. Sevgilinin dudaklarının aşışın canına kâsd etmesi, aşışın dudağı görmek için döktüğü göz yaşıyla alâkâbdır. Yani aşışın dudağı görmek için gözyaşı dökmesi, sevgili tarafından ona yapılan bir merhametsizlik olarak düşünülüyor ve bu merhametsizlik cana kâsd şeklinde ifade ediliyor.)

3. Ey sevgili! Kaşının hilâli doğduğu için gel, rakibi bağla; zira oruç ayı görününce şeytan bağlanır. (İkinci mısradaki oruç ayı sözlerinden dolayı birinci mısradaki ay sözünü hilâl şeklinde çevirmeyi uygun bulduk. Çünkü oruç, yani ramazan ayı, hilâlin görünmesiyle ilân edilir. Edebiyatımızda kaş, şekil itibarıyla eğri olduğundan hilâle benzetilmiştir. Rakip aşışın sevgiliyle buluşmasına veya sevgilinin bulunduğu sokağa, mahalleye girmesine mâni olan kötü düşünceli kişidir o, bu yüzden şeytana benzetilmiştir. Şeytanın bağlanmasından maksat: rakibin âşık hakkında sevgiliye kötü şeyler söylenmesine mâni olmak içindir. İkinci mısra, birinciye bir çeşit misâl gibidir. Şair, burada irad-ı mesel sanatı göstererek "nitekim ramazan ayı gelince şeytan bağlanır. Kötülük yapamaz" demek istiyor. Dikkat edilirse "kaşın ayı", "mah-ı rûze" ile; "rakip" de "şeytan" ile karşılıklı kullanılmıştır.)

4. Misk pazarı senin uzun saçlarının bükümlemleri görünce kesada uğrar; yolunun tozu andacak olsa İshâh yolu kapanır. (Birinci mısra "uzun saçların bükümlemleri görülünce" şeklinde de çevrilebilir. Burada koku ve renk itibarıyla miske benzeyen saçın, ondan üstün olduğu anlatılıyor. İkinci mısradaki İshâh sözünü orada çıkan sürme kâsd edilmiştir. En iyi sürme bu şekilde çıkmakla birlikte sevgilinin ayağının tozu İshâh sürmesinden üstün tutulmaktadır. Bağlanmak tîfi ile "sevgilinin ayağının tozu varken İshâh şehrinin yolu kapanır, oraya gitmeye lüzûm yoktur" demek isteniyor. Sürme, göz ilacı ve sürme olarak kullanılmaktadır. Beyitte mübâlağa sanatı vardır.)

5. Sevgili bizi öldürmek için keskin kılıç kuşanınca, can, sevincinden oynar; gönül de kederden kurtulur. (Aşışın ölüne sevinmesi onu zevk ile kabul etmesinden dolayıdır. Ona göre, sultan olan sevgilinin emrine, davetine uyulması tabiidir.)

6. Ey sevgili! Senin cemâlinin bağının ve şöhreti var ki sümbül gibi olan saçların yad edince bahçede deste deste fesleğence bağlanır. (Cemâl, yüz güzelliğidir, burada bahçeye benzetilmiştir. Fer'in parlaklık, aydınlık, süs, nüfuz ve iktidar gibi manaları varsa da burada bahçenin üstünlüğü anlatıldığından bu kelimeyi şöhret sözüyle ifade etmeyi daha uygun bulduk. Sümbül saçın mazmunudur. Kıvrım kıvrım olan saç kokusu ve şekli itibarıyla sümbüle ve reyhân denilen fesleğene benzetilir. Fesleğen deste deste veya öbek öbek bulunduğu için şirde deste kelimesi kullanılmıştır. Her iki çiçek saç benzetilmekle beraber sümbülün daha üstün tutulduğu görülüyor. Beyitte tenâsüp sanatı yapılmıştır.)

7. Ahmed, ne zaman seni medh etmeye başlasa, Husrev'in sözü, netku tutulur; Selâmân'ın da nefesi bağlanır, söz söyleyemez hale gelir. (Husrev, Hindistan'da Doğan Türk asıllı Emir Husrevî Dihlevî (1253-1325), Selman ise İranlı Selman-ı Sâvecî'dir. (1300-1376) Her iki şair de medhiye söylemekte şöhrat sahibidir. Ahmed Paşa sevgilisini medh ederken kendisini de medh etmiş oluyor ve mübâlağa yapıyor.)

(28)

Fa'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Lâleyi pür-hûn iden gül-gün yanağın rengidür
Nergisi bi-hâb iden câzû gözün nûrengidür
- 2 Ay yüzün âyinesinde görinen müşgîn gubâr
Hatt-ı jengâri midür yâ dâd-ı âhım jengidür
- 3 Hüseyî bağ-ı İrem mi zülfün ey unûb-leb
Yâ aşılınmış Şâmda miskinî ineb âvengidür
- 4 Düşdi zülfünden kara yaşlu benefse lâ-cerem
Bisteri hâk-i siyeh bâlîni sahrâ sengidür
- 5 Çîn nigâristânını nakş-ı ruhundur mât iden
Sana nisbet mâh-rûlar sûret-i Erjengidür

1. Ey sevgili! lâlceyi kanlar içinde bırakan senin o gül renkli yanağının rengidir. Nergis çiçeğini uykusuz bırakan da cadı gibi sihir yapan o gözlerinin efsunu yani büyüdür. (Lale, renginin kırmızılığı dolayısıyla kanlar içinde kalmış gibi düşünülüyor. Buna sebep olarak da sevgilinin gül renkli yanağı gösterilmektedir. Şair, lâlenin sevgilinin gül renkli yanağına hased ettiği için kantarla bulandığını söylerken sevgilisini medh ediyor. Nergis, görünüş itibarıyla açık duran, bakan bir göze benzetilir. Göya böyle oluşuna sihir yapan sevgilinin gözleri sebep olmuş gibi gösterildiği için nergis uykusuz kalmış gibi düşünülüyor. Bu ikinci mısırda da şair, nergisin, sevgilinin gözlerini hayran kaldırdığını belirterek medh ediyor. Beyitte teşbih ve tıbak sanatı yanında ayrıca, yanak, lâlenin kan rengine bulanmasına: göz de nergisin uykusuz kalmasına sebep olduğu için hüsn-i ta'lîl sanatı yapılmıştır.)

2. Ay gibi parlak olan yüzünün aynasında görünen ve miski andıran tozun, yani ayva tüylerin bakır pasına benzeyen bir yazı mıdır? Yoksa âh ederken yanışlarımdan hasil olan dumanın ismi midir? (Misk gibi tozdan, maksat ayva tüyleridir. Ayrıca tüyleri görülmesi zor olduğu için gubar denen çok ince bir yazıya da benzetilir. Burada ona da telmih varsa da şair, "bu misk gibi görünen tozların yani ayva tüylerin bakır pası renkli bir yazı mıdır?" demek istiyor. Ayva tüylerinin miske benzetilmesi de dağılmış, parçalanmış toz hâline gelmiş miski andırmasından ve renginden dolaydır. Sanatkar, pek sanatsal bir şekilde ayva tüylerinin üç vasfını "misk gibi toz", "bakır pası renkli bir yazı" ve "âhin dumanının ismi" ifade ve benzetmelerle anlatıyor. Ayva tüylerinin pası benzetilmesi yüzün aynaya benzetilmesiyle alakalıdır.)

3. Ey Ümâh dudaklı sevgili! Saçların İrem Bağı'ndan bir salkım mı yoksa Şam'da asılmış misk renkli ve kokulu üzüm heveniği mi? (Ümâh, bir çeşit küçük meyve, İrem Bağı, Yemen'de Âd kavmi zamanında Şeddad adlı hükümdarın cemete benzetilerek yapıldığı bir bahçenin adıdır. Bir rivayete göre Şam'da bulunduğu söylenir Sevgilinin uzun saçları, şekil ve renk itibarıyla aslı, misk renkli ve kokulu üzüm salkımına benzetilmiştir. Şair, *hizimüyle meşhur olan Şam'dan bahsederken* bu kelimenin akşam anlamından da istifade ediyor. Zira edebiyatta saç siyah olması cihetiyle akşama yani Şam'a da benzetilir, bu kelime burada teviyeli kullanılmıştır. Ayrıca, hûşe, bağ, ümâh, ineb, âveng kelimeleri *tenasüp sanatına* zengin bir misal olacak şekilde kullanılmıştır.)

4. Menekşe çiçeği şüphesiz ki senin saçından dolayı kara yaşlara bürünmüştür: bak-sana! Yatağı kara toprak yastığı da kıldaki taş olmuş. (Menekşenin rengi koyudur, bittiği yer ise duvar kenarları ve taşlık yollar olarak tasavvur edilmiştir. Şair bu görüşün ışığında kalarak güzel bir beyit yazıyor ve bu yüzden kara toprak ve toz sözlerini kullanıyor. Ayrıca saç kokusu itibarıyla menekşeye benzetilir. Koyu rengi dolayısıyla kara yaş ifadesi kullanırken yasna sebep olarak saç gösterildiği için hüsn-i ta'lîl sanatı yapılıyor. Menekşenin başı öne eğiktir, boynu büküktür. Düşü filinin bu durumla da ilgisi vardır.)

5. Ey güzel, yanağının nakşı, Çin niğaristanını mat etti. Ay yüzlü güzeller sana nispetle Erişeng'deki resimler gibi kalır. (Nakş henü süs, hem de burada olduğu gibi resim gibi güzel olan yanaklarını yani yüzün güzelliği anlamlarını taşımaktadır. Niğaristan resimlerle süslü yer demektir. Çin, orada resim ve süslemenin çok iferi olması yüzünden kullanılmıştır. Şair, burada güzelleri resim gibi olan Çin ülkesi demek istemiştir. Erişeng, İran mitolojisine göre Mâni adlı ressamın güzel minyatürlerle süslediği mecnunlarının adıdır.)

- 6 Sâkiyâ tur lâle-veş lâ-lin kadeh sun kim mûdâm
Aks-i goncandan meyün rengi kızıl gül rengidür
- 7 Güş-mâl itdüren eflâke beni tanbûr-vâr
Perdelerden taşra her dem nâlemün âhengidür
- 8 Lâ'l-i nûşûn şehdini şerh itse **Ahmed** bir gören
Bu ne tûlûdür ki şûîn sözi şekker tengidür

6. Ey şarap sunucu güzel! Bize lâl gibi olan lâl renkli kadeh sun. Zîrâ şarap, daima gonca gibi olan dudağının aksinden dolayı kızıl gül rengine dönmüştür. (Lâl, kırmızı renkli süs taşıdır, goncaya benzetilen dudak da, şarabın kırmızı renkli olmasına sebep olarak gösterilmekle hitsn-i lâl'î sanatı yapılmıştır. Birinci mısradaki lafe gibi sözü ile kadehin şekline işaret vardır. Gonca sözü ise gonca gibi küçük dudak için kullanılmıştır. Yani gonca, dudağın mazmunudur.)

7. Feleklerle tanbur gibi benim kulağımı çektiren şey, *millîlerin ahenğinin perdeler* dışına çıkmasıdır. (Felek sözü ile hem gökyüzü, hem insanlar kastedilmiştir. Şair, tanbur çalan kişinin onun sesinin perdesini ayarlatırken nasıl kulağa benzeyen düğmesini sağa sola bükerse, felekler yani insanlar da haykırışlarının ahenğinin fazlalığından benim kulağımı böylece çekerler demek istiyor. Beyitte musiki terimleri kullanılmıştır. Haykırış âhenğinin kulak bükmeye sebep olması dolayısıyla de hüsn-i ta'lîl sanatı vardır.)

8. Ahmed senin la ile benzeyen tatlı dudağının balını açıklamaya kalksa, bunu gören "bu nasıl bir duda kuşudur ki tatlı sözleri bir şeker dengidi" der. (Tûti-dudu-veya papağan, konuşan bir kuş olduğu için dudakla beraber zikredilmiştir. Beyit, dudağın vasıfları olan "la", nûş, şehd, tûti, şîrin ve şeker" kelimeleri ile doludur.)

(29)

Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + - +

- 1 Hikmetde ağızı muhtil-i kavl-i hakîmdür
Kim mantıkında nokta-i vehmî dü-nîmdür
- 2 Nice misâl göstere âyine-i felek
Ol nev-arûs-ı hüsne ki misli adîmdür
- 3 Mushafda kadd ü zülf ü dehânun mu gördi kim
Dil tıfıl okuduğı elif-lâm mimdür
- 4 Üftâde yaşlarum ki nazardan düşüpdürür
Merdümlük it esirge ki bir kaç yetîmdür
- 5 Lûtfi zülâli katresidür kevser-i behîşt
Kahrı şîrân şemmesi nâr-ı cahîmdür
- 6 Dil mülkin açdı kal'a-i dîn oldı kirpügün
Şükrâne al bu fetha ki resm-i kadîmdür
- 7 İşkum cerîmedür diyu incinme **Ahmed'**â
K'ol Şâh-ı cürm-püş bilürsin kerîmdür

(29)

1. Sevgilinin ağzı, felsefe ilminde feylesofun sözünü iptal etmektedir; çünkü konuşurken nokta-i vehmi iki parça olur. (Şairler, ağzın küçük olması makbul olduğundan mübalağa yoluyla ona bazen nokta-i vehm'e, yani var olduğu farzedilen, vehmedilen noktaya benzetirler ki bu cüz'-i lâyeteezza denen atomdur. Eskiden, bölünmesinin mümkün olmadığı kabul edildiği için bu adla adlandırılmış ve küçüklüğün son haddi sayılmıştır. Şair, burada sevgilinin ağzının daha doğrusu dudaklarının iki tane oluşunu gözönünde bulundurarak, nokta halinde düşünülen ağzın konuşma esnasında ikiye ayrılması- nı, feylesofun sözünü iptal ettiği şeklinde düşünüyor. Hikmet, hakim, mantık, ağız ve kavl gibi sözlerle tenâsüp sanatı gösterilmiştir.)

2. Feleğin aynası, güzelliğin yeni gelinine nasıl misal gösterilebilir ki; onun misli, benzeri yoktur. (Felek, dönen gökkubbe, yani bu dünya anlamına getir, Âyine-i felek ise güneş yerinde kullanılmıştır.)

3. Ey sevgili! Gönül çocuğu, Mushaf'ta senin boyunu, uzun saçlarını ve ağzını mı gördü ki gelip, lām ve mīm harflerini okuyup durmaktadır. (Güzellik ilahi bir kaynağa dayandırıldığı için şairler de sevgilinin güzelliğini Mushaf'a, yani Kur'an'a benzetmek- te bir beis görmeyiz ve bu yüzden boy, saç ve ağız gibi güzellik unsurlarına aynı gözle bakarlardı. Ayrıca, bunları şekil bakımından Arap alfabesindeki bazı harflere benzetirler. Burada görüldüğü gibi boy elif'e; saç lām'a; ağız da mīm harfine teşbih edilmiştir. Bu görüşün ışığı altında şair gönül denilen veya gönle benzetilen çocuğun gıyâ Mushaf'ta sevgilinin boy, saç ve ağzını gördüğü için devamlı surette bu harfleri okuyup durduğunu ileri sürmekte ve bu sebeple de hüsn-i ta'lil san'atı yapmaktadır. Bundan başka, birbiri ardınca gelen bu harfler bize Kur'an'ın ikinci suresi olan Bakara'nın ilk âyetini hatırlatmaktadır. Bunlar Kur'an'a mahsus remizlerdir, işaretlerdir. Bunun dışında, kad, zülf, dehşet ile elif, lām ve mīm arasında leffü neşr-i müretteb san'atı da olduğunu söyleyelim.)

4. Gözünden düşen, dökülen yaşlarına karşı insanlık et, onları esirge; zira her biri bir öksüzdür. (Gözyaşının öksüze benzetilmesi, asıl yeri olan gözden uzak düşmesinden dolayıdır.)

5. Cennetdeki Kevser nehri, o sevgilinin lütfunun serin, latif suyunun katresidir; cehennem ateşi de kahrının kıvılcımından bir parçadır. (Kevser, mahşerde iman edenlere dağıtması için Hz. Peygamber'e verilen latif su oluğu, Kur'an'ın 108. suresinin de adıdır.)

6. Ey sevgili! Kırpığın gönül mülkünü açtı, ele geçirdi ve din kalesi oldu; bu açılışı bir iyilik bilme nişânesi olarak kabul et, çünkü bu eski bir usuldür. (Kırpık, ok, kılıç, mızrak ve asker safına benzetildiği için ülkeler açıcı yani alıcı bir vasfa sahip bulunmaktadır. Burada din kalesi olarak görülmektedir. Yüzün Mushaf'a imana ve Kâ'be'ye teşbihini düşünürsek, kırpıkları de bunları koruyan din kalesi olarak kabul edebiliriz. Beyte şu tevcihi de yapabiliriz: Şair, sevgilinin oka benzeyen kırpıklarının kendi gönlünü de- lip yaraladığını, yani bu şekilde gönlünün feth edildiğini, ele geçirildiğini daha doğrusu yaralanmasının, sevgilisini hatırlamasına vesile olacağını, gönlün Kâ'be'ye benzetilmesi kethiyle de kırpıkların gönül Kâ'be'sine, din kalesi olacağını söylüyor.)

7. Ey Ahmed! "aşkım bir suçtur" diye incimme; zira bilirsin ki suçları örten o Şâh ılu ve şerefli'dir. (Cürüpûs ve Kerim, Tanrı'nın sıfatlarından olduğuna göre. Şâh keli- mesi Tanrı yerine kullanılmıştır.)

(30)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. Nola olursa gönül zülf ü zenahdâna heves
Tifl olan çün ki olur top ile çevgâna heves
2. Bulsa Hızır ile Skender dıdağın şerbetini
Eylemezlerdi dahi Çeşme-i Hayvâna heves
3. Dıdüm ol çâh-ı zenahdâna heves düşdi gönül
Didi divânedür ol kim ide zindâna heves
4. Gamzesi okuna efsûn mı okur gözleri kim
Olur ol zahını gören tır ile peykâna heves
5. Ben umardum ki hevân odına yanam yalnız
Hep bile yakdı cihân hâlkun oda yana heves
6. Çeşm-i hûn-rîzî câdü-yi -yi siyeh - dildür kim
Kanmadı kanum içüp kıldı yine kana heves
7. Gözlerüm gamzen okun da'vet ider hânesine
Kerem ehliidür iderse nola mihmâna heves
8. **Ahmed**'ün sözleri sevdasına düşdi kalemüm
Nola tûtüdür iderse şekeristâna heves

(30)

1. Gönül, o uzun saçlarla çene çukuruna heves ederse bunda şaşılacak ne var? Çocuk top ile çevgana heves etincez mi? (Birinci mısradaki gönül saçlar ve çene çukuru ikinci mısra sırasıyla çocuk, çevgan ve top olarak düşünülüyor. Yalnız top ile çevganın sırası yanlış olduğundan beyitte gayr-ı müretteb leff ü neşr sanatı vardır diyoruz. Ayrıca ikinci mısra, birinciye nazaran irâd-ı mesel sanatı hükmündedir. Beyitte gönül çocuğa; saçlar, göy u çevgan adlı oyundaki topu çelmeye mahsus çevgan denilen değneğe, çene çukuru da bu oyundaki topa benzetilmiştir. Âşık kendi gönlünü çocuk telakki etmekle de teşbih sanatı gösteriyor.)

2. Hızır ile İskender, senin dudağının şerbetini bulsalarlı, Âb-ı hayat çeşmesine heves etmezlerdi. (İnanişâ göre Hızır Peygamberle İskender, Âb-ı hayatı aramaya çıkmışlar. İskender yolunu kaybetmiş; fakat Hızır Âb-ı hayatı bularak içmiş ve ölmeliğe ermiştir. Divan şiirinde de sevgilinin dudağı Âb-ı hayat yanında ayrıca şerbete benzetilir. Şair, sevgilinin dudağının güzelliğini medh ediyor. Beyitte medih dışında tenasüp sanatı vardır.)

3. Gönlüm, o çene çukuruna heveslendi dedim; zindana heves eden delidir diye cevap verdi. (Gönlün çene çukuruna düşmesi âşıkın sevgiliye tutulması manasına gelir.)

4. O sevgilinin süzgün bakışının attığı oka, gözleri afsun nu okuyor, büyü mü yapıyor ki açtığı yarayı gören, oka ve ucundaki sivri demire heves ediyor. (Sevgili o derece güzel ki sayısız kişiler, değil onun kendisine; bakışının okuna bile heves etmektedirler.)

5. Ben senin aşkının ateşine tek başıma yanmayı umuyordum; o ateşe yanısa heves bütün cihan halkını birden yaktı.

6. Sevgilinin kan döken o gözü ne kalbi kara bir büyüçümüş kanımı içmeye "kanımı içtiği halde" kanmadı da yine kanıma "kanımı içmeye" hevesleniyor.

7. Gözlerim senin süzgün bakışının okunu evine davet ediyor; lütuf sahibi olduğu için misafire heves ederse ne olur? (Gözler, kerem yani lütuf sahibi olduğu için sevgilinin bakış oklarına hedef olmayı onları misafir gibi karşılamayı kabul ediyor. Gözlerin lütuf sahibi olması sevgiliden gelecek bakış oklarına heves etmesine sebep gösterildiği için beyitte hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

8. Kalemim, Ahmed'in sözlerinin sevdasına düştü, o bir dudu kuşudur; şeker bulunan yere heves ederse çok mu? (Şair, şiirlerinin güzelliğini medh ediyor ve kaleminin, bunların güzelliğine kapıldığını, yani şiirlerini bu yüzden yazdığını ileri sürüyor. İkinci mısra irad-ı mesel hükmündedir. Zira şair fikrini bu ikinci mısra ile açıklamaktadır. Çünkü dudu kuşu denilen papağan şekeri çok sever.)

(31)

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

-- + - / -- + - / -- + - / -- + -

1. Bir dil mi kalmışdur bu tîr-i gamzeden kan olmamış
Bir cân mı vardır ol kemân ebrûya kurbân olunamış
2. Şol ömr kim sensüz geçer ol 'ömr zâyî' 'ömr imiş
Bir cân ki anun cânânı yok ol cân dahi cân olmamış
3. Ne fitnedür ya Rab bu kim bir dil-berün her gamzesi
Bir demde bin cân almasa dirler bu fettân olmamış
4. Zülfin gidermiş ol sanem kâfirliğin komaz henüz
Zünnârını kesmiş velî dahi müselmân olmamış
5. Şehründe la'lün şevkine şol denlü kan ağlamışam
Kim bir der ü divar yok yakut u mercân olmamış
6. Anup çerag-ı hüsnünü pervâne gönlüm şein-'var
Meclis mi var kim germ olup süzân-u giryân olmamış
7. Mecmu-i diller mecma'ı zülfündür anı gözse bâd
Cem'iyet-i hâtır m' olur andan perişân olmamış
8. Gülден kohun alup seher ah itse **Ahmed** derd ile
Bûlbûl bulunmaz bağda kim bağı biryân olmamış

(31)

1. Bu gamzenin okundan kan olmamış bir gönül mü kalmıştır? O keman kaşıyla kurban olmamış bir can mı vardır. (Gamize göz ucuyla ve hisimla bakmak demektir. Oka benzetildiğinden âşkı yaralar. Kaş da yaya benzetildiği için ortaya bir ok-yay imajı çıkıyor.)

2. Ey sevgili! Sensiz geçen o ömür, boşuna geçip gitmiş; sevgilisi olmamış olan can da can olmamış, can değilmiş.

3. Allah'ım! bu nasıl bir fitnedir ki bir dîlberin her gamzesi bir anda bin can almasa onun için bu daha fettan yani fitne koparan olmamış derler. (Sevgilisinin gamzesinin medhi yanında bir ve bin sayılarıyla tezat yapılmıştır.)

4. O tapılası güzel saçlarını giderdiği halde kâfirliğini hâlâ bırakmamış zünnarını da kesmiş ama müslüman olmamış. (Zünnar, keşişlerin bellerine bağladıkları düğümlü siyah kuşaktır. Siyahlığı, uzunluğu ve düğümlü olması cihetiyle şairler, saç bazan zünnara benzetirler. Şair, bir kâfirin zünnarını kesmekle nasıl müslüman olması mümkün değilse, sevgilinin de saçını kesmekle kâfirliği, yani merhametsizliği elden bırakmayacağını söylemek istiyor. Beyitte kâfir ve müsliman kelimeleriyle tezat, kâfir, sanem ve zünnar ile de tenasüp sanatı yapılmıştır.)

Âşık Çelebi'ye göre Ahmed Paşa'nın Fatih'in gazabına uğramasına bu beyit sebep olmuştur. Önsöze bakınız.

5. Ey sevgili! Lâ'l'i andıran dudağının şevkiyle, arzusuyla şehrinde o kadar kan ağladım, kanlı gözyaşları döküm ki yakut ve mercan kesilmedik ne bir kapı ne de bir duvar kaldı. (Şevk, daha önce de geçtiği gibi şiddetli arzu ve hasret anlamındadır. Dudağın lâ'l'e benzetilmesi ve ona ulaşamamanın verdiği üzüntü yüzünden ağlayan âşğın gözyaşları yakut ve mercana dönüşüyor. Lâ'l, rengi dolayısıyla dudağın müşebbehünbilî "kenâ disine benzetilen" oluyor. Dudağ, renk itibarıyla lâ'l, yakut ve mercana benzetilir. Şair, bu renk benzerliğinden istifade ederek kelime oyunu ve tenasüp sanatı yapıyor.)

6. Pervaneyi andıran gönüm, senin mum gibi olan güzelliğinin چراغını andığı sırada heyecana gellip de yanmayan ve ağlamayan meclis mi bırakmıştır. (Divan şîrinde sevgilinin güzelliği mumla, daha doğrusu mumun ateşine "alevine" benzetilir. Ateş mumla birlikte bulunduğuna göre mum ve ateş beraber kullanılıyor. Şair, realiteden hareketle güzel bir imaj yaratıyor ve pervane, nasıl mumun ateşi etrafında döner ve sonunda kendini orada yakarsa, ben de sevgilinin ateşini yani aşkı andığım zaman, toplantıda bulunanlar -diğer âşıklar- heyecana gelerek yapıp ağlamaya başlarlar diyor. Beyitte چراغ, pervane, şem, gerrm, suzan ve giryan kelimeleriyle tenâsüb sanatı yapılmıştır.)

7. Ey güzel! Senin uzun saçların bütün gönüllerin toplandığı yerdir; eğer rüzgâr onu çözecek olsa ondan perişan olmayacak, dağılmayacak gönüller meclisi mi kahr. (Divan edebiyatında âşıkların gönülleri sevgilinin saçlarına asılı olduğu, yani saçların, gönülleri kendine âşık ettiği inancı dolayısıyla saçlar bir meclis, bir toplantı yeri gibi düşünülüyor. Saçın bir vasfı da perişan oluşudur. İkinci mısırda perişan kelimesi sanatlı kullanılmıştır. Ayrıca mecmu, mecmâ, cemiyet kelimeleriyle iştirak sanatı yapılmıştır.)

8. Ey sevgili! Ahmed, sabah vakti gülden senin kokunu alıp da derd ile inleyip ah etse, haykırsa, bahçede bağır yapıp kehap olmamış bülbül kalmaz. (Sevgilinin kokusu gülden kokusuna benzetiliyor ve bu yüzden çağrışım dolayısıyla sevgili hatırlanıyor. Şairin derdi bülbülün derdinden üstün tutuluyor. Bu beyitte tenasüp sanatı vardır.)

(32)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Ol şanem kim Leylî-i zülfin girih-gir eylemiş
Rahım idüp Mecnûnuna tedbîr-i zencîr eylemiş
- 2 Didüm ey dil-ber bu hat yüzünde n'eyler didi kim
Lâciverd ile benefşe bâga talîr eylemiş
- 3 Âh-ı âşıkdan sakınmazdun dirigâ kim hatun
Düddur ki âyîne-i hüsnünde te'sîr eylemiş
- 4 Hâcibün devrinde haddün hat getürmüş kanuma
İki eğri şâhid ile gör ne tezvîr eylemiş
- 5 Hak livâ-yi 'ışkınu subh-i ezelde Ahmed'ün
Mîhr-i hüsnün gibi ey meh âsumân-gir eylemiş

(32)

1. O tapıları güzel, Leylâ gibi olan uzun saçlarını örmüş; Mecnûn'una acıdığı için zincir tedbirinde bulunmuş, yani örülmüş saçlarından bir zincir yapmış. (Beyit, aslında bir Arap hikâyesi olan Leylâ ve Mecnûn'dan istifade edilerek telmih yoluyla yazılmıştır. Şairler, karallığı cihetiyle saç Arapça'dageece demek olan leyl'e benzetirler ve bu münasebetle Leylâ veya Leyli de denen kadın ismiyle cınasoyuyla kelime oyunları yaparlar. Saçlar örülmüş durumdayken bir zincir şeklinde görülür. Zaten örmüş kelimesiyle zincir kastedildiği ikinci mısradan anlaşılıyor. Mısraın bir manası da şudur: "Sevgili Leylâ gibi güzel olan ve sevilen saçlarını örmüş."

İkinci mısırda Mecnûn tevriyeli olarak kullanılmıştır. Asıl manası deli divane ve âşık demektir. Başka bir deyişle Leyla sevgilinin; Mecnun da âşığın sembolüdür. Buna göre, sevgili, Leyla'ya benzeyen ve âşığın düşkün ve deli divane olduğu saç örgüsünü bir zincir haline getirip bu zincirle onu kendine bağlıyor. Ayrıca burada zincir kelimesi deli gibi tasavvur edilen âşık-Mecnûn-için kullanılmıştır. Hikâyeye göre Mecnun, Leyla için deli divane olmuştur. Deli olanlar da zincire vurulduğundan dolayı şair, tedbir kelimesini şuurlu kullanmış oluyor. Beyitte Leyla ve Mecnun'a telmihden başka tevriye ve tenasüp sanatları vardır.)

2. Ey gönülleri kapıp giden güzel! Yüzündeki bu hat "ayva tüyleri" ne yapıyor? diye sordum; bahçede renk "boya" ile menekşe resmi çiziyor cevabını verdi. (İkinci mısırda bahçe, yüz, menekşe de ayva tüyleri yerinde kullanılmıştır. Ayva tüyleri hafif boz renkli olmak itibarıyla lacivert renge ve menekşeye benzetilir. Bunun sebebi yüzün bahçeye benzetilmesidir. Aslında şair, "Ayva tüyleri lacivert renkleriyle menekşe resmini andıran bir görünüşü temsil ediyor," demek istiyor.)

3. Ey sevgili! Sen âşığın ahından sakınmazdın, eyvah! "şindiki" hatın öyle bir dumandır ki güzelliğinin aynasında tesirini göstermiştir. (Âh almak, derde giriftar olmak demektir. Sevgili âşıktan ah aldığı için, yüzünden alın demanını andıran ayva tüyleri hasıl olmuş gibi gösterilmekte ve alın tesirini gösterdiği belirtilmektedir. Güzellik aynasından maksat da yüzdür. Ayva tüyleri yüzde bir kusur gibi gösterilmiştir. Bu duruma ah sebep olduğu için beyitte hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

4. Yanağın, kaşlarının devrinde kanının dökülmesi için yazı getirmiş; iki eğri şahid ile ne yalanlar uydurmuş. (Hâcib, perdecî manasına olup burada kaş yerinde kullanılmıştır. Hat, hem ayva tüyleri hem de yazı anlamlarına gelirse de kan dolayısıyla ferman manasını taşımaktadır. İki eğri şahid yine kaşlar demektir. Şair, ey sevgili! yanağın, kaşların devrinde beni öldürecek ayva tüyleri meydana getirmiş; yüzünde ayva tüyleri çıkmış, ama buna inanma, bu yalandır. Yanak, bu yalanı kaş denen iki yalancı ile uydurmuştur, demek istiyor. Hatın öldürücülüğünden maksat, yazı ve ferman manalarını taşıması, yani ölüm yazısını ihtiva etmesidir.)

5. Ey ay gibi parlak güzel! Allah, Ahmed'in aşkının sancağını, senin güzelliğinin güneşi gibi ezel sabahında göğe kadar yükseltmiştir. (Şair, eskiden beri âşık olduğunu bildiriyor. Ezel, başlangıcı olmayan zaman demektir. Bu kelime ile Tanrının, insanların ruhlarını yarattığı ana da işaret ediyor.)

(33)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - - + -

- 1 Gam degül bî-hâl olursa hüsnün evrâkında hat
Resmdür âriflere nâme yazarlar bî-nokat
- 2 Zülfünün dârında ber-dâr itmeğe dil düzdini
Hâkim-i kudret izâruna virûpdür dest-hat
- 3 Hayr umarsa dil miyânundan mahaldür dil-berâ
Çünkü Peygamber didi hayru'l-umûr olur vasat

(33)

1. Ey sevgili! Kağıt gibi beyaz, parlak olan yüzündeki yazı noktasız olursa bunda üzülecek bir şey yoktur; zira bilgi ve irfan sahibi olanlara noktasız yazı yazılması usuldendir. (Hüsn, güzellik demekse de burada yüz anlamında olup parlak bir kağıda benzetilmiş; üstündeki ayva tüyleri "hat" yazı, benler de nokta olarak düşünülmüştür. Şair, kelimeleri mecazi manalarıyla kullanarak kelime oyunları yapıyor. Bî nokat "noktasız" sözüyle tarihi bir noktaya temas ediyor. İlk zamanlarda Arap alfabesinde nokta yoktu. İkinci halife Osman devrinde bazı yanlış anlamalara sebep olduğu farkedilince nokta kullanılmaya başlandı. Bununla birlikte genellikle, bilhassa şikeste ve ta'lik adı verilen yazı cinslerinde nokta kullanılmıyordu. Bilgin kişiler bunları okumakta zorluk çekmezdi. Şair, hem buna işaret ediyor hem de "ey sevgili! Yüzünde ayva tüylerinden başka bir şey olmasa da ne çıkar, bu esef edilecek bir şey değildir; zira irfan sahibi olanlar senin güzelliğini anırlar" demek istiyor.)

2. Kudret sahibi olan Allah, gönül hırsızını, senin uzun saçlarının darağacına asmak için yanağına el yazısı ile ilan vermiş. (Gönül bir hırsıza benzetilmiştir. Bunun sebebi saça ulaşmak istemesi veya hırsızların gece karanlığında dolışmalarıdır. Kudret sahibi olan Allah'ın senin yanağına el yazısı vermesi, sevgilinin yüzünden hat, yani ayva tüyleri çıkarması demektir. Hırsız gibi düşünülen gönlün, ceza olarak saçların darağına asılmasına, yani saçlara âşk olmasına sebep yüzdeki ayva tüyleridir. Kudret sahibi, bunu ayva tüyleriyle yapıyor. Gönlün bir hırsız olması, nelere tahammül ettiğini gösterir. Beyti, sevgilinin yanağında hat çıkınca âşğın onun saçlarına yönelmiş olduğu şeklinde anlamak lazımdır. Hat, gönlün saça asılmasına sebep gösterildiği için beyitle hüsn-i ta'îl sanatı yapılmıştır.)

3. Ey gönülleri kapıp götüren güzel! Gönül senin "ince" belinden hayır umarsa yerindedir. Çünkü Hz. Peygamber, "İşlerin hayırlısı ortasıdır." buyurmuştur. (Şair, Farsça orta ve bel anlamına gelen "miyân" ile Arapça orta anlamına gelen "vasat" kelimelerini ustalıkla kullanıyor ve Hz. Peygamber'in "İşlerin hayırlısı ortasıdır." hadisinden iktibasta bulunarak sevgilinin belini övüyor. Hadisin aslı "Hayru'l umûri evsatuha" olduğu için iktibas tam değildir. Ayrıca, belin ortada olması beğenilmesine sebep gösterildiği için hüsn-i ta'îl; miyan kelimesiyle de bel kasdedildiği için ihâm-ı tenasüp sanatı yapılmıştır.)

- 4 Mısr-ı hüsnün hasretinden her dem ey Yûsuf-cemâl
Nîl-i çeşmünden döker Bağdâd gönlüm Rûna Şat
- 5 Ahmed'e cevı eylemekden döst i'râz eyledi
Yâ unutmışdur tarîkin yâ hûd itmişdir galat

4. Ey Yusuf gibi güzel yüzlü olan sevgili! Güzellik Mısır'ın hasretinden dolayı Bağdâd gönlüm her an gözümün Nil'inden Rum'a Şat dökmetedir. (Sevgili Yusuf'a, güzellik Mısır'a, göz Nil nehrine, gönlü de Bağdâd'a benzetilmiştir. İdealist bir görüşü benimsemiş olan Divan edebiyatı, teşbihlerde en ideal unsurları göz önünde bulundurmıştır. Bu yüzden Yusuf Peygamber, yüzünün güzelliği cihetiyle sevgiliye; Mısır, Yusuf ile Züleyha'nın macerasının geçtiği yer olduğu için güzelliğe; Nil, Mısır ülkesine sağladığı bereket ve bol su sevgilinin yeri olması bakımından göze; Bağdâd da, sevgilinin daha ziyade sultan gibi düşünülmesi veya güzelliğin Mısır'a; sevgilinin Yusuf'a benzetilmesi cihetiyle gönlü'e benzetilmiş - tir. Ayrıca saçın bazan Şam şhrine; buklelerinin de Çin ülkesine "Çin. aynı zamanda buklüm demektir" benzetilmesi cihetiyle sevgilinin yüzü de burada olduğu gibi beyaz tenli insanların ülkesi olan Rum, yani Anadolu ülkesine teşbih edilmiştir. Şat ise Bağdâd civarında Dicle ve Fırat ırmaklarının birleşmesiyle meydana gelen ve Şatt'ul-Arab da denen büyük ırmağın adıdır. Özete şair, "Ey Yusuf gibi güzel yüzlü sevgili! Güzelliğinin hasretinden dolayı gönlüm, yani ben kendim, gözümün Nil'inden yanağıma Şat gibi su-gözyaşı-döküyorum" demek istiyor. Ayrıca Nil-i çeşm, gözümün Nil gibi olan yaşı demektir. Bu durumda cümlelerin son kısmı şöyle olmalıdır: "...gözümün Nil gibi olan yaşı, yanağıma Şat ırmağı gibi dökülüyor." Beyitte teşbihten başka tenâsüp ve tevriye sanatları da vardı.)

5. Sevgili, Ahmed'e eziyet etmekten yüz çevirdi; "böyle yapması" ya eziyet etme âdetini unutmamasından yahut yanlış hareket etmesindendir. (Şair, sevgilinin zulm etme âdetini unutmamasını hayretle karşılıyor ve bu tutumunu yadırgıyor. Bu tutumuna onun yanlış hareketini sebep gösterdiği için beyitte büsn-i ta' lîl sanatı vardır. Ayrıca sevgili kınanırken medh ediliyor. Buna istidrâk sanatı denir.)

(34)

Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

~ - + / - + - + / + - - + / - - + -

- 1 Çeksün müdâm nergis-i mestün şarâb-ı nâz
Kim geldi hüsn bezmîne mahmûr-ı hâb-ı nâz
- 2 Ey serv-i nâz nergis-i mestüne bey di kim
Kıldı cihânda ehl-i niyâzı harâb-ı nâz
- 3 Gamizen ki oldu mes'ele-âmûz-ı 'akl-ı küll
Hall idimez mesâ'ilin illâ kitâb-ı nâz
- 4 El uzadup çevürdüğü tesbih-i züllini
Gahî şunâr-ı cevri ider ü gelî hisâb-ı nâz
- 5 Yazukdun Ahmed'ün şımasun gönü şîşesin
Mestâne gözlettin kim olupdur harâb-ı nâz

(34)

1. Ey sevgili! Sarhoş olan nergis gözün daima naz şarabı içsin; zira güzellik meclisine naz uykusunun mahmuru olarak gelmiştir. (Nergis sevgilinin gözü yerinde kullanılmıştır. Gözün mazmununu olduğu gibi ayrıca gençlikle sarhoş telakki edilir.)

2. Ey naz selvisi! Sarhoş olan nergis gözüne hoy de; çünkü dünyada niyaz ehlini naz harap etmiştir. (Sevgili nazdan bir selviye benzetilmiştir.)

3. Senin akl-ı kül ile mesele öğrenen bakışının meseleleri naz kitabından başka hiçbir şey halledemez. (Akl-ı kül, mutlak varlıktan "Tanrı'dan" ilk zulur eden aktif kudrete filozofların verdikleri addır; anlamı tam, bütün akıl demektir. Süsile göre hakikat-ı Muhammediye yani Tanrı'nın bilgisidir. Bu bilgi her şeyi meydana getirmeye kâdirdir. Sevgilinin bakışı, akl-ı kül sayesinde çok bilgi elde etmiştir. Gamzenin anlaşılmasındaki güçlüğü ancak naz denilen kitap sayesinde çözüleceği bilirleniyor. Kısaca, gamze ancak nazı anlamakla öğrenilebilir deniliyor.)

4. Sevgilinin el uzatıp o uzun saçlarının tesbihini çevirmesi, bazan cefâsını saymak, bazan da nazını besep etmek içindir. (Zülf, uzun saçtır. Tesbih de hem uzundur, hem de genellikle siyahtır. Bu yüzden şair, arada bir benzerlik bularak saç tesbihe benzetiyor. Saçların bu şekilde çevrilişi cefâ ve naz edişine sebep olarak gösterildiği için beyitte hüsn-i ta'îl sanatı vardır.)

5. Ey sevgili! Nazdan harap olmuş, yorulmuş olan sarhoş gözlerin Ahmed'in gönül şişesini kırmazın; yazıktır. (Sarhoş göz, ne yaptığını bilmediği için gönül kırabileceği ifade ediliyor. Aslında naz da âşığı harap edecek kuvvete sahiptir. Bu yüzden mest gözler, üstelik nazdan da harap olmuş durumda olduğuna göre âşığa haddinden fazla tesir edecek durumdadır.)

(35)

Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Terk eylemez cefâların ol bi-vefâ henûz
Bigâne oldı idimezem âşinâ henûz
- 2 Âhum felekde Zöhreye âheng ider velî
Gör tâlî'üm ki dinlemez ol melî-likâ henûz
- 3 Cân âleminde derdün ile mübtelâ iken
Halk olmanışdı âleme derd ü belâ henûz
- 4 Işk urmuş idi başuma mîlwrün külâhını
Gök geymemişdi eġnine çînî kabâ henûz
- 5 Emsem didüm tabib-i lebün vîrmedi cevâb
Hâ'lün didi açılmadı dârü's-şifâ henûz

1. O velsâz sevgili hâlâ cefâlarını, eziyetlerini bırakmıyor; bana karşı ya-baıncılaştı, henüz tanıdık bir hale getiremiyorum.

2. Ahım, gökyüzünde Zühre yıldızı ile âheng içinde, ben âh ediyorum; o saz çalıp söylüyor.

Fakat tâlibin kötülüğüne bak ki o ay yüzü sevgili hâlâ beni duymuyor. (Zühre yıldızı, eski telâkkiye göre saz çalar ve şarkı söyler. Aynı zamanda beste-kâr olan Zühre, saz çalarken bazan, gök ve güneşin sema ettiği görülür. Böyle saz ve söze düşkün olan Zühre'nin yanında olmakla birlikte âşık gene de sesini duymu-tamıyor. Çünkü çalıp, şarkı söylemenin yanında âhın yeri yoktur. Âşığın sesi bundan dolayı duyulmuyor.)

3. Ben can âleminde senin derdine tutkun iken, âlemde henüz derd ve belâ yaratılmamıştı. (Can âleminde miad, Tamu'nun âdem oğullarını ve nesillerini rıh halinde meydana çıkarıp onları kendi kendilerine şâhid ederek, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğunda, onların da "evet" diye tasdik ettikle-ri andır. Şair, can âlemi sözüyle "A" raf süresi 171. âyetine işarette bulunuyor. Buna aynı âyetle geçen "... Rabbiniz değil miyim?" mânasına gelen "elestu birabiküm" ifadesindeki elestu'yu ~~göz~~ önünde bulundurarak "elest bezmî de derler, Şair, çok eski zamandan beri âşık olduğunu ve derlere uğradığını anlatmak istiyor. Beyitte tasavvufî bir renk vardır.)

4. Aşk başına senin aşkın külâhını giydirdiği sırada gök, henüz sırtına mavi çini renkli elbisesini giymemişti. (Bu beyit de yukarıdaki gibi hikmetlidir. Sevgiliye duyulan aşkın dala dünya yaratılmadan önce var olduğu belirtiliyor.)

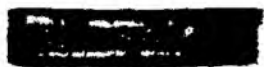
5. İlaç istedim; dudağımın hekimini cevap vermedi. Benine sordum: O da şifa evi henüz açılmadı diye cevap verdi. (Divân şîrindeki telâkkiye göre dudak, aşk hastasını tabiidir. Başka bir ifadeye göre dudak tabibe benzetilir. Âşık, ancak dudağa ulaşmakla derdine çare, ilaç bulur. Emsem'in diğer mânası ise emmek fi-iline dayanmaktadır. Buna göre kelime iki anlam ifade edecek şekilde kullanıl-dığı için tevriye sanatı yapılmıştır. Âşık, hekim gibi düşünülen dudaktan ilaç ya-mı vuslat-kavuşma-cevabını alamayınca, sebebini hen'e soruyor, o da dudağı bir şî-fahâneye - hastahâneye - benzeterek henüz açılmadığını söylüyor. Ben bir baka-ma dudağın teşbîhi dolayısıyla ona şeker satmak için bekleyen bir Hindu'ya benzetiliyor. İkinci mısırda dudaktak şifa evidir. Bunun açılmaması dudağın ka-palı oluşu demektir. Âşığın bütün arzusu ise, onun açılması yani konuşmasıdır. Kapalı olan dudak, içinde ilaç emsem-bulunan şifa evi gibi düşünülmektedir. Açılırsa konuşacak ve âşığa ilaç vermiş olacaktır.)

- 6 Eşkum kapında derdümi her dem yazar velî
Tafşıl ile yazılmadı ol mâ-cerâ hümûz
7 Seng-i melâmet **Ahmed**'i hâk eyledi velî
Durmaz yağar mezârına seng-i cefâ henûz

6. Gözyaşların kapında derdini her an yazıp dormada, ama hâlâ o mâcerâ geniş bir şekilde yazılmış değil. (Gözyaşları hem yazan kişi, hem de mürekkep gibi tasavvur ediliyor. Gözyaşları âşğın hâlini anlattığı için mâcerâ gibi düşünlmüştür. Mâcerâ'nın "akan şey" manasına geldiğini düşünürsek nasıl san'atlı bir şekilde kullanarak tevriye yapıldığını daha iyi anlarız.)

7. Melâmet taşları Ahmed'i toprak haline getirdi; buna rağmen cefâ taşları hâlâ da mezarına yağıp durmakta. (Melâmet, ayıplama, kınama manasına gelir. Toprak kelimesi dolayısıyla, sufi olmakla birlikte Tanrı'ya ulaşmak için gönülde aşk ve fikr'i benimseyen, zikir, tekke, hususi giyim ve kuşamı kabul etmeyen, yâni tasavvufun teşkilatlanmasına karşı çıkan ve bu yüzden başkalarınca ayıplanmış, kınanmış oldukları için kendilerine melâmî denen tasavvuf zümresini hatırlıyoruz. Melâmîler, yaptıkları iyiliği, yardımı gizler, ayıplanmaktan çekinmezlerdi. Alçak gönüllülüğü benimsemişlerdi. Birinci mısradaki melâmet ve toprak hâline gelmek sözleri birbirine uygun şekilde kullanılmıştır. Âşğın başkaları tarafından ayıplanması yetmiyormuş gibi ayrıca, sevgiliden çektiği cefâ taşları yüzünden mahvolup gittiği ifâde ediliyor.)

№ 05098

87. 06. Y. 0001 827

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 827

Ahmet Paşa

Prof. Dr. Ali ALPASLAN

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 55

İÇİNDEKİLER

Önsöz	VII
Ahmet Paşa'nın Hayatı	1
Ahmet Paşa'nın Sanatı ve Edebiyatımızdaki Yeri	8
Kaynaklar	19
Kasideler	21
Gazeller	45

Ö N S Ö Z

XV. yüzyılda, Şeyhî ile Necâtî arasında yetişen ve büyük bir şöhrete ulaşan Ahmet Paşa'nın Osmanlı-Türk edebiyatında önemli bir yeri vardır. Bu yüzyılda yazılmaya başlanan ve eski devrin bir çeşit edebiyat tarihi sayılan şûâra tezkirelerinden (şairler tazkireleri) başlayarak Tanzimat'ın önemli şairlerinden **Harabât** yazarı Ziya Paşa'ya kadar hemen herkes onun, Türk şiirinde bir merhale olduğunu, edebiyatına yeni bir ses ve renk getirdiğini kabul eder. Ahmet Paşa, Türk divan şiirinin Fars dil ve edebiyatının kuvvetle tesiri altında kaldığı bir çağda yaşadı. XV. yüzyılın ortasında Bizans, Fatih Sultan Mehmet tarafından alınmış; büyümekte olan devletin başkenti Edirne'den İstanbul'a nakledilmiş; girişilen imâr faaliyetleri neticesinde memleketin her tarafında cami, mescit, medrese, okul kütüphane, hastahane, han, hamam, kervansaray, çeşme ve su tesisleri yükselmeye başlamıştı. Bu arada Fatih, Avrupa'da yeni gelişmeye başlayan Renaissance hareketlerinden de istifade ederek İtalya'dan sanatkârlar getirtmişti. Bu imar hareketleri yanında, ilim ve sanat faaliyetlerinin de devamlı surette ilerlediğini görüyoruz. Padişah'ın şiirle meşgul olması, bilgin ve şairlerle görüşüp konuşması şiirin de gelişmesine yardımcı olmaktaydı. Bu sahada İran etkisinin artmasına, dilde Arapça ve Farsça kelimeler ve terkiplerin çoğalmasına rağmen, klâsik Türk şiiri ahenk ve ifade bakımından Farsçadan aşağı kalmayacak dereceye gelmişti. Bunda şüphesiz Şeyhî, Ahmet Paşa ve Necâtî gibi dile hâkim sanatkârların da rolü olmuştur.

Türk edebiyatını bir bütün olarak düşünürsek bu çağda İstanbul'da Ahmet Paşa'nın şiirleri okunurken, Orta Asya'da Çağatay edebiyatı, Ali Şîr Nevâî, Hüseyin Baykara, Lütî ve Emîrî gibi şairlerle altın devrini yaşıyordu. Gene aynı devirde Azeri edebiyatı sahasında ise Fuzulî üzerinde etkisi bulunan Habîbî hayatta idi.

İşte Türk dünyasının böyle önemli bir devrinde yaşayan Ahmet Paşa, Türk şiirinin Anadolu ve Balkanlarda gelişmesinde etkili olmuş ve şöhreti devamlı olarak Tanzimat'a kadar ulaşmıştır. Devrin icabı olarak kullandığı Arapça ve Farsça kelimeleri, terkipleri ve bunlarla işlediği konuları anlamak zor olduğu için şiirlerinin bugünkü dile çevrilmesi gerekmektedir. Bu nokta göz önünde tutulduğu için bu kitaba alınan iki kaside ve otuz beş gazel önce nesre çevrilmiş; bunlar hakkındaki gerekli açıklamalar parantez içinde gösterilmiştir. Seçmeler,

Prof.Dr. Ali Nihad Tarlan tarafından on beş yazmanın karşılaştırılmasıyla hazırlanmış olan Ahmet Paşa Divanı'ndan alınmıştır. Şairin gazelleri, umumiyetle uzun olup bazıları on altı beyte kadar yükseldiğinden bazı şiirlerde bizce fazla önem taşımayan beyitler çıkarılmıştır. Yalnız "bilmedüni" redifli gazeli güzelliğine binaen olduğu gibi alınmıştır.

ALİ ALPASLAN

AHMET PAŞA'NIN HAYATI

XV. yüzyılın en usta divan şairi sayılan Ahmet Paşa, II. Murat devrinin büyüklerinden Kazasker Veliyüddin bin İlyas'ın (İlyas oğlu Veliyüddin) oğludur. Bu aile hakkında tarihi kaynaklarda verilen bilgiler çok azdır. Şekâik tercümesinde bu ailenin Hüseyinî seyyidlerine mensup olduğu bildirilirse de bunun tarihi bir hakikatten ziyade ananevi bir alışkanlık olduğu muhakkaktır. Yine aynı eser, Edirne'deki Muradiye Camii'nin ve imaretinin 830/1426 tarihli vakfiyesinin Veliyüddin tarafından kaleme alındığını; Bursalı Safî adlı şairin onun kadıaskerliği hakkında güzel kasideler yazdığını bildirir. *Sehî Tezkiresi*'nde, bir iftira üzerine, rakiplerini yeren şiirler yazdığı için hapse atılan (yukarıda adı geçen) Bursalı Safî'nin, Veliyüddin'e takdini ettiği bir kaside sayesinde hapisten kurtulduğunu beyan eder. Bu verilen bilgilere göre Veliyüddin'in, şiirle uğraşması bile şiirden anladığı, san'ata ve san'atkarlara karşı alâkasız olmadığı anlaşılmaktadır. İşte Ahmet Paşa, daha küçük yaşta iken kendini, edebî istidadını ileri götürecek böyle bir muhit içinde bulmuştu.

Ahmet Paşa'nın ne zaman doğduğunu bilmiyoruz. M. Fuad Köprülü, İslâm Ansiklopedisi'nde Ahmet Paşa maddesinde "Edirne'de yaptırılan camii ve imaret vakfiyesinin, Veliyüddin tarafından tanzim edildiği ve şairimizin memuriyet hayatı hakkındaki kayıtlar düşünülürse, bu tarihten (830/1426) biraz evvel veya biraz sonra doğduğu" fikrini ileri sürmektedir.

Lâtîfî, tezkiresinde ve tarihçi Âli de, *Künhü'l-ahbar* adlı eserinde, Ahmet Paşa'nın Bursa'da doğduğunu ileri sürerlerse de yanlıştır. Daha eski kaynaklardan olan *Sehî Tezkiresi* ile *güldeste* sahibi Belîğ, onun Edirne'de doğduğunu söylerler. Önemli tezkirecilerimizden Âşık Çelebi de tezkiresinde, Ahmet Paşa'nın vârisi olan amcazadesi Edirneli Nâzır Çelebi ile görüştüğünü, ondan bilgi aldığını ve şairin Edirneli olduğunu yazar. Ayrıca son zamanlara kadar Edirne'de Veliyüddin oğlu adını taşıyan bir mahalle ve mescidin bulunması, şairin bu şehirde doğduğunu gösteren kuvvetli delillerdi. Fâik Reşad'ın ise şairimizin, kaynak göstermeden Dimetoka'da doğduğunu söylemesi asılsız bir rivayetten başka bir şey olmasa gerektir. Lâtîfî ile Âli'nin onu Bursalı göstermeleri herhalde ömrünün çoğunu orada geçirmesi ve orada ölmelerinden ileri gelmektedir.

Ahmet Paşa, II. Murad zamanında Osmanlı devletinin merkezi olan, ilim ve sanat bakımından bir hayli gelişmiş bulunan Edirne'de

okudu. Devrin geçerli bilgileri yanında Arapça ve Farsça dillerini de öğrendi. Öğrenimini bitirdikten sonra önce (herhalde babasının da yardımıyla) Bursa'da Sultan Murad Medresesi'ne (Muradiye Medresesi) müderris oldu. Daha sonra 855/1451'de terfi ederek Molla Husrev yerine Edirne'ye kadı tayin edildi. Fâtih'in tahta geçmesinden sonra, onun lûtuflarına mazhar oldu ve kazaskerlik makamına getirildi. Fikir ve sanat sahiplerini seven, onlar gibi şiirden anlayan ve bu yüzden iltifatlarını esirgemeyen padişah, bir müddet sonra zekâsının inceliğini ve şiirde kudretini gördüğü Ahmet Paşa'yı, kendine musâhip (sohbet arkadaşı) ve öğretmen tayin etti ve vezirlik rütbesi verdi.

Şakâlik tercümesi, Ahmet Paşa'nın İstanbul muhassarasında padişahın daima yanında bulunduğunu ve muhasaranın son günlerinde Fâtih'in, Ahmet Paşa'yı, askerin mânevi kuvvetini yükseltmek için orduda bulundurduğunu Akbıyık Sultan ile Akşemseddin'e gönderdiği ve onların fikirlerini aldığını yazar. (c.I.s.242-44). Bu rivayet diğer tarihî kaynaklarda da aşağı yukarı aynı şekilde geçer.

İstanbul'un alınışından sonra sarayda büyük bir mevki ve nüfuz sahibi olan Ahmet Paşa, Avnî mahlasıyla manzumeler yazan Fâtih'e devrin birçok şairini tanıtmış, hatta onlara muayyen bir tahsisat bağlanmasını temin etmişti. Hâce-i şehriyârî (Padişahın hocası, öğretmeni) olan şair bu devrede padişaha muhtelif kasideler yazarak onu incedhi ediyordu. Bunlar arasında Kasr ve Güneş adıyla meşhur olanlarına sonradan birçok nazire yazılmıştır. Bunlardan birincisinde Fâtih'i

Sultân-ı selâtin-i cihân Şâh Muhammed
Cemşid-i kader-kadr u Ferîdûn-i kazâ-râ

• • •

Lûtf u kerem u hulk u sehâvetle müzeyyen
Fazl u hüner ü ilm ü şecâatle muhallâ

sözleriyle, övüyor; ikincisinde de

Gâzî-i sâhib-kıran öldür ki devrinde onun
Küfr dâru'l-cehli şimdi ilm şehristânıdır

diyerek İstanbul'un cehalet ve küfür yeri olmaktan çıkarak bir ilim ülkesi haline geldiğini anlatıyordu.

Lâtîfî, bir gün padişahın İranlı şair Hâfız-ı Şîrâzî'nin meşhur

Ânân ki hâkrâ benazer kîmyâ konend¹

mısrarını okuması ve bunun alt tarafı nedir diye sorması üzerine hazır cevap olan Ahmet Paşa'nın buna

Kuhlü'l-cevâhîr-i kademet tûtyâ konend²

mısrarıyla cevap vermesinden çok memnun olduğunu ve şairin cevher saçan ağzını mücevherle doldurduğunu yazar. Sahi tezkiresinde de, ince zekâsından ve bilgili oluşundan dolayı sarayda ve orduda kendisine "Sipâhî müftüsü" dendığını öğreniyoruz. Yine aynı tarihlerde İran'lı şairlerinden Tûsî, Kâtibî ve Kemâl-i Hocendî'nin divanlarını ve Taberî tarihini aşağıdaki manzumelerde görüleceği gibi nükteli sözlerle ricâ edecek kadar padişaha yakın olması, saraydaki itibarını gösteren önemli tanıklardır.

Hüdâvendâ dün ü gün mihrün ile
Bezer tâkın bu çarlı-ı âbenûsî
Güher togurdu âlem nâkiyânı
Per u bâl açalı adlün horôsî

• • •

Kapunda çeşm ber reh dest ber dest
Turur devlet ki ide dest-bûsî
Kerem idüp kemâl-i lûtfumuzdan
Buyrun var ise Divân-ı Tûsî

• • •

Yazmış el kitâbına takdîr kâtibi
Kim nâmun ile zeyn ola devlet mekâtibi
Gam meclisinde bir gece mihmânım olmağa
Gönder bilence var ise Divân-ı Kâtibi

• • •

Sipâs Allâh'a minnet Zü'l-celâle
Oturdun kürsi-i izz ü celâle
Bilürsün derdin ehl-i ihtiyâcun
Ki hâcet yokdur ol derde suâle

• • •

1. Bakışlarıyla toprağı altın haline getirenler.

2. Senin ayağının cevherinin (tozunun) sürmesinin gözlere tütiye gibi sürerler.

Ahmet Paşa (? – 1497) XV. yüzyılda Fatih ve II. Bayezid devirlerinde yaşamış olan divan şairlerimizdendir. Doğum yeri hakkında tezkirelerde değişik bilgiler varsa da inanılır en eski kaynaklardan Sehî ve Âşık Çelebi'ye göre Edirnelidir. Bursalı diye meşhur olmasının sebebi, uzun yıllar orda yaşaması ve vefat etmesinden ileri gelmektedir. Babası, II. Murad'ın Kazaskeri olan Veliyyüddin adında bilgin bir kişidir. Ahmet Paşa, kuvvetli bir medrese öğrenimi gördü. Devrinin gerekli bilgileri yanında Arapça ve Farsçayı da öğrendi ve seçkin bir bilgin olarak önce Bursa'da müderrislik, sonra Edirne'de Kadılık yaptı ve bu sırada Fatih'in dikkatini çekerek ona hoca oldu. Daha sonra vezir ve paşa unvanını aldı; ince zekâsı, zerafeti ve hazırcıevaplığı ile dikkatleri ve aynı zamanda hasedleri üzerine çektiği için günün birinde saraydan uzaklaştırıldı.

Ahmet Paşa daha zamanında yazdığı kaside ve gazellerle şöhrete ulaştı. Şiirlerindeki akıcılık, güzellik ve metânet dolayısıyla devrinde şairlerin sultanı sayıldı. Bazıları onu, İran şairlerinin fikirlerini taklit etmekle suçlamışlardır. Tanzimat'a kadar tesiri devam eden, şöhreti Horasan'da Hüseyin Baykara'nın sarayına kadar ulaşan Ahmet Paşa, nazire edebiyatının ve şiirle tarih düşürme sanatının da öncülerinden sayılır.